

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARİ TASARIM BÖLÜMÜ

19.YÜZYILDA BEYOĞLU
VE
BEYOĞLU HASTAHANESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMAR SELİM KAYA

TEZ DANIŞMANI : DOÇ.DR. BÜLENT TARIM

İSTANBUL 1993

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
KÜTÜPHANE DOKÜMANTASYON
DAİRE BAŞKANLIĞI

Kot	: B 151 559
Alındığı Yer	: FEN BİLİMLERİ ENST.
Tarih	: 27/10/1994
Fatura	: ---
Fiyatı	: 200.000.-TL
Ayniyat No	: 1/26
Kayıt No	: 50637
UDC	:
Ek	: 5 ad.ktl.Plan

Y. T. Ü.

KÜTÜPHANE DOK. DAİ. BAŞKANLIĞI

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTUSU

MİMARİ TASARIM BÖLÜMÜ

Y.T.Ü.

KÜTÜPHANE DÖK. DAİ. BAŞKANLIĞI

19. YÜZYILDA BEYOĞLU

VE

BEYOĞLU HASTAHANESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİMAR SELİM KAYA

TEZ DANIŞMANI : DOÇ.DR. BÜLENT TARIM

İSTANBUL 1993

İÇİNDEKİLER	SAYFA
ÖNSÖZ	I
ÖZET	II
SUMMARY	III
 BÖLÜM 1. İSTANBUL İÇİNDE BEYOĞLU'NUN YERİ VE ÖNEMİ	 1
 BÖLÜM 2. GALATA-PERA-BEYOĞLU'NUN KONUMU VE DIŞ ET- KİLERDEN KORUNMA	 14
2.1. KURULDUĞU YER (KONUMU)	14
2.2. TOPOĞRAFİK DURUM	21
2.3. GALATA SURLARI VE GALATA KULESİ	24
2.3.1. GALATA SURLARI	24
2.3.2. GALATA KULESİ	33
2.3.2.1. GALATA KULESİNİN TARİHÇESİ	33
a) 1. DEVRE (M.S.507-1348)	35
b) 2. DEVRE (1348-1510) ..	35
c) 3. DEVRE (1510-1794/95) ..	35
d) 4. DEVRE (1795-1832/33) ..	37
e) 5. DEVRE (1832/33-1875) ..	37
f) 6. DEVRE (1875-1964/67) ..	37
g) SON DEVRE (1964/67-) ..	40
2.3.2.2. GALATA KULESİ'NİN MİMARİSİ	43
 BÖLÜM 3. BEYOĞLU BÖLGESİ YERLEŞMELERİNİN TARİHİ GELİŞİMİ	 50
3.1. İLK ÇAĞ	50
3.2. BİZANS DEVRİ	52
3.2.1. SOSYAL YAPI	56
3.2.1.1. NÜFUS VE ÖNEMLİ OLAYLARIN NÜFUSA ETKİSİ	 56

3.2.1.2. NÜFUSU OLUŞTURAN GRUPLAR .	57
a) MÜSLÜMANLAR	57
b) ETNİK GRUPLAR	57
3.2.1.3. EKONOMİ	58
a) TİCARET	58
b) ULAŞIM	60
3.2.1.4. YÖNETİM	63
3.3. OSMANLI DEVRİ	63
3.3.1. SOSYAL YAPI	64
3.3.1.1. NÜFUS VE NÜFUSU OLUŞTURAN GRUPLAR	64
3.3.1.2. SOSYAL YAPININ MEKANSAL DAĞILIMI	71
3.3.1.3. EKONOMİ	76
a) TİCARET	76
b) ULAŞIM	81
3.3.1.4. YÖNETİM	82
BÖLÜM 4. 19. YÜZYILDA BEYOĞLU VE MEKANSAL DEĞİŞİMİ	84
4.1. MİMARİ ÇEVRENİN OLUŞUMUNA ETKİ EDEN FAKTÖRLER	84
4.1.1. SOSYAL YAPI	86
4.1.1.1. NÜFUS VE ÖNEMLİ OLAYLARIN NÜFUSA ETKİSİ	89
4.1.1.2. NÜFUSU OLUŞTURAN GRUPLAR .	94
4.1.1.3. SOSYAL GRUPLARIN MEKANSAL DAĞILIMI	96
4.1.1.4. EKONOMİ	99
a) TİCARET	99

b) SANAYİ	103
c) ULAŞIM	104
4.1.1.5. YÖNETİM	115
4.1.2. MİMAR SORUNU VE YABANCI MİMARLAR .	118
4.1.2.1. BÖLGEDEKİ MİMARİ ÜSLUPLAR	129
a) EKLEKTİK AKIM	129
b) ART-NOUVEA AKIMI	136
c) NEO-KLASİK AKIM	138
d) NEO-RÖNESANS VE	
NEO-GOTİK AKIM	141
4.2. BÖLGEDEKİ DİKKAT ÇEKİCİ YAPILAR	141
4.2.1. KAĞIR KONUTLAR (İLK KONUTLAR)	141
4.2.2. ELÇİLİKLER	146
4.2.3. HİZMET YAPILARI	154
4.2.3.1. DİNİ YAPILAR	154
a) KİLİSELER	154
b) CAMİLER	158
4.2.3.2. TİCARET YAPILARI	160
4.2.3.3. OTELLER	164
4.2.3.4. SAĞLIK YAPILARI	169
a) AZINLIKLARIN YAPMIŞ OL-	
DUKLARI HASTAHANELER VE	
BEYOĞLU HASTAHANESİ ..	171
i) H. PERCEY ADAMS VE	
İNGİLİZ MİMARLIĞI .	177
ii) BEYOĞLU HASTAHANESİ'NİN	
MİMARİ KARAKTERİ .	179

BÖLÜM 5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	187
KAYNAKLAR	188
ÖZGEÇMİŞ	194

ÖNSÖZ

Son yüzyıllarda İstanbul'un en çok ilgi çeken yerlerinden biri olan Beyoğlu, geliştiği dönemlerin sonrasında uzun seneler batıya açılan bir kapı olmuştur.

Bu araştırmada öncelikle Beyoğlu'nun oluşumu ve tarihi gelişimi üzerinde durulmuştur. Özellikle 19. yüzyıldaki Beyoğlu'nun mekansal değişimi ve bölgenin önemli yapılarından biri olan Beyoğlu Hastahanesi detaylı şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmayı yönlendiren, tezin geliştirilip sonuçlandırılmasında yardımlarını esirgemeyen sayın hocam Doç. Dr. Bülent Tarım'a,

Çalışmalarımın araştırma safhasında yardımlarını esirgemeyen İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul Kitaplığı, Atatürk Kitaplığı ve Yıldız Üniversitesi Kütüphanesi elemanlarına,

Tezi yazılmasında ve hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen, en zor zamanlarımda beni yalnız bırakmayan çok değerli arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim .

Ekim 1993

Selim Kaya

ÖZET

Bu araştırma Beyoğlu'nun önemli yapılarından olan ve buğüne kadar henüz kimse tarafından ele alınmayan Beyoğlu Hastahanesi için yapılmıştır.

Araştırma konusu olan Beyoğlu Hastahanesi'nin Beyoğlu'n olmasından yola çıkarak, bölgenin kuruluşundan, hastahanenin yapılış tarihine kadar olan süre içindeki değişimi ve bu değişime sebep olan etkenler araştırılmıştır.

Araştırma esnasında Beyoğlu Hastahanesi ve bölgedeki önemli yapıların çoğunluğunu yabancı mimarların yaptığı saptanmıştır. Beyoğlu Hastahanesi hakkında daha geniş bilgi sahibi olabilmek için bölgenin mekansal değişiminin oluşmasına neden olan yabancı mimarlar ve yaptıkları önemli binalar da incelenmiştir.

Araştırma sonucu, Beyoğlu bölgesinin çok ayrıcalı bir eski mimari içeriği bulunduğu, özellikle 19. yüzyıldaki hızlı yapılanma sonunda oluşan Beyoğlu semtinin, eski Türk mimarisinden farklı özelliklere sahip olduğu dikkat çekmiştir. Daha çok "Batı Eklektizmi Tesirli Osmanlı Mimarlık Örnekleri" diye adlandırabileceğimiz yapıların kısa bir süre içinde geniş bir alana yayıldığı görülmüştür. Sivil mimarlık örnekleri yapımında çok köklü bir geleneğe sahip bulunan ülkemiz yapı ve süsleme ustalarının katkıları ile oluşan bu semtteki eski binaların, genel çizgileri ile batı ülkelerindeki mimari akımların örneği sayılmalarına rağmen, geleneksel mimarimizden esinlenen çıkmaları, saçakları ve süslemeleri ile batılı örneklerinden üstün sayılabilecek niteliklere sahip oldukları görülmüştür.

SUMMARY

This research has been realized for the Hospital of Beyoğlu which is one of the most important buildings of the district Beyoğlu and not taken in charge by nobody until now.

Beginning from the localisation of the Beyoğlu Hospital in Beyoğlu which is the subject of this research, the modification between the foundation of the region till the hospital's foundation date and the reason necessitating these modifications have been examined.

It has been determined that the Hospital of Beyoğlu and most of the important buildings situated in the region have been realized by foreign architects. In order to collect a wider information on Beyoğlu Hospital, the foreign architects being the reason of the modification in the region and their important monuments have been examined.

At the end of the research, it has been seen that the region of Beyoğlu had a very privileged old architecture content and that the quarter of Beyoğlu formed especially by the quick built-up in the 19th century had qualifications different than the old Turkish architecture, it has been remarked that the monuments being named in "Ottoman Architecture Examples with West Eclectism Influence" have

spreaded out in a wide area in a short time, it has been remarked that the old buildings of this region formed by the supplements of buildings and ornament masters of our country owning a rooted tradition in the realization of civile architecture, were owning qualifications higher than their western examples with their overhangs, fringes and ornaments inspite they are considered a the examples of western architectural currents with their general lines.

BÖLÜM 1**İSTANBUL İÇİNDE BEYOĞLU'NUN YERİ VE ÖNEMİ**

Beyoğlu'nu İstanbul'un tarihi süreci içerisinde incelemek daha yararlı olacaktır. Çünkü, İstanbul tarihi içinde Beyoğlu bölgesinin önemli bir yeri olmuş, İstanbul'la birlikte Beyoğlu'da sürekli gelişim ve değişim göstermiştir.

İstanbul; sanayi üretiminin, hizmet ve eşgüdüm işlevlerinin büyük önem kazandığı, tarımsal üretimin sifıra yaklaştığı yerleşmeler için geçerli olan "Metropolitan Alan" tanımına uygun yapısıyla ülke içinde önemli bir yere sahiptir. İstanbul gerek barındırdığı nüfus büyüklüğü gerekse ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetler açısından tüm ülkeyi etkileyen alanı içine alan bir kenttir. Bugün yönetim faaliyetleri dışında tüm dünya metropollerini ile ilişkiler İstanbul'daki kurumlar aracılığı ile yürütülmekte ve İstanbul Avrupa'nın doğusu, Orta Doğu'nun Batısında bir odak noktası niteliği kazanmaktadır.

İstanbul denince akla birbirinden su yolları ile ayrılmış üç çekirdek gelir. Bunlar; güneybatıda 7 tepeyi kapsayan Suriçi, kuzeybatıda Galata-Pera, doğuda ise Üsküdar-Kadıköy merkezleridir (Bkz:Harita 1). Bu üç çekirdeğin doğal-yapısal uzantıları ve bütünleyici parçaları vardır. İstanbul, sur dışına taşarak batıya, Boğaziçi boyunca kuzeye, Marmara kıyısı boyunca doğuya doğru yayılmıştır (Bkz:Harita 2).

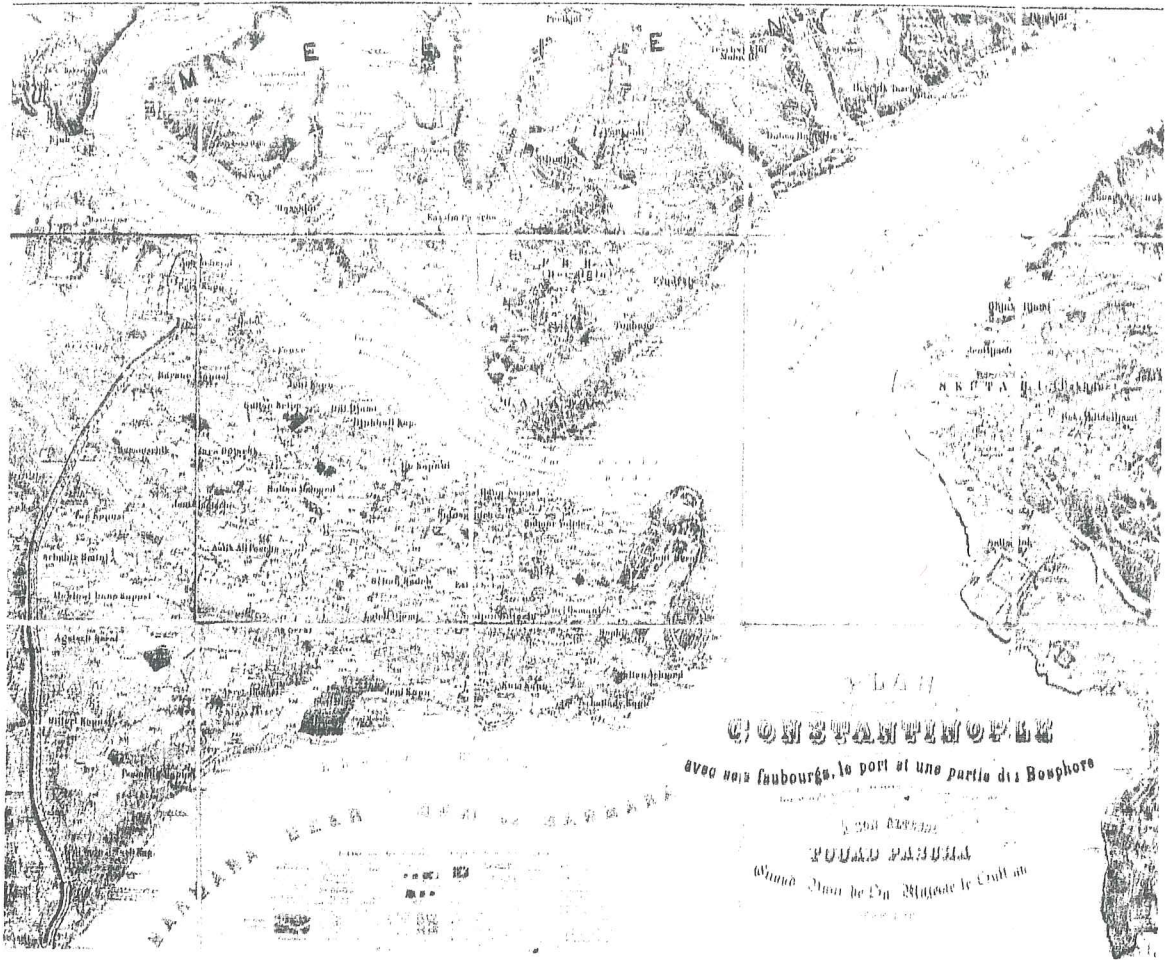
Günümüzde İstanbul'un kapladığı alanlar içinde farklı zamanlarda kurulmuş grek koloni şehirleri bulunmaktadır. Bunlardan en eskisi M.Ö. 7.yüzyılda Kadıköy koyu ile Kalamış

PLAN von CONSTANTINOPEL

mit den Vorstädten, dem Hafen und einem Theile des Bosporus

Gezeichnet von C. Stolpe, 1863-1880, für Seine Majestät des Sultans

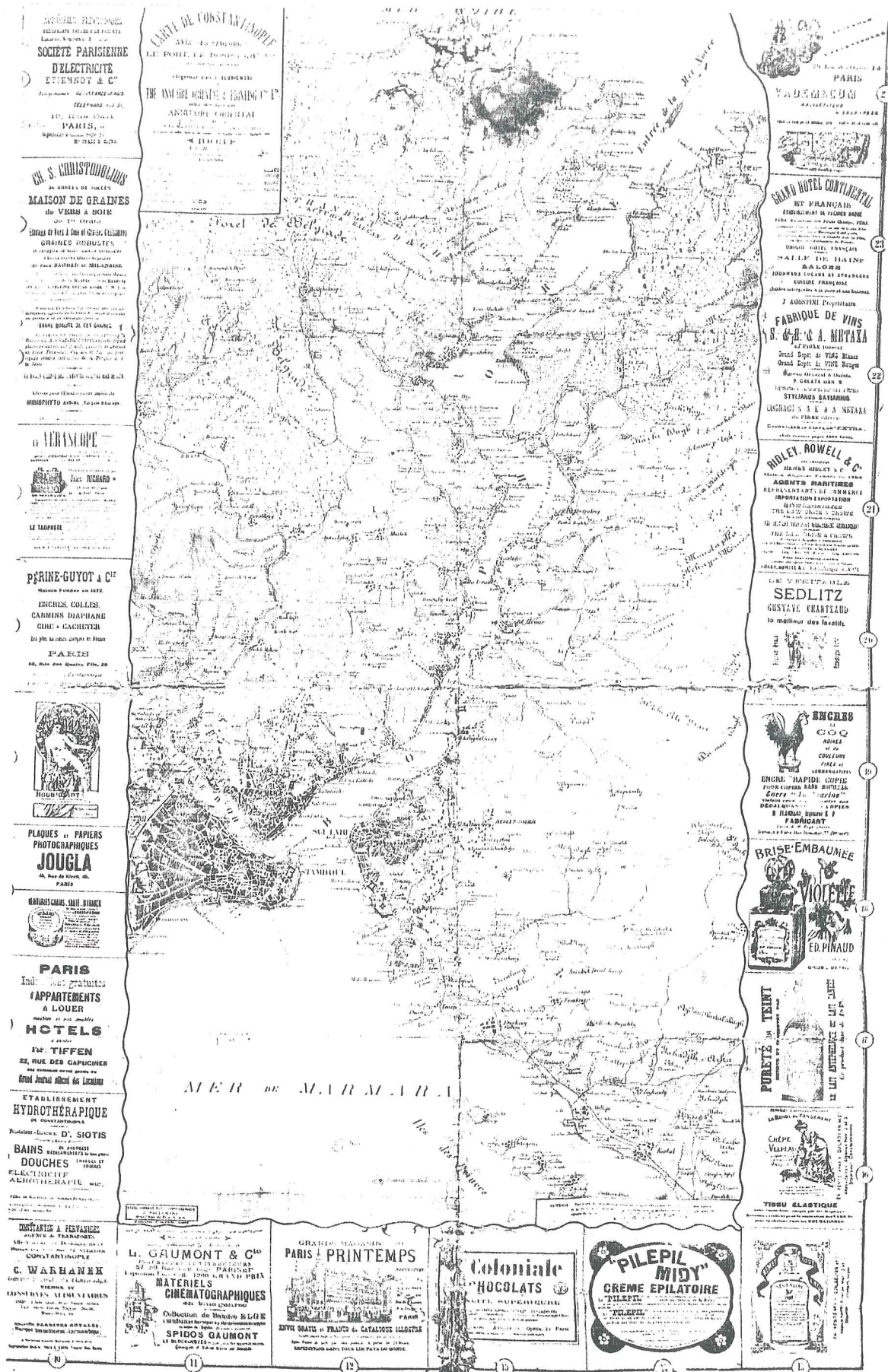
C. STOLPE.

Harita 1: Constantinople, C. Stolpe, 1863-1880

Y. T. O.

KÜTÜPHANE DÖK. DAL. BAŞKANLIĞI

Harita 2: Carte de Constantinople, J. Sloniveski, 1887

Kaynak : Kayra, 1990, s:127

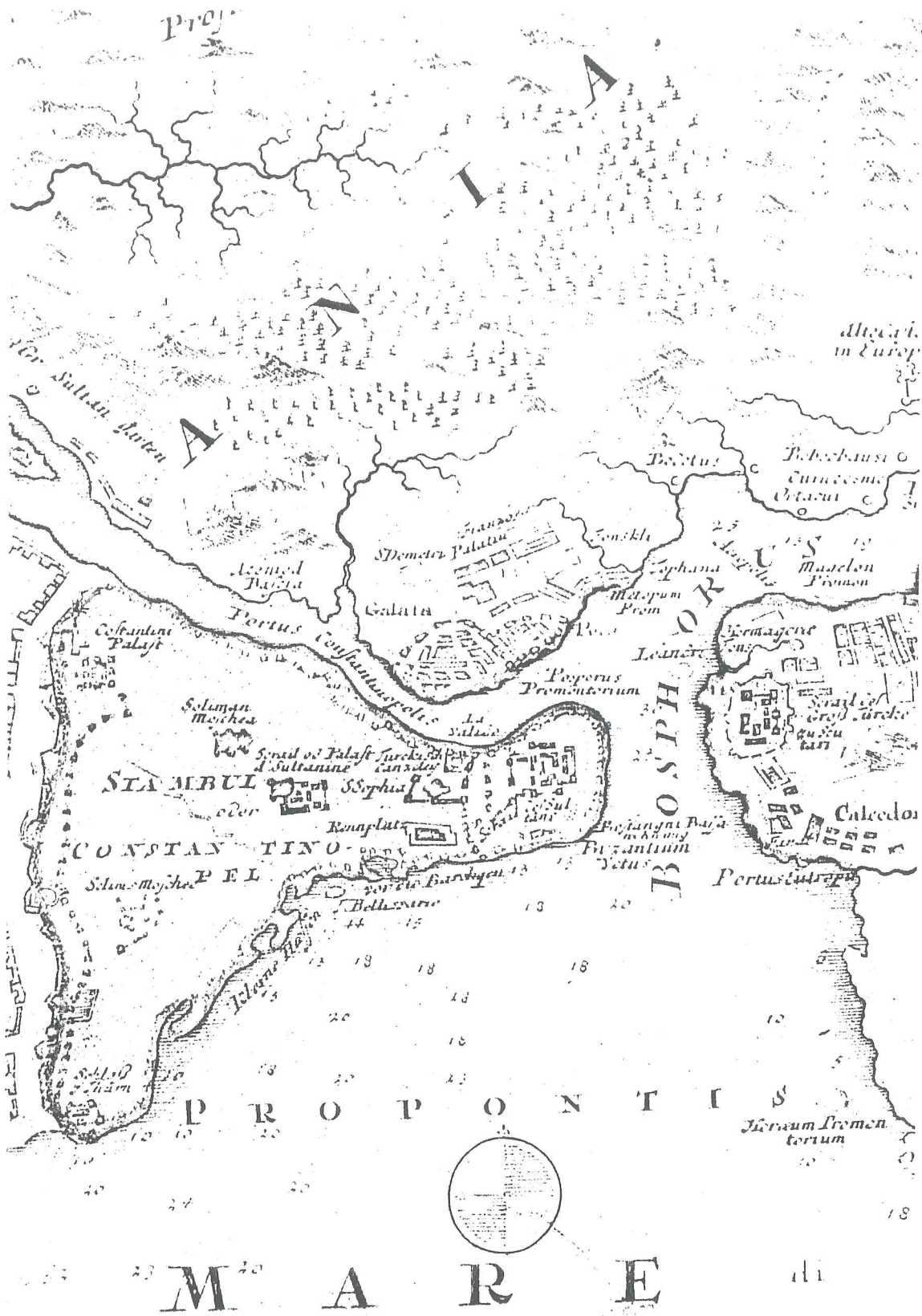
arasında, bugünkü Moda Burnu üzerinde kurulmuş olan Chalcedon şehri, kurulduğu yer kesin olarak saptanamayan, tahminen bugünkü Üsküdar'ın Marmara'ya bakan dik yamaçlar üzerinde kurulmuş olan Chrysopolis, üçüncüsü ise çalışma alanımız içindeki Galata'nın ilk çekirdeği olan Sykai yerleşmeleridir (Bkz: Harita 3).

İstanbul'un yerleştiği coğrafi sitin en önemli özellikleri çoğu kez tekrarlandığı gibi Step dünyası ile Akdeniz çevresinin ticaret ilişkilerini bir su yolu üzerinde, açık deniz dalgalarından etkilenmeyen Haliç gibi bir limana sahip olması ve Balkanlarla ön Asya arasında kolay aşılabilen bir köprü görevi görmesi olmuştur. Denizden gelenlerin kuracakları bir koloni için denizle ilişkiyi, savunmayla en iyi kombine eden topoğrafik verilerde bu özellikler arasında yer alır (Kuban, 1970, s:26).

İstanbul'da en erken yerleşmeler, Haliç kıyılarında ve bunun ucundaki Alibey ve Kağıthane derelerinin vadilerinde veya bunlara hakim tepelerde kurulmuştur. Boğaziçi'nin tabii bir uzantısı olan bu sakin deniz parçası, çevresinde yaşayan insanlara çok güvenilir bir liman sağlamıştır. Böylece bu insanlar etrafındaki verimli toprakların sağladığı ürünler kadar, Haliç'in sağladığı balıkçılık ve bu emniyetli limanın desteklediği deniz ticaretinden de çok geniş ölçüde faydalanmışlardır (Eyice, 1980, s:90).

M.S. 3. yüzyıla kadar İstanbul bir ticaret kenti iken bundan sonra kent siyasal ve askeri bir merkez olma sürecine girmiştir.

İstanbul'un siyasal ve ekonomik bakımdan bir dünya ken-

Harita 3: Costantinople, Johann Baptist Homann, 17.yüzyıl.

Kaynak: Kayra, 1990, s:Ek. (Büyük Boy Harita 2)

ti olma süreci 4. yüzyılda Konstantin zamanında başlamıştır. Konstantin zamanında başkent olan kent hızla büyümeye başlamış ve yeniden inşa edilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde kent nüfusunun artması Marmara kıyılarında bazı yerleşmelerin oluşmasını sağlamıştır.

O dönemde bir dış mahalle olan Galata'da eski istanbul gibi Haliç kıyılarında kurulan ve deniz ticaretiyle uğraşan bir liman yerleşmesidir.

5. yüzyılda istanbul daha da gelişmiştir. Teodosius zamanında surlar genişleyip günümüzdeki şekline gelmiştir. Bu dönemde Haliç ve Marmara surları da tamamlanmıştır. Dönemin koşulları kenti sur içine bağlı kılmıştır. Dışa açılımlar limanlardan yada Roma yollarıyla batı kapılarından olmuştur. O dönemlerde Galata'da Sykai de gelişmiş ve sur içine alınmıştır.

Konstantinopolis olarak istabul'un en gelişmiş devri 5. ve 9. yüzyıllar arasındaki dönemdir. 10. yüzyıldan sonra ise kentsel büyüme durmuş, hatta giderek parçalanmalar görülmüştür. 11.yüzyıl sonlarına doğru başlayan Haçlı Seferleri, Doğu ile Batı'nın ilişkilerine yeni bir biçim kazandırmasının yanında Konstantinopolis'in aracılık görevini de azaltmıştır. Şehri besleyen ürün kanallarının güçlerini kaybetmesi sonucu Doğu Roma imparatorluğu'nun başkentinin eski görkemi de geride kalmıştır.

Bu dönemde italyan ticaret kolonileri (Venedik, Ceneviz v.b) bazı sosyal, ekonomik imtiyazlar elde ederek kentin ticaret aktivitesini ele geçirmiş ve Bizans üstündeki etkinliklerini artırmışlardır.

Tarihi Yarımada'nın karşısındaki Galata "Sykai" yerleşmesi de bu dönemde serbest ticaret bölgesi olarak Cenevizlilerin eline geçmiş ve Galata 13. yüzyılda daha çok önem kazanmaya başlamıştır. Galata'da Ceneviz egemenliği 13. yüzyıldan Fatih'in İstanbul'u fethine kadar devam etmiştir.

Fetih İstanbul'a kısa dönemde iki önemli özellik getirmiştir. Birincisi kentin onarılması, diğeri de azınlıkların (Ermeni, Rum, Musevi v.s) ve müslümanların kent yerleştirilmesidir. 16. ve 18. yüzyılda kentin gelişimi surla sınırlanan batı yönünde olmamış, bir ölçüde Galata-Pera, Üsküdar, Kadıköy ve Boğaz boyunca gerçekleşmiştir. Türk-İslam yerleşmelerinin yeri Boğaz'da Rumeli ve Anadoluhisarları surlarının içi olmuştur.

İstanbul'da azınlık topluluklar şehrin Marmara, Haliç ve surlara bakan çevre kesiminde yerleştirilmişlerdir. Fetih'ten sonra İslam nüfusu ile birlikte gayri Müslim nüfus da şehre getirilmiştir (İstanbul Ansiklopedisi, s:2704).

İstanbul'da azınlık gruplar; Rum, Ermeni, Musevi, Galata Frenkleri, Karaimler ve Galata Rumları olarak 6 gruba ayrılmıştır. Sürgünle gelen her grup topluluk halinde yerleştirilmiştir. Museviler Bahçekapı, Eminönü, Balat ve Hasköy'de; Ermeniler Sulumanastır, Samatya, Sulukule, Kumkapı ve Yenikapı'da; Rumlar Balat ve Fener'de; Karaman Rumları Narlıkapı ve Yedikule arasında; Çingeneler Sulukule'de; Karaimler Hasköy'de yerleşmişlerdir. Latinler Galata'da bırakılmışlardır (İslam Ansiklopedisi, s:1214/147).

15. yüzyılda kolonizasyon devam etmiştir. Rum, Ermeni, Musevi ve Çingeneler şehrin yakınındaki semtlere çepe çevre

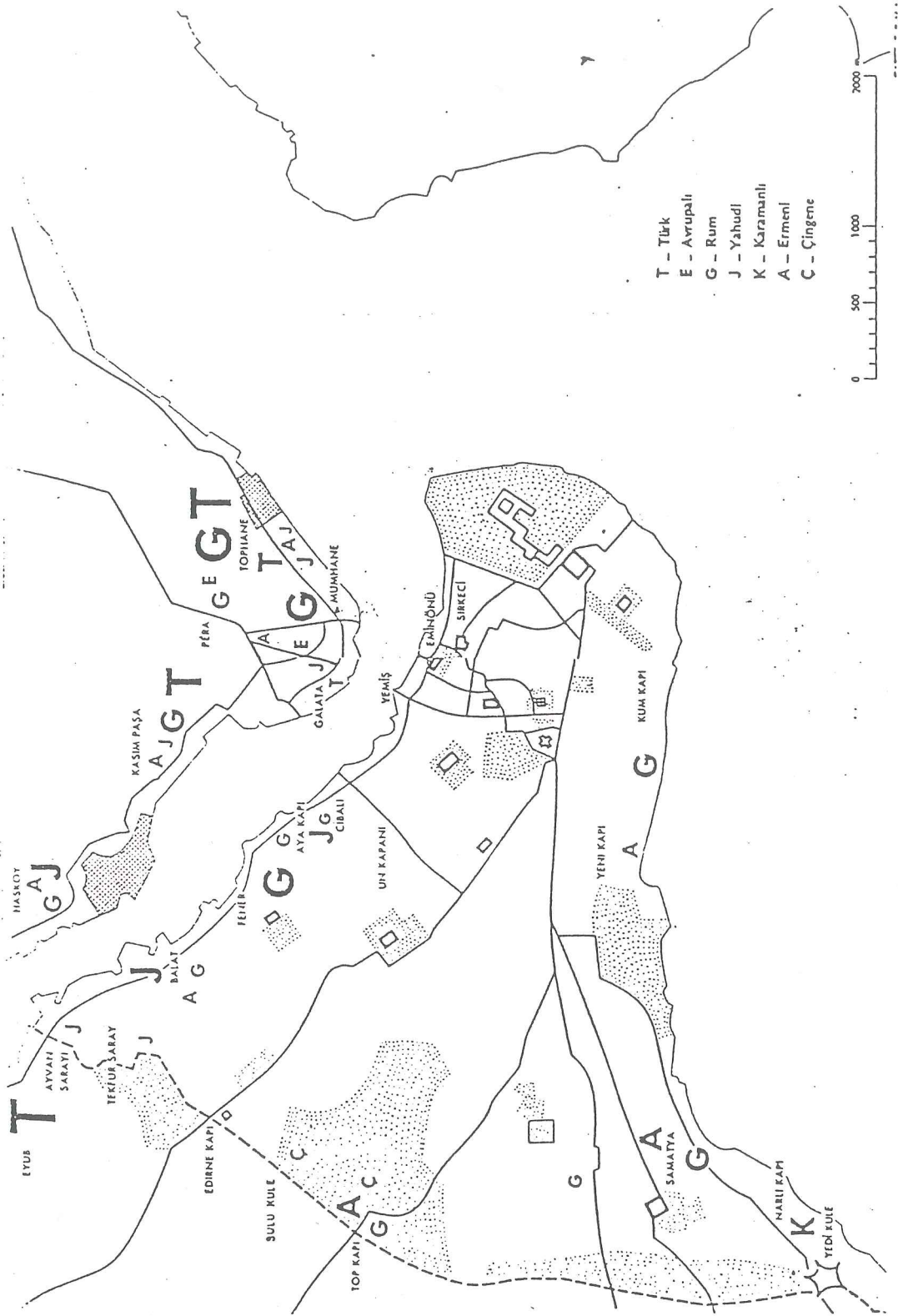
yerleştirilmişlerdir. Galata'daki durum da buna paraleldir. Galata'da çoğu Ermeni, Rum ve Avrupalılardan oluşmuştur. Son dönem Bizans yönetiminin ekonomik yapısında izlenilen çözülme mekansal yapıda yansıma bulmuş, İstanbul birlikte yanyana yaşayan farklı etnik ve sosyal grupların mekanı olmuştur (Bkz: Harita 4).

17. yüzyılda Haliç'te yerleşme alanları büyüme göstermiştir. Eyüp bir şehir haline gelmiş, Kasımpaşa, Hasköy, Piri Paşa ve Sütlüce birbirine yakınlaşarak Haliç'in doğu sahilinde yayılmıştır. Böylece Yedikule dışında Türklerin oturduğu bir dış mahalle meydana gelmiştir.

17. yüzyılda Galata'da Pera yönünde (kuzey) bir gelişme başlamış, müslüman nüfus artmıştır. Boğaz o sırada sahilde toplanmış küçük köyler dışında doğal görünüşünü ve yeşilliğini tamamen korumuştur. İstanbul'un sur içini bırakarak denizin kıyıları boyunca genişlemeye başlaması deniz ulaşımını da şehir için önemli bir faktör haline getirmiştir.

17. yüzyılda İstanbul esas itibarıyla ithalat limanı olup, ithalatın imparatorluk içinden olanı İstanbul tarafında, dışından olanı ise Galata tarafında gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı imparatorluğu için çöküntü devri olan 18. yüzyıl, aslında yeni bir açılım dönemi olmuştur. 18. yüzyıldaki iki karakteristik gelişmenin de şehir tarihi ve fizyonomisi açısından önemi büyüktür. Bu iki karakteristikten biri, Lale Devri'nden itibaren Türk bahçesine yabancı mimari düzenin girmesidir. İstanbul'un anıtsal tarihinde bu devrin getirdiği ikinci yenilik ise Avrupa mimari ve dekoratif etkilerinin

Harita 4: İstanbul'da gayrimüslim nüfusun dağılımı.

Kaynak: Mantran, 1986

KÜTÜPHANE DOK. DAL. BAŞKANLIĞI

görölmeye başlamasıdır. Böylece Batının ilk etkileri yapı alanında ortaya çıkmıştır.

Avrupa etkisi Galata-Pera'da her yönüyle daha çok kendini göstermiştir. Bunda burada yaşayan halkın çoğunluğunun Avrupa asıllı olmasının etkisi büyüktür. Taksim'deki Topçu Kışlası, Humbaracıbaşı Kışlası, Aynalı Kasrı, Dolmabahçe Sarayı, Venedik Sarayı, Pera'daki çeşitli apartmanlar, Galata'daki çeşmeler ve bunlar gibi daha bir çok yapı 18.yüzyıldaki gelişmenin canlı örnekleridir.

Bu dönemde Bizans İstanbul'u imparatorluğun çöküşünü simgeleyen mekanları oluştururken Galata ve Pera, Avrupa tüketim normları ve standartlarının yaşandığı mekanlar olarak ortaya çıkmıştır. Bunun en açık kanıtı olarak, Pera gümrüğü yılda 200.000 Bizans altını hasılat sağlarken, Konstantinopolis gümrüğünün 30.000 altın hasılat sağlaması gösterilebilir.

19. yüzyılda ise, Tanzimatın ilanı ile birlikte Osmanlı devletinde gerek yönetsel ve ekonomik yapıda, gerekse yaşam biçiminde önemli değişiklikler olmuştur. Yönetimsel açıdan olaya baktığımızda Tanzimat yeni bir bürokratik örgütlenmeyi beraberinde getirmiş ve devlet işleri artık konaklarda değil, ayrı devlet dairelerinde görölmeye başlanmıştır.

Tanzimat'ın ilanıyla başlayan batılılaşıma hareketleri özellikle İstanbul'daki yaşam biçimini etkilemiş, gerek dış dünya ile kurulan iletişimin gelişmesi, gerekse Osmanlı'nın dış ticaret ve yabancı sermayeye açılması ile birlikte, yeni kurum binalarına olan ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Tüm bunlar kent merkezinde bir dönüşümü beraberinde getirmiş, merkez

yeni alanlara, özellikle azınlıkların yaşadığı Galata ve Beyoğlu kesimine doğru büyümekteyken, eski merkez de müslümanların yaşadığı Saraçhanebaşı'na doğru farklılaşarak uzamıştır.

Galata ve Beyoğlu dış ticaretin gelişmesi ve bu dış ticaretle yoğun olarak azınlıkların uğraşması sonucu büyük bir gelişme göstererek, uluslararası bir ticaret merkezi konumuna gelmiştir. Gerek buranın bir ticaret merkezi olması, gerekse kapitülasyonlarla azınlıklara verilen ayrıcalıklar sonucu özellikle Galatasaray-Taksim arası gelişmiş, burası ticari yapılar, görkemli konutlar, kültür yapıları, PTT, eğlence yerleri ile dolmuştur. Tüm bu gelişmelere hizmet verebilmek için yeni bir örgüte ihtiyaç duyulmuş ve İstanbul 14 belediye dairesine ayrılmıştır. Bunlar; Ayasofya, Aksaray, Fatih, Eyüp, Kasımpaşa, Beyoğlu, Beşiktaş, Emirgan, Beykoz, Büyükdere, Beylerbeyi, Üsküdar, Kadıköy ve Adalardır. Bu belediye dairelerinden ilk kurulanı Altıncı Belediye-i Daire adı ile Beyoğlu olmuştur.

Bu dönemde ulaşım olanaklarının da gelişmesiyle zengin aileler Marmara ve Boğaziçi kıyıların da konutlar yaptırarak banliyöler oluşturmaya devam etmişler, 1854 yılında Sultan Abdülmecit'in Topkapı Sarayı'ndan Dolmabahçe Sarayı'na taşınması bu akımı daha da hızlandırmıştır.

1876 yılına gelindiğinde Osmanlı devlet yapısında bir değişiklik yapılarak Meşrutiyet ilan edilmiştir. Meşrutiyet'in ilanı, beraberinde bir anayasa ve bazı konularda değişikliği de getirmiştir.

1877'de çıkarılan Dersaadet Belediye Kanunu ile o güne

kadar ayrıcalıklı olarak çalışan Altıncı Daire'nin bu konumuna son verilmiştir.

1880'li yıllar apartmanların ortaya çıktığı dönemdir. İstanbul'daki ilk apartmanlaşma daha sonra Teşvikiye, Nişantaşı ve Cihangir'e yayılmıştır. Apartmanlaşmanın nedenleri ise Beyoğlu'nda yangınların çok sık olması, arsaların değerlendirilmesi, parsellerin küçük olması ve Avrupa yaşam biçimine uygun olması biçiminde sıralanabilir.

20. yüzyılın başlarında kentin sınırları batıda Yeşilköy'ü içine almaya başlamış, Haliç'te Kağıthane Köyüne kadar içeriye girerek, Boğaz'da Rumeli Kavağı ve Anadolu Kavağı'nı kapsadıktan sonra doğuda Bostancı'yı da içine alarak büyümüştür.

20. yüzyılda 2. Meşrutiyet'in ilanıyla kent yönetiminde yeniden değişiklik yapılmış, 1909'da çıkarılan bir kanunla Şehremanetin yanısıra vilayet örgütü de kurularak yönetimlerin yetki alanları küçültülmüştür.

Kentin ticaret merkezi konumundaki Eminönü-Sirkeci eski canlılığını yitirmeye başlamış, bu bölgede geleneksel esnaf ve zanaatkarlar varlıklarını sürdürmüştür.

Beyoğlu 20. yüzyıl başlarında en renkli ve en canlı halini almış, coğrafi sınırları genişlemiş, ticaret merkezi Avrupa kentlerine benzer bir görünüm almıştır. Galata ve Beyoğlu'nun çevresinde yeni ve modern yerleşmeler gelişirken, merkezde perakende ticaretle, ithalat, ihracat, sigorta ve bankacılıkla uğraşan şirketlerin yer aldığı görülmüştür.

Cumhuriyetin ilk döneminde ülkede genellikle köklü değişiklikler olmuştur. Ülke sınırları değişmiş, yeni bir re-

Jim olan Cumhuriyet gelmiştir. Bununla birlikte başkent değişmiş, Ankara imparatorluğun başkenti olarak İstanbul'un yerini almıştır. Başkent in değişmesi İstanbul'u dolayısıyla Beyoğlu'nu da olumsuz etkilemiştir. Başkent in Ankara olmasıyla birlikte bu konu ile ilgili işlevlerini kaybeden İstanbul'da, Süleymaniye, Beyazıt ve Sultanahmet arasında yer alan nezaret binaları, Beyoğlu'ndaki konsolosluk binaları ve buna bağlı olarak azınlıkların oturdukları binalar boşaltılmıştır. Daha sonra nezaret binalarının yerini yüksek okulların aldığı, azınlıkların binalarının ise İstanbul'un yeni zenginlerince devralındığı görülmüştür.

BÖLÜM 2

GALATA-PERA-BEYOĞLU'NUN KONUMU VE DIŞ ETKİLERDEN KORUNMA

2.1. KURULDUĞU YER (KONUMU)

Önce Galata (Sykai), sonra Pera, daha sonra Beyoğlu olarak tanımlanan bu yerleşmenin, Fetih sonrasında da adı farklı farklı ifade edilmiştir.

Galata adının nereden geldiği hakkında şimdiye kadar farklı görüşler, tahminler ortaya atılmıştır. Bu nedenle bu yerleşmenin adının etimolojisi pek aydınlanamamıştır.

528 yılında imparator Justinianos (527-565), Regio Sycaena'yı geniş ölçüde düzenlemiş ve imar ettirmiştir (Bkz: Harita 5). Bizans'lı Stephanos'a göre bu yüzden yerleşme bir ara "iustiniani" veya "Justinianapolis" olarak imparatorun adıyla anılmıştır (İslam Ansiklopedisi, s:1214/144).

Galata adının "Galaktos" yani süt kelimesinden gelmek olduğu ileri sürülmüştür. Ancak bu kayalık yamaçların süt veren ineklerin yetiştirilmesine uygun olamayacağı iddia edilmiştir. Fakat 1583 tarihli bir fermanda Galata ahırlarındaki ineklerden bahsedilmesi, 16. yüzyılda Gyllius zamanında Galata adının burada çok sayıda bulunan mandıralardan dolayı Gala, Galaktos (süt)'tan gelebileceğini doğrulamaktadır (İslam Ansiklopedisi, s:1214/144).

Ünlü tarihçi ve şair Çaços (1120-1180) ile Petrus Gyllius'a göre, Rumların "Galos", "Galat" diye adlandırdıkları Galyalıların bir kolu olan Keltler, başkanları Brennos'un kumandasındaki göçleri sırasında buradan geçerlerken bir kısmı yerleşip kalmış ve bölge Galatia, Galata olarak burada o-

turan Latin Hristiyanlarının adıyla anılır olmuştur (Kahraman, 1986, s:20).

Galata adının italyanca bakır, yokuş, yamaç anlamına gelen "caladdo", "galadda" sözcüklerinden üretildiği söylenmektedir. Limanlarda yükleme-boşaltma yapılan inişli kıyı arazilerine bu adın verildiği bilinir (Kahraman, 1986, s:21).

Başka bir görüşe göre, Galata'nın italyanca "Calata" iskele, merdiven anlamına gelen kelimeye dayandığı iddia edilmekte ise de (Bugünkü italyancada ufak körfez manasına gelen bir de "cala" kelimesi vardır.), buraya italyanların yerleşmesinden (12. yüzyıl) çok önceleri Galata adının mevcut oluşu bu fikrin doğru olmadığını göstermektedir (İslam Ansiklopedisi, s:1244/144).

Galata'yı görmüş olan 14. yüzyılın ünlü gezgin ve tarihçisi İbn-i Batuta, burasının Galata diye anıldığını nakleder. Aynı çağda İstanbul'u ziyaret etmiş olan Benjamin de Todelle, Rumların Galata'yı karşı yaka anlamında "Pera" ve bazıları geçit ya da geçilen yer anlamında "Perema" adları ile andıklarını yazmıştır (Kahraman, 1986, s:20).

Bizans devrinde sur dahilinde bulunan yerleşim "Galata" adıyla anıldıktan sonra yerleşim alanı olmayan bugünkü Beyoğlu semtine Peran Bağları denilmiştir. Bu ad özellikle Avrupalılarla yerli Hristiyan halk tarafından kullanılmıştır (Kömürcüyan, 1952, s:246).

Bizans yazarlarından Nicetas, Gregoras ve Pachymeres Beyoğlu ile Galata kısmının "Pere" olarak ifade etmiş fakat bu isim diğer yazarlarca "Pera" şeklinde kullanılmıştır (Kömürcüyan, 1952, s:247).

Eski ve yeni bazı yazarlar ise, Got'lar Anadolu'ya geçmek için denizi bu noktadan katettikleri için mıntıkaya Galata adı verilmiş olduğunu ileri sürmektedir. Bu ad, oraya yerleşmiş olan bir Got'a "Gaulois veya Galete" izafeten verilmiş ve Grekler orasını evvela "Galatu" sonra da "Galata" olarak adlandırmışlardır. Tournefort, Got'ların geçiş tarihinin, Galata'ya verilen "Sykai" adından çok daha önce olduğunu göz önünde tutarak, Codinus'un ifade ettiği bu fikri daha uygun bulmuştur (Kömürcüyan, 1952, s:242).

Cenova kolonisi, peron (=karşıda) veya perama (=iskele) kelimelerinden alındığı tahmin edilen Peyre veya Pera adıyla ortaçağın sonlarında, önemli siyasal roller oynamıştır.

Sultan Mehmet Trabzon Rum Devleti'ni zaptettiği zaman (1416) son Trabzon imparatoru David Komnenos ile bütün ailesini İstanbul'a naklettirmiş, bunlardan Kaloyani Komnenos'un oğlu Aleksios islamiyeti kabul ederek bugünkü Tünel civarında oturmuştur. Beyoğlu adının bu prensin burada oturmasından dolayı verildiği söylenmektedir. Türkler tarafından verilmiş olan bu ismin ne zaman kullanılmaya başlandığı kesin olarak saptanamamıştır.

Galata İstanbul'un Türkler tarafından fethinden sonra yine Galata diye anılmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in Cenevizlilere vermiş olduğu imtiyaz fermanında da Galata adı kullanılmıştır.

16. yüzyılda Galata adı, bugünkü Galatasaray semtine kadar uzanan yerlere verilmiştir. 17. yüzyıldan sonra Galata adı, Beyoğlu semtinin güneyinde deniz kenarında kalan kısmına verilmiştir (18. yüzyıl sonlarına kadar Galata semt adı

olarak bu tariftten çok geniş yer anlamında kullanılmıştır) (İstanbul Ansiklopedisi, s:2704).

Kanuni Sultan Süleyman zamanında Galata'nın arkası için "Beyoğlu" adının kullanıldığı da belirtilmiştir. Fakat bu isim 18. yüzyılın sonlarına kadar çok fazla kullanılmamış daha çok Galata adı kullanılmıştır (İstanbul Ansiklopedisi, s: 2703).

Bazı kaynaklarda ise aslen bir Dojoğlu oğlu olan ve İbrahim Paşa'nın yakınlarından Louigi Giritti'nin (1454-1538) burada bir sarayının olmasından dolayı buraya "Beyoğlu" adının verildiği belirtilmiştir.

Feridun Bey'in Sultan Süleyman'ın Macaristan Sefer-i Hümayunu Ruznamesi'nde, Doç. Giritti'nin oğlu hakkında "Galata'da oturan Frenk Beyoğlu" diye bahsetmiştir. Ama genellikle tarihçiler Venedik delegesinin oturduğu yerin etrafında birçok binanın yapılması üzerine Galata'nın bu kısmına "Beyoğlu" adı verildiğini yazmıştır (İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, s:1239).

Giritti'nin Beyoğlu'nda bugünkü Taksim belediye bahçesinin yakınında, tepe üzerinde bir köşkü bulunduğundan dolayı köşkün bulunduğu yerden Galatasaray'a kadar olan sahaya "Beyoğlu" adı verilmiştir (Kömürcüyan, 1952, s:247).

Bir başka iddiada ise bu adın "Bey-yolu" deyişinden geldiği belirtilmiştir (İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, s:1239).

Galata'yı en geniş sınırları ile Haliç'in güney kıyısından Boğaziçi sahilinin Rumeli yakasındaki başlangıcına kadar uzanan ve Kasımpaşa Vadisi ile üzerinde Galatasaray-

Beyoğlu'nun bulunduğu tepeyi içine alan bölge olarak belirlemek mümkündür (İslam Ansiklopedisi, s:1214/144).

Galata, Avrupa kıtasında, kıyı boyunca Tophane, Salıpa-zarı, Fındıklı üzerinden Boğaziçi yerleşim alanına bağlanarak Haliç arasında tepe ve iki yamaç üzerinde Tarihi Yarımada'nın kuzeyinde kurulmuştur (Bkz: Harita 6).

Galata, İstanbul'un birinci, ikinci ve üçüncü tepeleri ile, birinci ve ikinci vadilerinin tam karşısında oluşan bir yerleşmedir (Kömürcüyan, 1952, s:245).

Beyoğlu iskan sahasının yerleşmiş olduğu üçgenin (üç bölümden oluştuğundan) uç kısmı, ortaçağda surlar içinde tamamiyle ayrı bir şehir oluşturmuş olan Galata'yı meydana getirir ki Galata sonradan kuzey yönüne doğru bir gelişme göstermiş ve Beyoğlu'yla iç içe girmiştir.

Beyoğlu'nun kurulduğu üç büyük tepe Galatasaray, Kasımpaşa ve Hasköy sırtlarıdır.

Beyoğlu'nun kıyı üzerinde sınırı, batıda Haliç'e oldukça geniş bir şekilde açılan Kasımpaşa Vadisi, doğuda Dolmabahçe'de Boğaz'a kavuşan Gazhane vadisidir. Bu sınırların ötesinde, batısında Haliç'in kuzey sahilini kaplayan Hasköy, Halıcıoğlu, Sütlüce v.b mahalleler, doğuda da Beşiktaş'tan itibaren Boğaziçi yerleşim alanı uzanır.

Beyoğlu'nun günümüzdeki ilçe sınırı ise: Boğazda Dolmabahçe Sarayı ve Saat-Kulesi ile Dolmabahçe Camii arasındaki rıhtımın ortasından başlayarak inönü Stadyumu dışta kalarak Ord. Prof. Bedri Karafakioğlu Caddesi ile Askerocağı Caddesi'nin kesiştiği kavşağa gelir. Bu kısımda Beşiktaş Bl.Şb. Müdürlüğü ile huduttur. Askerocağı Caddesi'ni batıya doğru

takiben Cumhuriyet Caddesi'ni keserek Yedi Kuyular Sokağı, Nizamiye Caddesi ve Anaçeşme Caddesi'ni takiben Dolapdere Caddesi'ne varır. Buradan kuzey batıya doğru karşıya geçerek Kasap Hurşit Sokağı, Avşar Sokağı, Mandra Meydanı'nı takip ederek Kurtuluş, otobüs son durağına, Ateş Böceği sokağını takiben Baruthane içeride kalarak ve Baruthane Deresi eksenini istikametinde devam ederek Halıcıoğlu Şişli yoluna varır. Burada pazar yeri mevkiinde batıya doğru Musevi Mezarlığı içinden geçerek İmrahor Caddesi'ne varır. İmrahor Caddesi'ni takiben kuzeye doğru devam ederek Sünnet Köprüsü'ne varır. Bu kısım da Şişli Bl.Şb. Müdürlüğü ile huduttur. Oradan güneye doğru Haliç'in doğu kıyılarını takiben Söğütözü, Hasköy, Kasımpaşa ve Karaköy'e, oradan da Boğaz'ın Rumeli yakasını takiben Karaköy Kabataş yönünde devam ederek Dolmabahçe Camii yanında sona erer. Beyoğlu 41 2' 39" Kuzey enlemi, 26 35' Doğu boylamı arasındadır.

2.2. TOPOĞRAFİK DURUM

Galata, üç yöne eğimli bir arazi üzerinde kurulmuştur. Birincisi kuzeyden güneye, ikincisi doğuya, üçüncüsü de batıya doğrudur. Boğaziçi ve Haliç arasında bir burun halinde uzanmış olan Galata şehrini, genişliğine doğru çevreleyen eğim (iniş) kuzeyden güneye doğru çok eğimli olarak uzanır.

Beyoğlu, güney ve doğu yönlerindeki deniz kenarlarından itibaren yükselen ve Taksim'de son bulan sırtlar üzerine kurulmuş, engebeleri çok olan bir yerleşmedir.

Galata, kuzeyden güneye doğru genişliğine, doğudan batıya doğru uzunluğuna yayılmıştır.

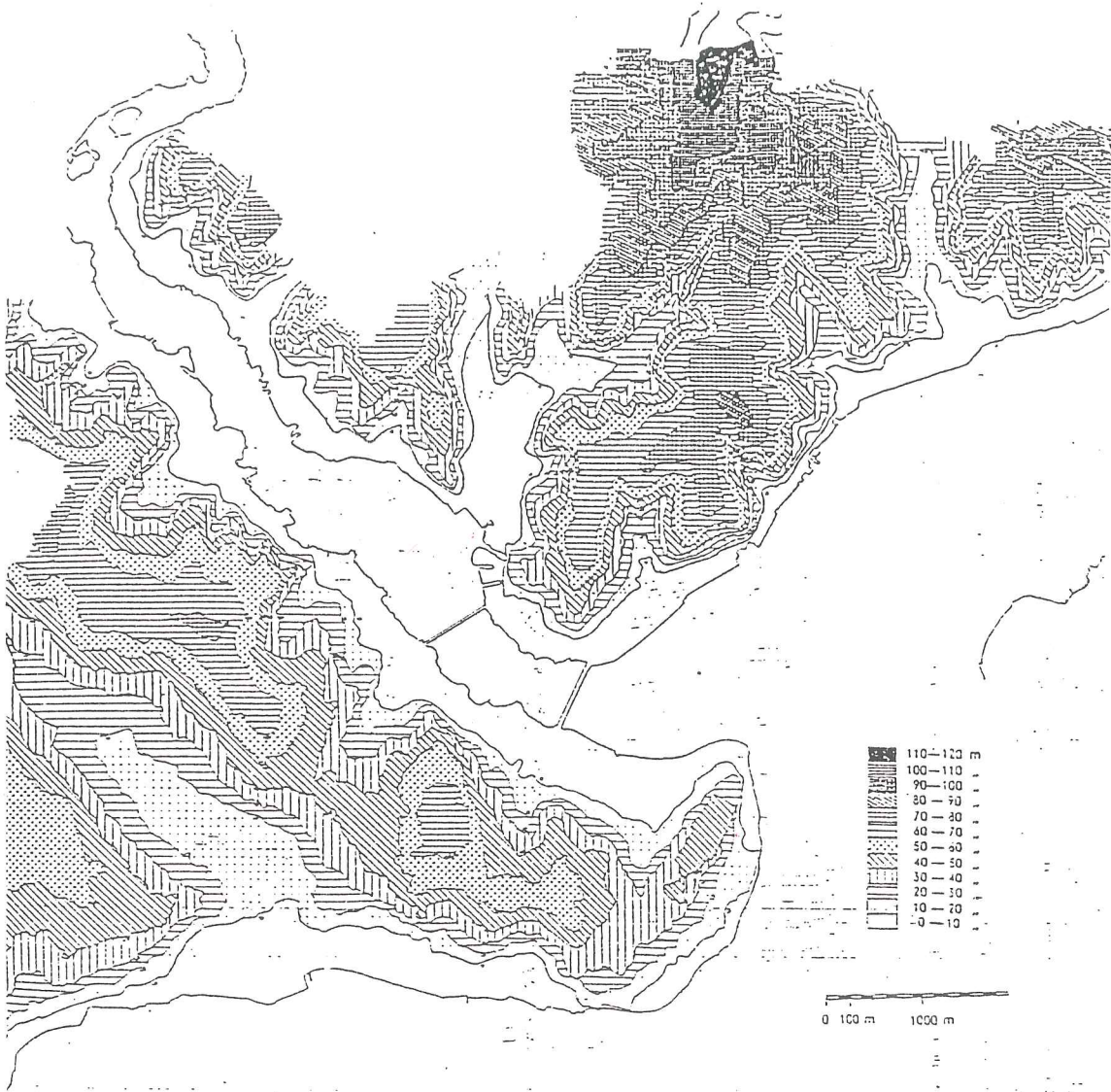
Galata'nın doğu ve batı taraflarında, biri kuzeyden gü-

neye, diğeri de doğudan batıya olmak üzere iki eğimli (inişli) alan vardır. Galata'nın doğu kısmı, batı kısmına kıyasla daha eğimli bir arazi üzerinde kurulmuştur (Kömürcüyan, 1952, s:244).

Galata'yı Pera (Beyoğlu) ve Tophane'den surlar veya kalıntıları ayırmaktadır. Birbirlerine komşu olan Galata ve Pera'yı aynı ad altında birleştirmek adet olmuştur. 17. yüzyılda bile Pietra Della Valle gibi bir yazar Galata ve Pera'yı bir bütün olarak tasvir etmektedir (Mantran, 1986, s:78). Bu nedenle Beyoğlu yerleşim alanının topoğrafik yapısını belirtmek gerekir.

Beyoğlu yerleşim alanının esas zemini, güneyde Galata'nın köprüye yakın alçak kısmı (Karaköy) üzerinden, dik yamaçlarla başlayıp kuzeye doğru yükselerek, Taksim'de 80 m.'yi bulan, aynı yönde hafif bir bel meydana getirdikten sonra yükselmeye devam ederek Harbiye'de 88 m. yi bulan, Feriköy'de 100 m. ve Şişli'de 120 m. yi aşan ve daha ileride 130 m. yüksekliğine çıkan bir sırt tarafından meydana gelmiştir (Bkz: Harita 7). Yüzeyinin düz bir sahanlık görünüşü olmasına rağmen bu alan iki taraftan Haliç'e ve Boğaz'a doğru inen dar ve kısa vadiler tarafından derin bir şekilde yarılan dik yamaçlar oluşturur. Bu vadiler nedeniyle bazı yerlerde genişliği fazlasıyla azalır (İslam Ansiklopedisi, s: 1138). Haliç'in ve Boğaz'ın bu kıyıları 100 m. genişliğinde aynı yüksekliğe sahiptir.

Haliç kıyılarından Şişhane, Perşembe Pazarı ve Karaköy, Boğaziçi sahillerinden de Tophane, Fındıklı ve Dolmabahçe yönlerinden arazi ani olarak yükselmektedir. Taksim bölgesi

Harita 7: Topoğrafik Durum.

Kaynak: Mayer, 1943, s:7

bu tepenin en yüksek noktasını oluşturmaktadır.

Okmeydanı'ndan gelen ve Kasımpaşa'nın Kulaksız semtinden geçen, Divanhane yakınlarında son bulan sırtın doğusundaki Kasımpaşa,güneyindeki Tersane ve batısındaki Hasköy,çeşitli engebelere sahip araziler üzerinde kurulmuştur (Yurt Ansiklopedisi, s:3767).

Karaköy ile Beyoğlu'nun yüksek sahanlığı arasında genişliği az olan tali düzlükler bulunur. Bunlar, üzerinde Galata Kulesi'nin yükseldiği sahanlık ve Şişhane meydanını oluşturur (İslam Ansiklopedisi, s:1138).

Beyoğlu kapladığı yer olarak plato özelliği taşır. Kuzeyde Kurtuluş Deresi ve Beyoğlu'nun en büyük akarsuyu Kasımpaşa Deresi meydana gelmiştir. Asmalımescit düzlüğü ve Kasımpaşa Çukuru da Beyoğlu'nun yeryüzü şekilleri ile ilgili olarak bir fikir verir (Uykucu, 1979, s:149).

Galata-Beyoğlu-Şişli, Maslak-Derbent-Büyükdere yönünde giden büyük sırt ayrıca, Beyoğlu platosunun su bölüm çizgisini oluşturur. Sırtın doğusunun suları Boğaziçi, batısının suları ise Kağıthane deresi aracılığı ile Haliç'e akmaktadır.

Platonun sırtında yer alan Tünel-Tepebaşı-Taksim-Şişli-Mecidiyeköy-Maslak Tepesi ve Okmeydanı güzergahı, aşınım sonucu düzleşerek bugünkü görünümünü almıştır (Yurt Ansiklopedisi, s:3767).

2.3. GALATA SURLARI VE GALATA KULESİ

2.3.1. GALATA SURLARI

Galata surları, İstanbul'un fethinden önce Cenevizliler tarafından yapılmıştır. Bu surlar Haliç ve Boğaz tarafından

deniz ile sınırlanmış, karadan gelecek tehlikeye karşı da Beyoğlu tarafından Azapkapı-Şişhane-Galata Kulesi-Tophane arasında, surların önünde 15 m.genişliğinde bir hendek kazılmıştı. Bu taraftaki kapılar, arkadaki araziye hendekleri aşan ağaç köprüler ile bağlanmıştı. Geçen yüzyılın ortalarında henüz bu köprüler duruyor ve geceleri kapıları kapatılıyordu.

Patria de Preger'e göre 2. Tiberus (578-582) limanı korumak ve Haliç'in girişini kontrol etmek için bir kale yaptırmıştır. Bizanslı tarihçi Chronique de Theophenos, İslam donanmasının 717'de Bizans'ı kuşattığı sırada kıyıdaki bu kaleyi "Cha'teau du quartier des Galates" yani "Galata Mahallesi Şatosu) olarak tanımlanmıştır(Mamboury, 1951, s:76).

4. Haçlı Seferi'nde ordu, 6-7 Temmuz 1203'de Geoffroy de Villchardouin'in "Tor de Galathas" olarak adlandırdığı bu hisarı ele geçirmiştir. Kale, Yalı Köşkü Kapısı civarında olan Eyyeni Kulesi'nden Galata'ya çekilen zincirin bağlandığı, koruma altına alınmış bir bölgeyi oluşturmuştur. Bizans imparatorluğu tekrar duruma hakim olunca, Haliç'e girişi önleyen zincirin bir ucunun bağlı olduğu bu kaleyi elinde tutmaya önem vermiş hatta Cenevizliler'in buraya yerleşmesinden sonra 1352 yılına kadar bu yapının çevresine başka yapı yapılmasına izin vermemiştir. Kale 1352'den sonra Cenevizliler'in eline geçerek surlara bağlanmıştır.

Türk tarihinde adı Mahzen-i Sultani veya Kurşunlu Mahzen olarak geçen kalenin bodrumu, 18. yüzyıldan bu yana cami olarak kullanılmış ve Yeraltı Camii adı ile tanınmıştır.

Cenevizliler'in Galata'da yeni özerk bir yönetim kurdu-

ġu yıllarda Galata'da büyük ölçüde yapılar görülmemiştir. Bir önlem olarak kıyıdaki kalenin Cenevizliler'in iskanından önce yıktırıldığı ve çevrede sebzelikler için birkaç küçük kilisenin bulunduğu belirtilmiştir (Kahraman, 1986, s:24).

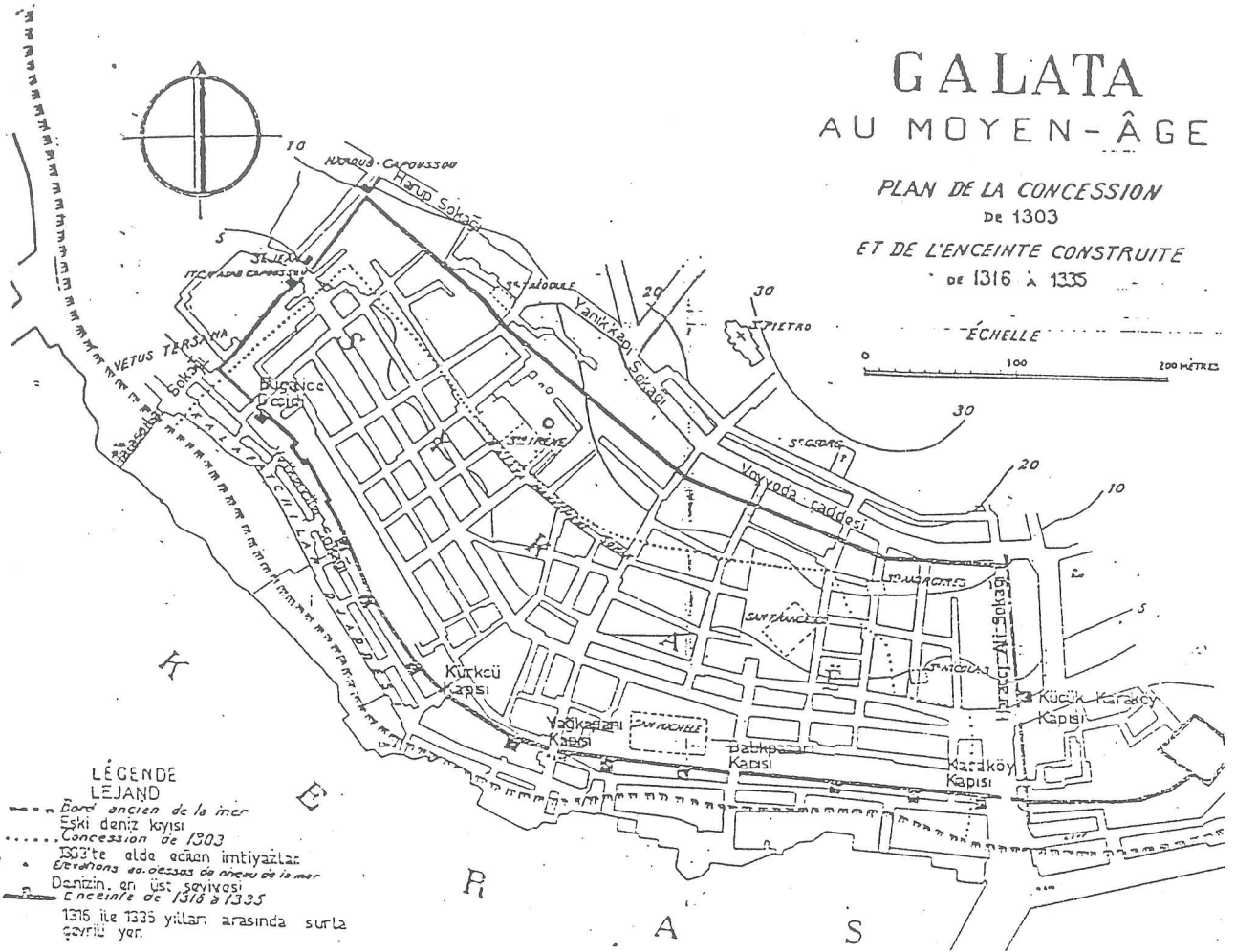
Bizans'ın yasaklarına rağmen bir zaman sonra halk, imparatorluğunun zayıflığından yararlanarak bölgeyi sur duvarları ile çevirmeye başlamıştır. Bu surların yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir.

Galata'nın ilk yerleşiminin; kuzeyde Yanıkkapı Sokağı'ndan başlayıp Voyvoda Caddesi boyunca devam eden, doğuda Haracı Ali Sokağı'ndan başlayarak Yelkenciler Sokağı boyunca devam ederek Talaşçılar Sokağı'ndan başlayıp Harup Sokağı'nda olan surlar içinde olduğu saptanmıştır (Bkz: Harita 8).

1303 yıllarında varlığı bilinen bu surların kuzey duvarlarının da, 1316 yıllarında var olduğu bilinmektedir.

O zamanlar yerleşmenin çevresi yaklaşık 1450 m., alanı yaklaşık 10.5 ha'dır. Yerleşme daha sonra kuzeye doğru gelişmeye başlamıştır. Bilhassa 1. Anastese Kulesi'nin bulunduğu tepelerin üzerinde yerleşme gelişmiştir. Yerleşme çevresi kuvvetli sıra halinde bitkiler ve geniş duvarlarla çevrilmiştir. 1349 yıllarında gerçekleşen ikinci büyüme, Arap Camii takviye edilerek, Galata Kulesi Sokağı'nın batısından başlayıp Galata Kulesi'ne erişecek şekilde gerçekleşmiştir. Doğudaki surlar ise Galata Kulesi'nden başlayıp Yüksek Kaldırım Caddesi'nin batısından, birinci surun doğusundaki duvara Voyvoda Kapısı ile bağlanmıştır. Bu yerleşmenin çevresi yaklaşık 850 m., alanı yaklaşık 4 ha'dır.

1352 yıllarında gerçekleşen üçüncü büyüme; şehrin güne-

Harita 8: Galata'nın ilk sur içi yerleşmesi (1303-1304).

Kaynak: P.B. Palazzo E.P.A. Raineri O.P. La Chiesa Di S.

Pietro In Galata

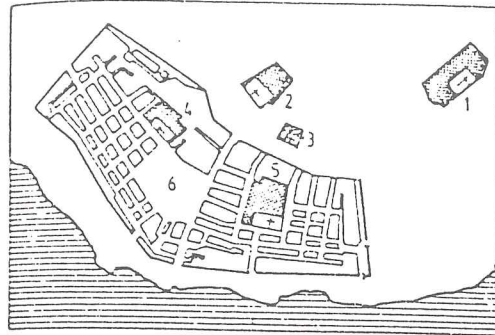
yindeki St. Croix Şatosu'ndan başlayarak, kuzey ve doğu yönlerinde gerçekleşmiştir. Bu yerleşmenin büyüklüğü konusunda bir tahmin yürütülememiştir (Bkz: Harita 9).

1387 yıllarında gerçekleşen dördüncü büyüme; Cenevizliler'in Sultan Orhan ve Sultan I. Murat ile yaptığı antlaşmalarla elde ettikleri imtiyazlar sonucu gerçekleşmiştir. Bu büyüme 1303-1304 yılları arasında gerçekleşen büyümenin kuzeybatısına doğru gerçekleşmiş, Harup Kapısı'ndan başlayıp Şişhane Meydanı'na yakın bir yere kadar devam etmiştir. Bu yerleşmenin çevresi yaklaşık 1050 m. alanı 6.7 ha.dır.

1397 yıllarında gerçekleşen beşinci büyüme; St. Barthlemy Kulesi, Meytazap Kapısı, Yeniazap Kapısı ve Bugalice Geçidi arasında gelişen bir yerleşmeyi oluşturmuştur. Bu yerleşmenin çevresi yaklaşık 750 m., alanı 3.4 ha.dır.

1400 yıllarında gerçekleşen altıncı büyüme; Christ Şatosu'ndan başlayıp Lüleci Hendek Caddesi boyunca devam ederek Bit Pazarı'na kadar uzanıp, oradan Hendek Sokakları ve Kömürcü Sokakları ile güneye doğru erişmiş ve denize ulaşmıştır. Daha sonra St. Croix Şatosu'na kadar Mumhane Caddesi boyunca gelişme devam etmiştir. Bu yerleşmenin çevresi yaklaşık 1759 m. alanı yaklaşık 13.4 ha.dır. Bu da gösteriyor ki Cenovalı'lar şehir genişledikçe surlara ilave yapmışlardır. Galata dahilinde içiçe başka surlar da mevcut olup, Gyllus'un bildirdiğine göre, bu surlar şehrin doğu tarafında olup batı tarafında ise üç sıra halinde inşa edilmişlerdir (Bkz: Harita 10).

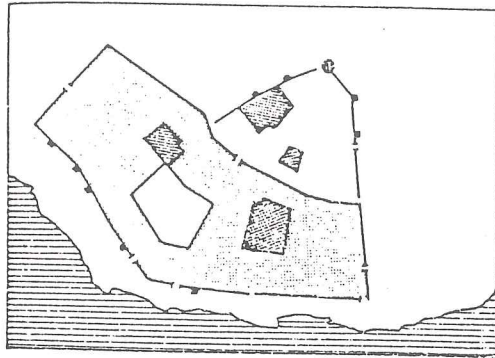
Haliç ile surlar arasında kalan sahildeki yerleşmenin çevresi yaklaşık 3400 m., alanı ise yaklaşık 18.8 ha.dır.

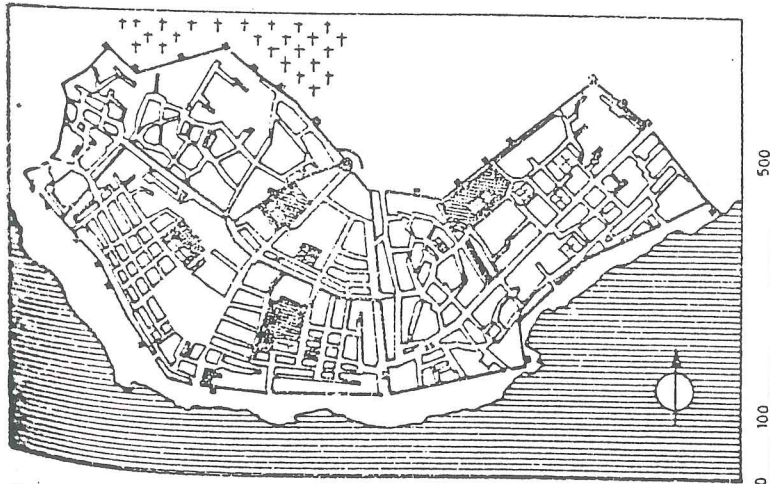
1301

KİLİSELER

- 1-ST BENCİT
- 2-ST PIERRE
- 3-ST. GEORGES
- 4-ST. PAUL
- 5-ST FRANÇOIS
- 6-MEYDAN

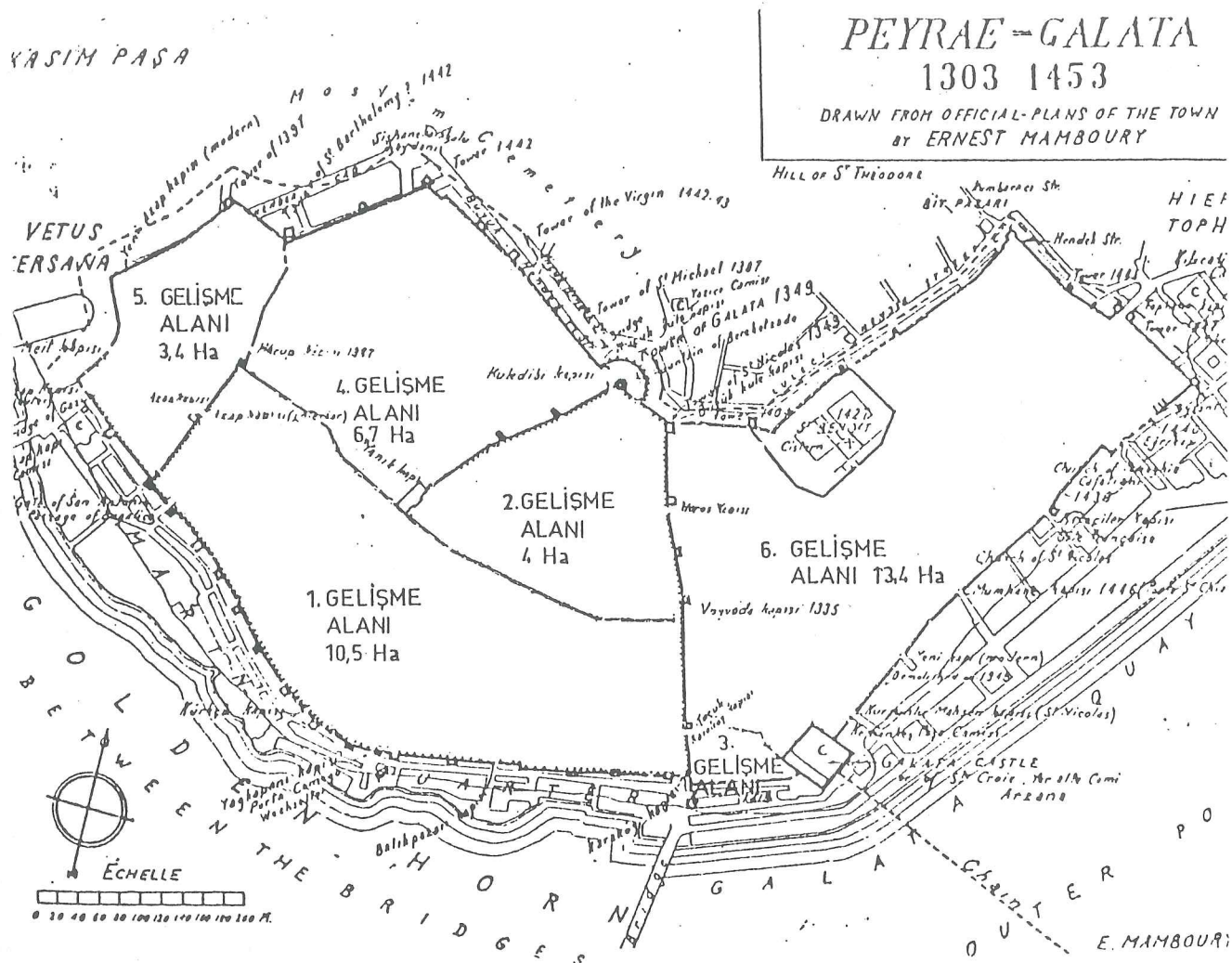

1349

15.yy.

Harita 9: 14. y.y. başından 15. y.y.a kadar Galata'nın gelişimi.

Harita 10: Mamboury'nin hazırladığı haritadan yararlanılarak hazırlanmıştır.

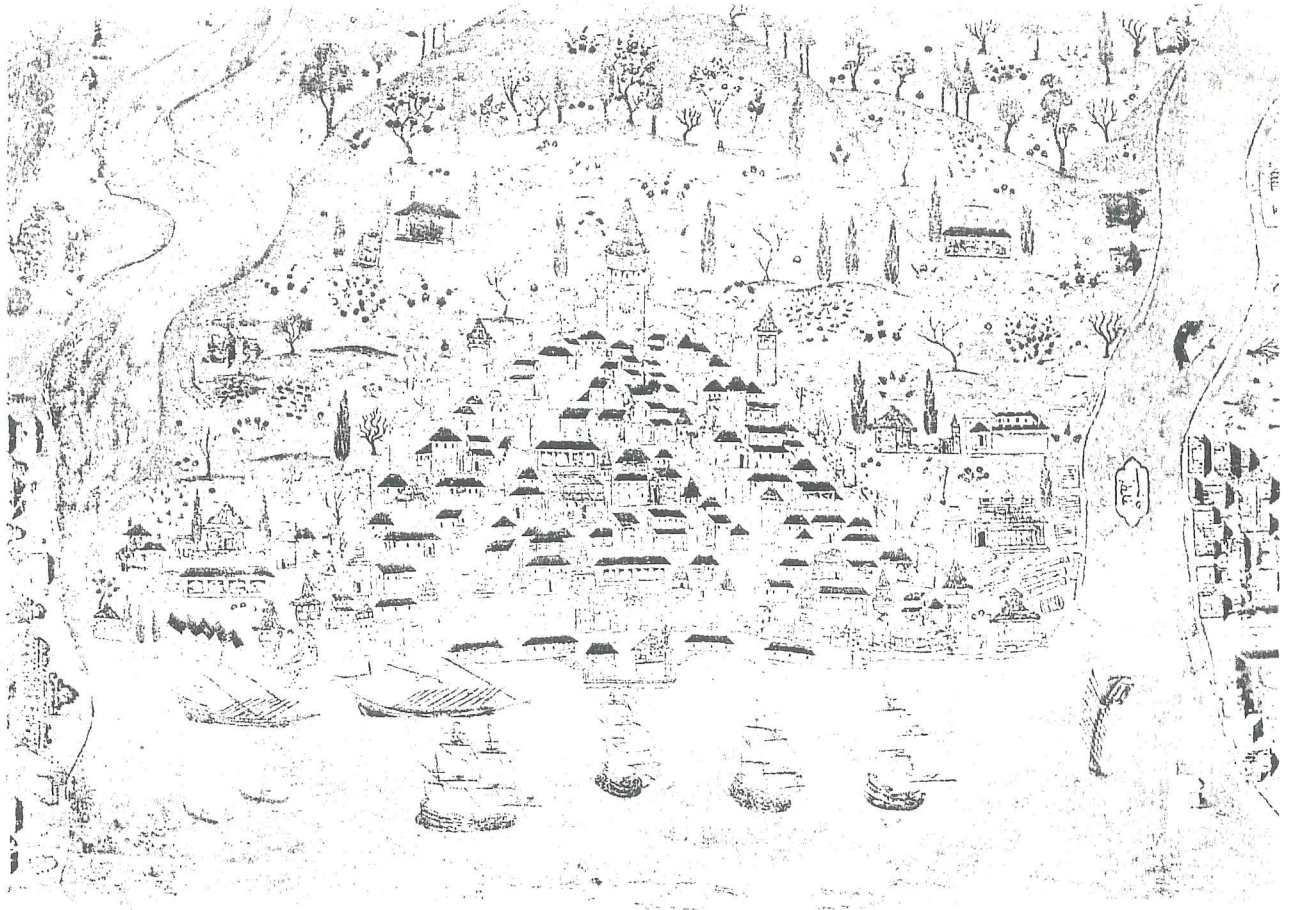
Kaynak: Mamboury, 1951

Eski Galata surları iç tarafta olup, surlar Galata Kulesi'nde (Eski adı Hristos Kulesi) birleşmiştir (Bkz: Gravür 1). İstanbul ve Galata Kuleleri içinde en yükseği olan bu kule Bizans imparatorlarından 1. Anastas tarafından 1349'da Galata'nın en yüksek mevkiinde yapılmıştır. Bizans zamanındaki adı "Christea Turris" yani İsa Kulesi olarak bilinen ve üzerinde büyük bir haç bulunan kulenin külâh şeklinde olduğu eski kaynaklardan saptanmıştır (Kayra, 1990, s:101).

Galata Türk idaresine girdikten sonra, Sultan 2. Beyazıt (1481-1512) zamanında 1509 tarihinde meydana gelen korkunç depremde, Galata surları da zarar görmüş fakat Mimar Mehmet Ağa nezaretinde derhal tamir edilmiştir. Galata Kulesi, Galata tahkimatının hakim unsuru ve bu kalenin bir nevi baş kulesi yani donjonu idi. 1452'de eteğinin ayrıca bir duvar ile çevrilmesi, kara tarafından gelecek tehlikelere karşı bu kalenin daha da tesirli olması istenildiğini gösterir. Galata Kalesi, merkez bu kale olmak üzere adeta bir yelpaze gibi kıyıya doğru açılmaktadır.

Sur duvarı, Galata'da mevcut antik ve Bizans Devri taşları kullanılarak inşa edilmiştir. 1509 depreminde zarar gören kısımların derhal tamir edilmesine karşılık, sonraları ihmal edildikleri anlaşılmaktadır. 1712 tarihli bir vesika, sur ve burçların yerinde veya üzerinde evlerin yapılmasını kabul ile bunu nizama bağlıyordu. Fakat esas itibarıyla surlar eksiksiz bir halde 19. yüzyılın ortalarına kadar gelmişti. Eski resimlerde bunları kuleleri ile görmek mümkündür.

Galata tahkimatından yalnız Başkule yani Galata Kulesi, mahalle aralarında pek az sur kalıntıları ve bir ara kapı

Gravür 1: Galata Kulesi ve çevresinin 16. y.y.daki durumu.

(Yanık Kapı) ile bir kaç burç yıkıntısı kalmıştır. Bu yıkıntılardan biri Tophane'de, 1956'da açılan caddenin kenarında görülmektedir. Bu Galata kalesinin en doğudaki ucuna işaret eden son burçtur. Galata surlarından, Galata kulesi dibinde evvelce kulenin etrafını çeviren duvardan pek az bir parça durmaktadır.

2.3.2. GALATA KULESİ

2.3.2.1. GALATA KULESİ'NİN TARİHÇESİ

Bizans kaynaklarının Büyük burç (Megalos pyrgos), Cenova kaynaklarının İsa kulesi (Christea turris) olarak adlandırdıkları Galata kulesinin bir Bizans devri eseri olduğu ve Anastassios Dikoros tarafından yapıldığı hakkındaki rivayet sağlam bir esasa dayanmaz. Galata tarafının Bizans devrindeki önemli tahkimatı olan Galata kastellion "hisarı" ise Karaköy yakınında sahilde idi. Galata kulesinin burada 14.-15. yüzyıllarda yerleşip, kuvvetlenen Cenova idaresi sırasında yapıldığına muhakkak nazarı ile bakılır. (Eyice, 1949, s:22).

Galata kulesi, Galata kalesinin baş kulesi (:donjon) olarak Haliç girişine hakim olan dik yamacın denizden 425 m. kadar uzağında ve Prof. H. İnandık'ın rasatına göre 35 m. yüksekliğe sahip noktasında yapılmıştır. Arazi, kulenin arkasında biraz daha yükselmekte ve tepenin üstü, bir teras halinde Tünel'e kadar uzanmaktadır (Eyice, 1949, s:35).

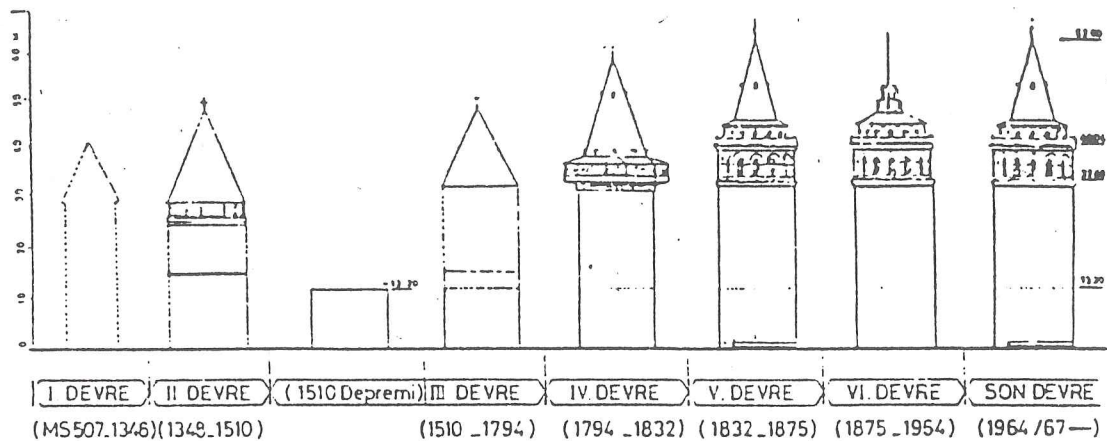
Eskiden beri, yukarıdaki kahvehanesi gezginleri (seyyahları) cezbeden kulenin, 16. yüzyılda kısa bir süre gözlemevi olarak kullanıldığı iddia edilmiştir. Fakat bu fikir reddedilerek, gözlemevi Galatasaray civarında aranmıştır (İslam Ansiklopedisi, s:1214/151). Kulenin esas kısmının (göv-

de) eski (Cenova Devrindeki) şekli olduğu gibi kalmışsa da üst kısmı yükseltilerek değişmiş halde, halen durmakta (semtin simgesi niteliğini taşımakta) dır.

Galata kulesi İstanbul'un en stratejik noktasında yer almış, kentin silüetinde çağlar boyu etkin bir rol oynamış ve kent görünümünün vazgeçilmez bir motifi olmuştur.

İstanbul'da ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı en çok tartışma konusu olup, bugüne kadar plastiği en çok değişiklik gösteren yapılardan birisi de, şüphesiz ki Galata Kulesidir. Zira, değişen insanlar, değişen devirler, dolayısıyla fonksiyonlar, ona her yüzyılda yeni bir biçim, yeni bir görünüş vermiştir.

Galata Kulesi'nin tarihçesi 6 kronolojik devirde incelenebilir (Bkz: Resim 1).

Resim 1: Galata Kulesi'nin geçirdiği evreler.

a) 1.DEVRE (M.S. 507-1348)

İlk yapımından Ceneviz'lılerin yapımına kadar olan süredir. Burada ilk defa Doğu Roma İmparatorlarından Anas-tasius Dilozus bir fener kulesi yaptırmıştır.

b) 2. DEVRE (1348-1510) (Bkz: Resim 2)

Ceneviz'lılerin yapından İstanbul'un fethi ve 2. Beyazıt'ın onarımına kadar geçen süredir. Bu Latin toplumunun Christea Turris (İsa Kulesi) dediği yapı, 1445 veya 1446'da yükseltilmiştir. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettikten sonra 7-8 m. yıktırılmıştır. Bina 1509 depreminden sonra yeniden inşa edilmiştir (Eyice, 1949, s:23).

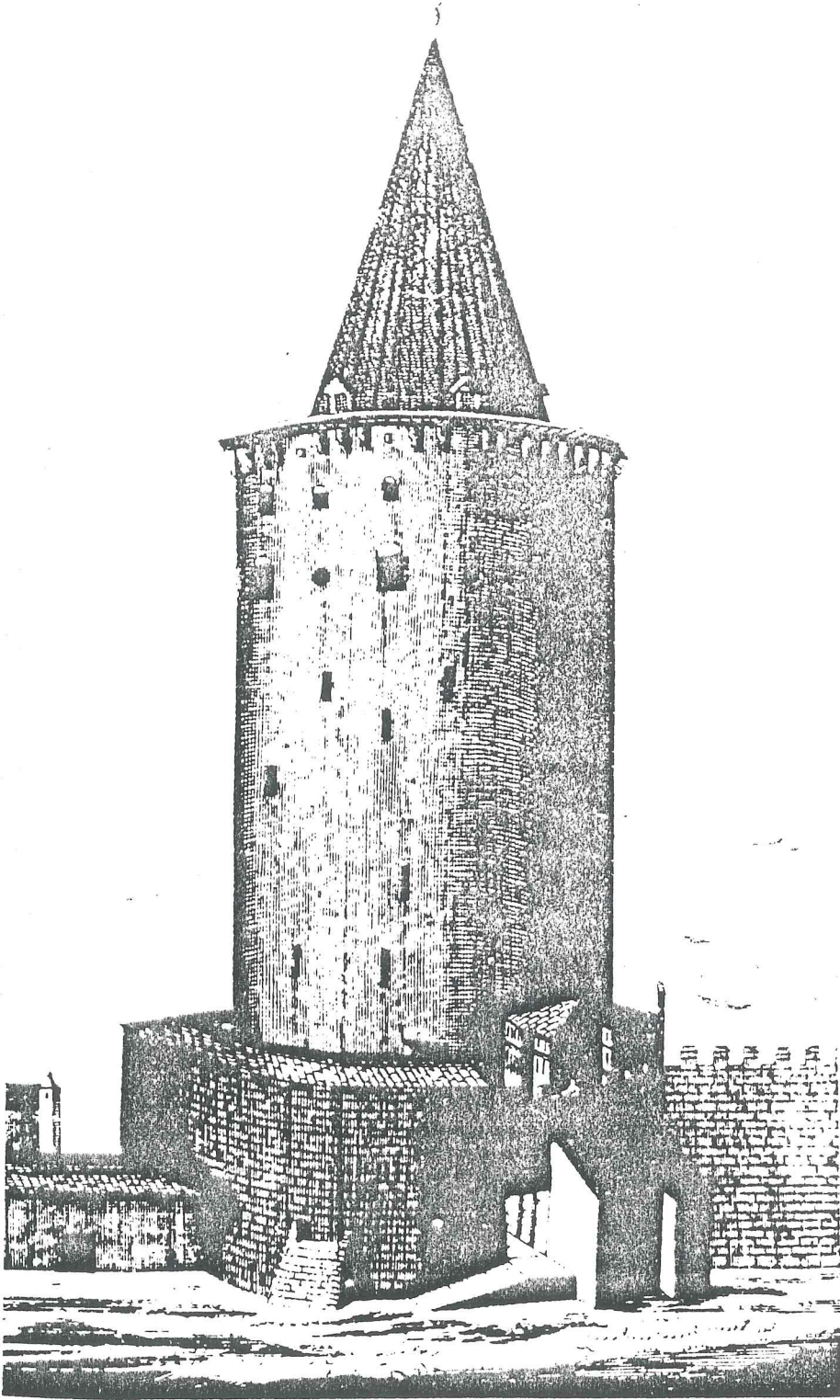
c) 3. DEVRE (1510-1794/95)

2.Beyazıt'ın onarımından 3.Selim'in onarımına kadar geçen süredir.Kulede Cihannüma ve üzerinde bir yarım katın bulunuşu dikkat çeker. Yapı Kanuni devrinde zindan olarak kullanılmış, 2.Selim devrinde onarılmış, 3.Murat zamanında ise gözlemevi olarak kullanılmıştır.

G.J. Grelot'un 1680'de yayınlanan kitabındaki iki manzarasında kule, Tersane'ye hakim bir noktada yuvarlak kitle-si ve basık kesik külahı ile belirtilmiştir. külahın ucunda ise Hilal'li büyük bir alem bulunmaktadır (Eyice,1949,s:27).

16. yüzyıldan 1794 yangınına kadar kule hemen hemen aynı görünüşü muhafaza etmektedir. Bu da yuvarlak masif gövde-nin en yukarısında pek hafif bir taşkınlık teşkil eden yu-varlak konsollu bir çıkma ile bunu örten sivri bir külahtan ibarettir (Eyice, 1949, s:28).

Galata kulesi bu görünüşünü 3.Selim (1789-1807) zama-nında, 25 Temmuz 1794 (28 Zilhicce 1208) günü çıkan büyük

Resim 2: Galata Kulesi Bizans Dönemi.

bir yangında kaybetmiştir (Eyice, 1949, s:29).

d) 4. DEVRE (1794/95-1832/33) (Bkz: Resim 3).

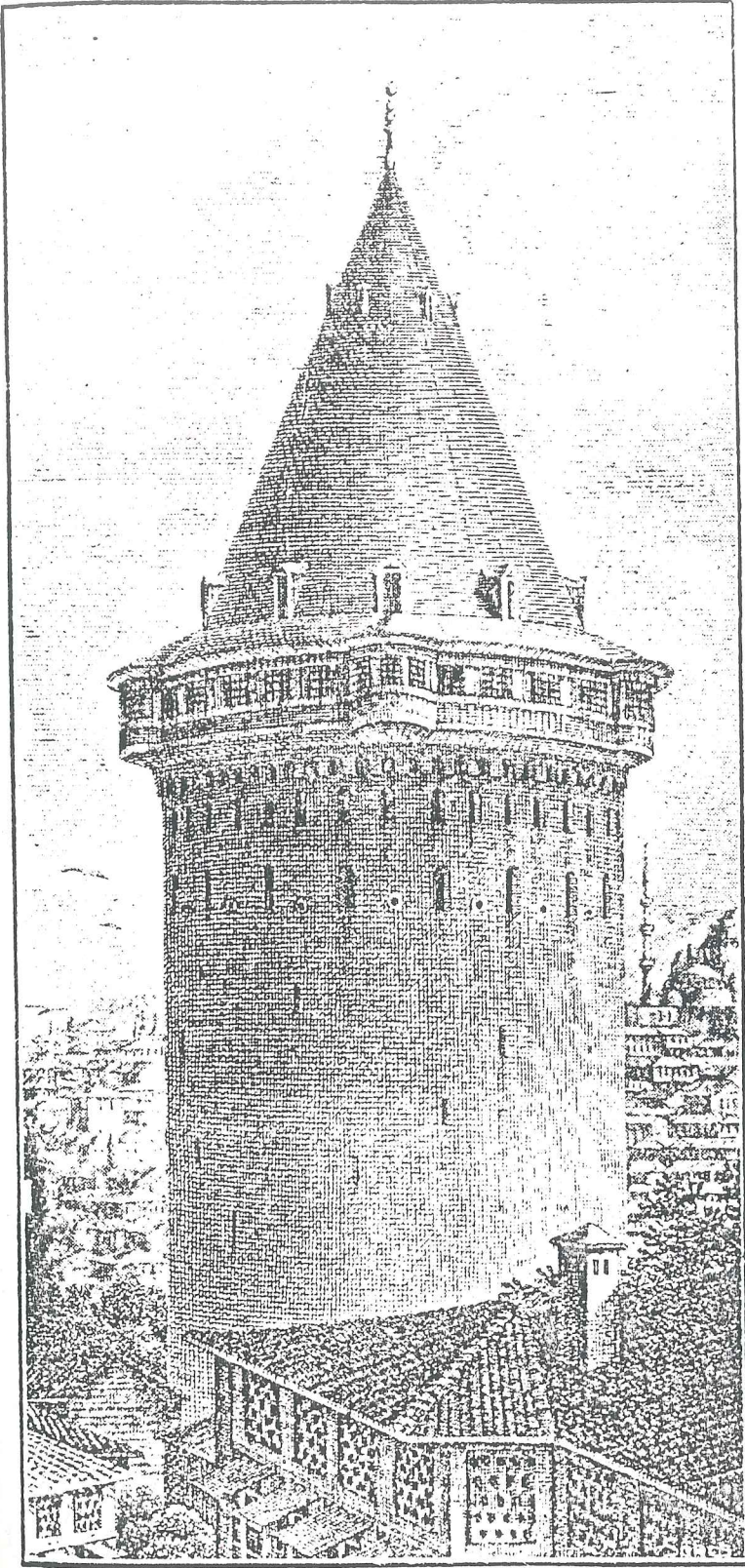
3.Selim tarafından tamir ettirilen kule o biçimini Sultan 2.Mahmut (1808-1839) zamanında vukua gelen 2/3 Ağustos 1831 Galata yangınına kadar sürmüştür. 3.Selim devrinde Galata kulesi gövdedeki pencere dizelerinin üstünde, kemerli konsol sırası muhafaza edilmiş, bunun üzerine dört tarafta dışarı taşan cumbaları olan, geniş pencereci bir kat yapılmıştı. Kûlah ile saçağın birleştii yerde sekiz pencere açılmış, ayrıca kûlahın ucuna yakın bir yerine daha ufak altı pencere yerleştirilmiştir (Eyice, 1949, s:31).

e) 5. DEVRE (1832/33-1879) (Bkz: Resim 4).

Sultan 2.Mahmut (1808-1839) zamanında meydana gelen 2/3 Ağustos 1831 Galata yangını elçilikleri,yüzlerce evi ve Beyoğlu'nun şimdiki Kurtuluş'a kadar olan kısmını kül etmiştir. Bu yangından sonra tekrar tamirine girişilerek kullanılır hale getirilen Galata kulesi yeni ve değişik bir görünüm almıştır.Fakat bu tamir ile Galata kulesi, cumbalı dört köşkünü ve cihannümasını kaybetmiştir. Bu defa kağır, kemerli büyük 14 pencereden ibaret dizinin üstüne, daha ufak çapta önünde demir parmaklıklı bir balkon dolaşan bir kat yapılmış ve bunun üstüne de çatı arasını aydınlatan dört pencereye sahip sivri, kurşun kaplı kûlah oturtulmuştu. Kapı da mermerden bariz Empire üslubunda tezyinatlı söveler ile çerçevenerek üzerine turalı bir kitabe konulmuştur (Eyice,1949, s:32).

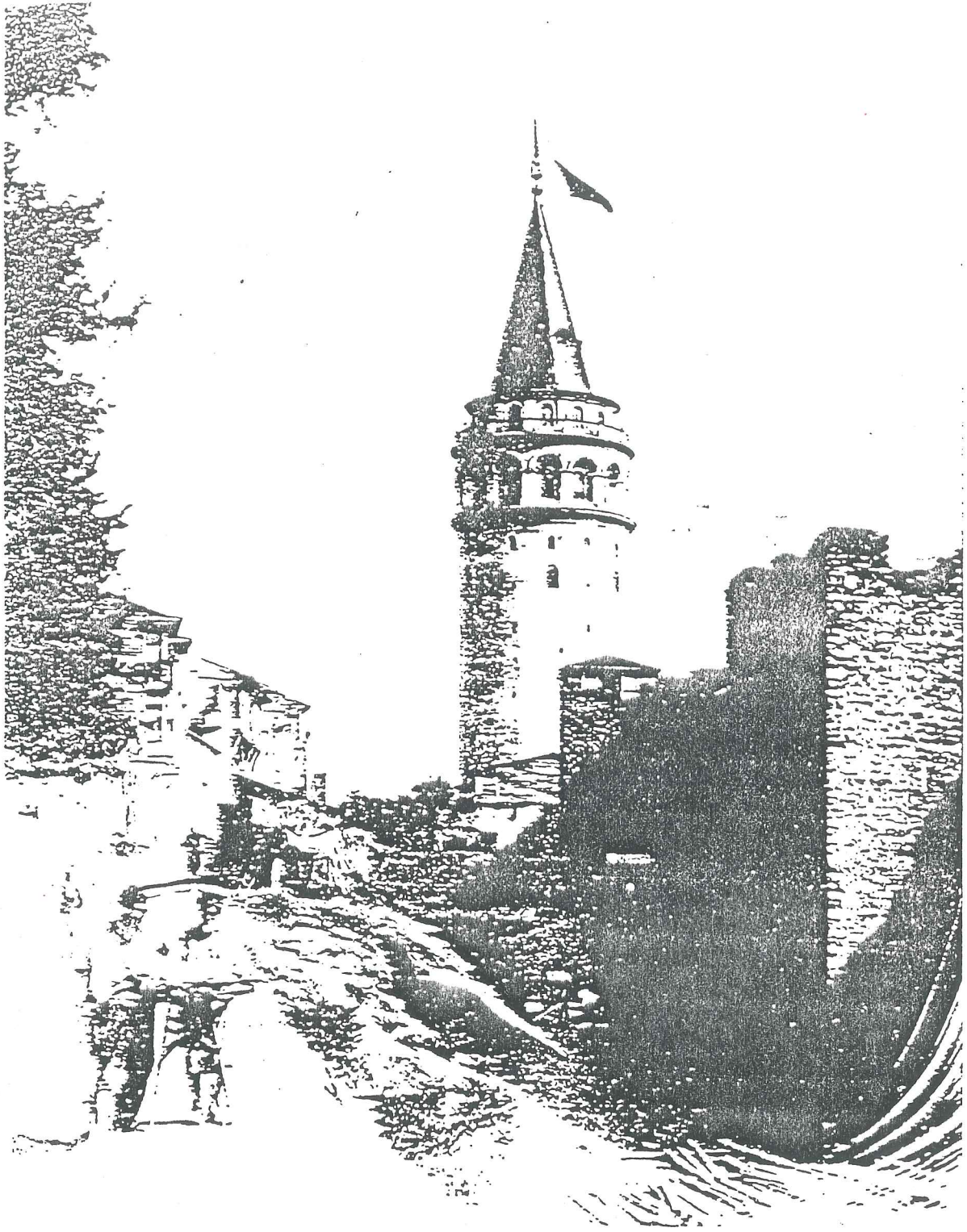
f) 6. DEVRE (1875-1964/67) (Fotoğraf 1)

F. Dienz adında bir uzman tarafından rüzgardan uçan ku-

Resim 3: Galata Kulesi Osmanlı Dönemi
19. Yüzyıl (Yangından önce).

Kaynak: Kayra, 1990, s:113

Resim 4: Galata Kulesi Osmanlı Dönemi,

19. Yüzyıl (Yangından sonra).

lenin yerine 1871 yılında modern esaslara göre düzenlemeğe girişilen ve 1874'te Macar Kont Szecheny'nin tatbiki başlattığı itfaiye teşkilatı, o sıralarda Galata kulesini bir yangın haber verme santrali olarak kullanmış, bunun için birtakım işaretlerin direğe çekilmesi kararlaştırıldığı gibi, çeşitli merkezlere bağlı bir elektrikli haberleşme sistemi de kurulmuştur. Galata kulesi, bu görevini son tamirine kadar yerine getirmeye devam etmiştir. Ayrıca geçen yüzyılın sonları ile son yüzyılın başlarında kule şehrin başlıca turistik köşelerinden biri olarak da haklı şöhrete erişmiştir (Eyice, 1949, s:34).

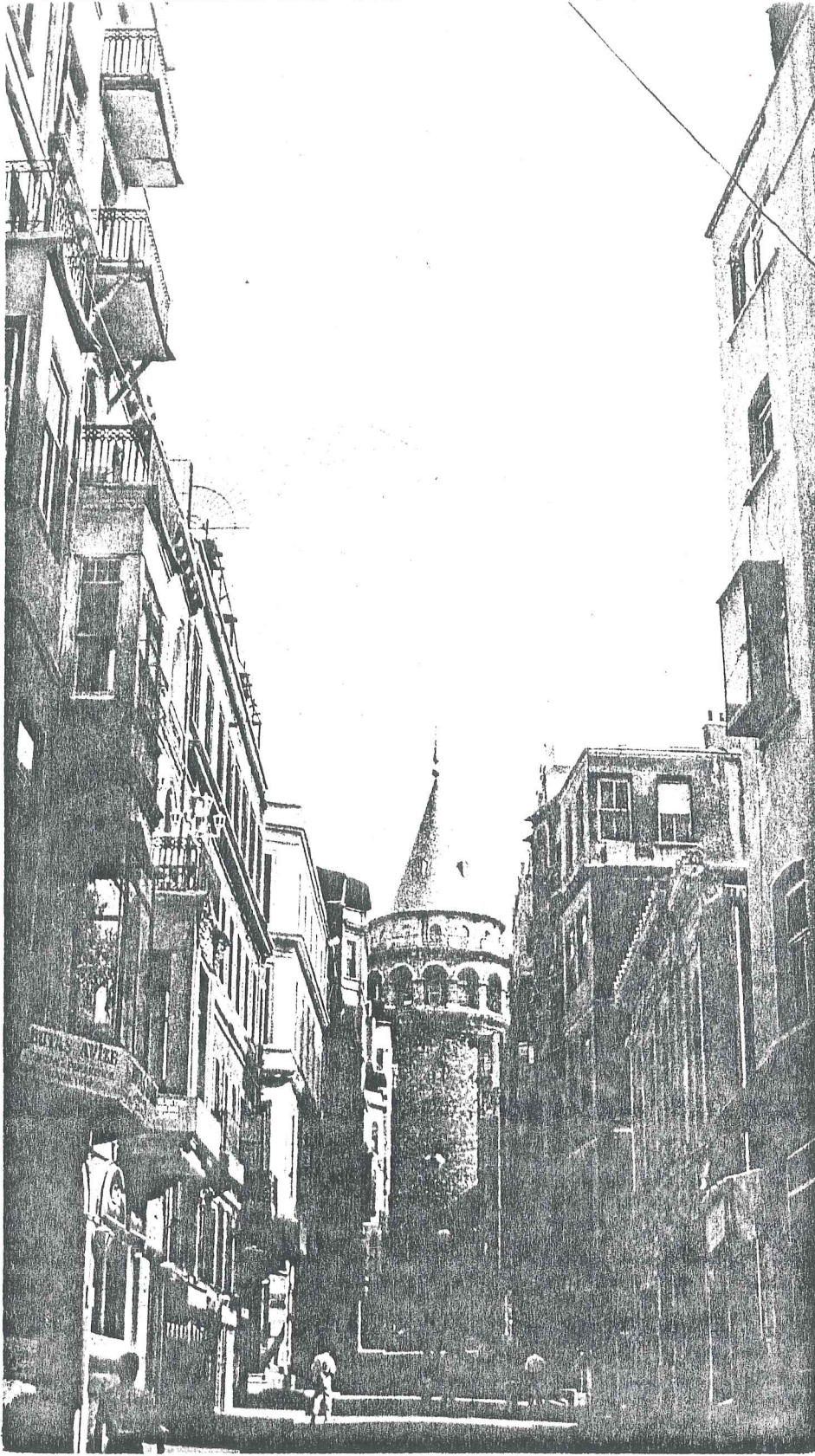
g) SON DEVRE (1964/67-) (Fotoğraf 2)

Kulenin en tepesindeki poligonal odalarının döşemelerinin 1959-60 kışında kirişlerinin çürüyerek çökmesi üzerine, nihayet ciddi olarak tamiri düşünülmüştür. 1964'de İstanbul Belediyesinin burasını büyük ölçüde restore ettirmeye teşebbüs etmesi üzerine kulenin, 1833-1875 arasındaki şekline dönülmesi kararlaştırılmış, fakat modern malzemeden faydalanmak süretiyle yapılmıştır. Sultan Mahmut devri biçimine dönülmüş olmakla beraber, külahı daha az sivri olarak yapılmıştır. 1964'den 1967'ye kadar süren tamir işleri, yük.mim. K. Anadol tarafından idare edilmiş ve kule 28 Eylül 1967 günü yapılan bir törenle merhum Belediye Başkanı Haşim işcan (ölm. 11 Mart 1968) eliyle resmen açılmıştır. Bugün Galata kulesi, yeni bir fonksiyon kazanmış olarak, tarihi hüviyetine daha yakın bir görünüş ile İstanbul'un silüetini süslemektedir (Eyice, 1949, s:35).

Fotoğraf 1: Galata Kulesi (1875-1964'e kadar).

Kaynak: Cezar, 1991, s:216

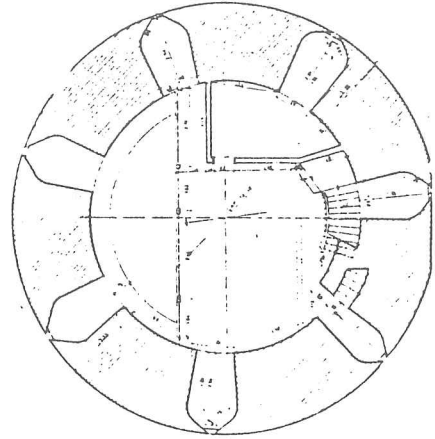
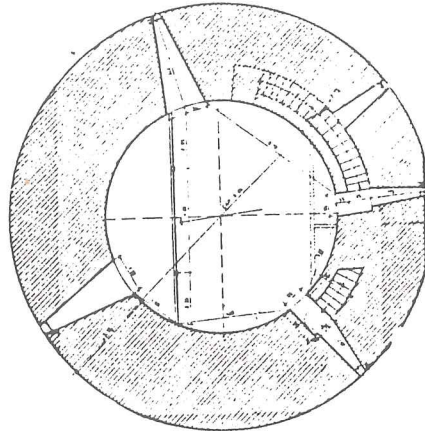
Fotoğraf 2: Galata Kulesi'nin bugünkü görünüşü.

Kaynak: Cezar, 1991, s:217

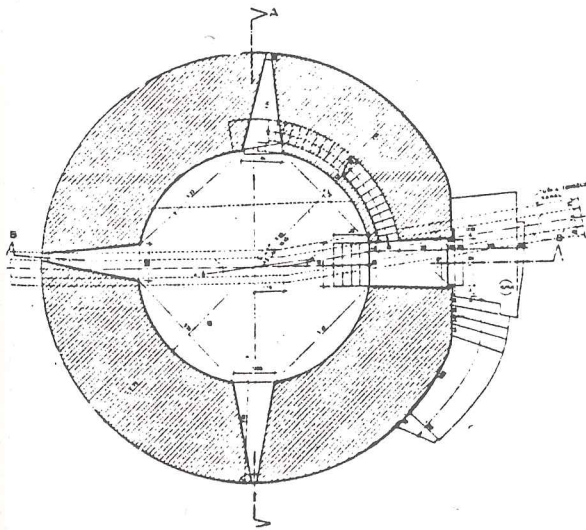
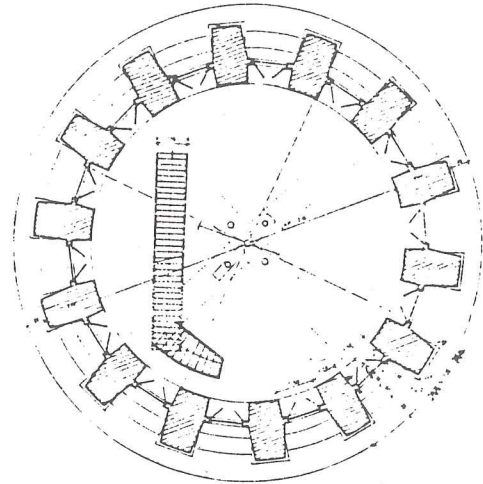
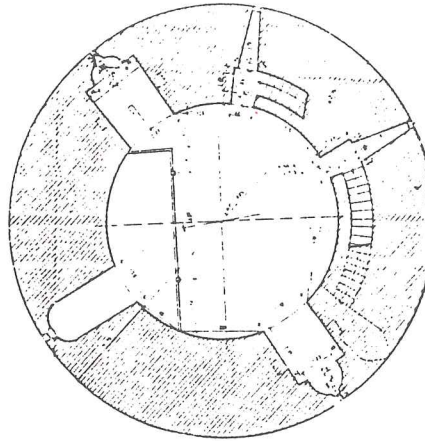
2.3.1.2. GALATA KULESİNİN MİMARİSİ

Kule, kaya ve killi şistli bir zemin üzerine oturtulmuş temeli masif taş duvar olarak örülmüştür. Ortaçağ şatolarının dojonlarında usulden olduğu gibi, dış zeminden yüksekte açılan kapıya bir rampadan çıkılır (Bkz: Resim 5). Burada evvelce daha değişik ve benzeri kulelerdeki gibi bir kapı müdafaa terdibatının bulunduğu ihtimal verilmektedir. Nitekim bugün, kapının tam üstünde kulenin başka bir yerinde benzeri olmayan geniş bir pencere ile bunun altında dört köşe bir delik ve burada bazı konsol kalıntıları vardır. Bunların gerektiğinde kapıyı kapatmaya yarayan, gerektiğinde dışarı bir köprü halinde uzanan, zincirle asılan ahşap iskelenin mekanizmasına ait oldukları muhtemeldir. Kulenin eteğinde evvelce, onu yuvarlak bir şekilde çeviren sur duvarının olduğu böylece kule dibinde çepeçevre bir avlunun bulunduğu bilinir. Bu avlu, büyük ve küçük kule kapıları ile dışarıya ve şehre bağlanmıştır. Kavisli sur duvarından bugün ufak bir parça kalmıştır. Yakın bir tarihte Galata kulesi sokağında bulunan Bereketzade çeşmesi, bu duvara yapıştırılmak suretiyle yeniden kurulmuştur. Kavisli surun iki yanından kıyıya inen ve iç tarafında kazamatlar sıralanan surlardan bugün artık hiçbir iz kalmamıştır. Son tamiri sırasında, kulenin zemindeki toprak kaldırıldığında, burada 1.50 m. yüksekliğinde ve 0.72 m. genişliğinde bir kanal bulunmuştur. 60 yıl önce Hisardibi sokağında (Bit pazarı sokağına paralel sokak) St. Benoit yakınında bir kulenin alt kısmı bir evin bodrumu olarak duruyordu. Bu kule mahzeninin bir köşesinde bir tünelin Galata Kulesi'ne kadar çıktığı o vakit rivayet ediliyor-

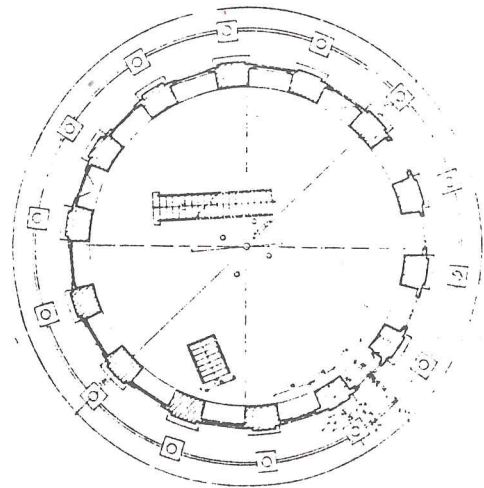
13.21 ve 21.09
kotu plânları

17.17 ve 32.35
kotu plânları

0,00 kotu plâni

40,04 kotu plâni

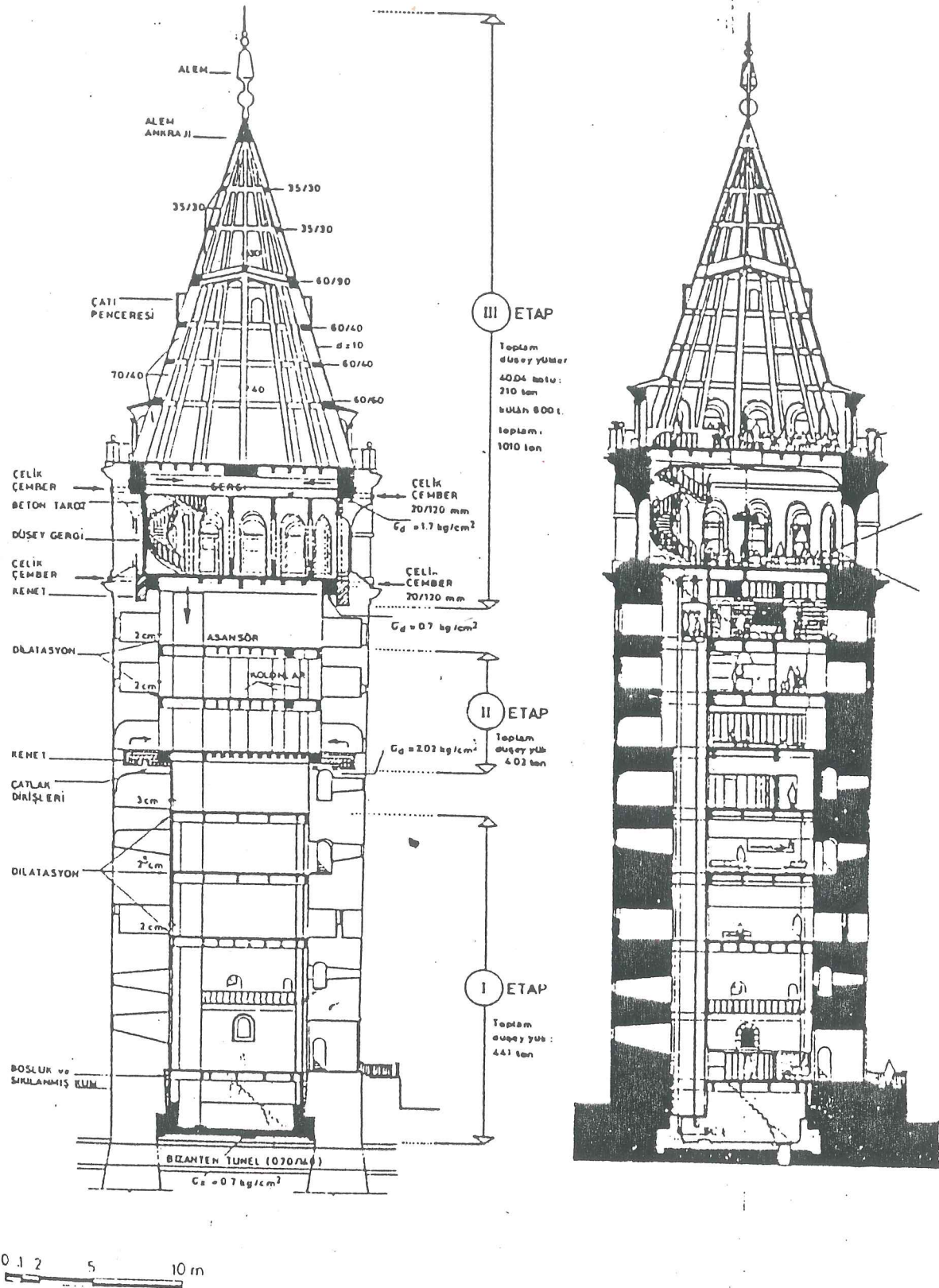
Resim 5: Galata Kulesi tipik kat planları.

Kaynak: Arkitekt, 1964, s.317, s:155

du. Bu rivayetin doğruluk derecesi bilinmemektedir. Fakat Galata Kulesi'nin altından bir tünelin bilinmeyen bir istikamete indiği muhakkaktır (Bkz: Resim 6). Bu Ortaçağ kalelerinde bazen görüldüğü gibi bazı önemli kuleler arasında bağlantı sağlayan bir gizli yol mu? Yoksa şiddetli bir kuşatmada uzun süre dayanması düşünülen baş kulenin su ihtiyacı için yapılmış bir dehliz midir? Bu suallerin cevabı verilememektedir. Kulenin kalın duvarları arasında veya ortasında, yağmur sularını toplayan şişe (veya armut) biçiminde bir sarnıca rastlanmamıştır. O halde su ihtiyacının gizli bir tünel ile erişilen bir kuyu, bir kaynak veya sarnıçtan giderilmesi gerekiyordu (Arkitekt. s.318, s:18-23).

Zemin katında kulenin iç çapı 8.95 m., duvar kalınlığı ise 3.75 m. dir ki, kulenin en alt çapı, dıştan 16.45 m. 'i bulur. Yapılan statik hesaplara göre kulenin 10.000 ton ağırlığında olduğu anlaşılmış ve son tamirlerde ağırlığı 1/10 oranında artmıştır. Bunun için de temelde bazı takviyeler yapılmıştır. İçeride orta boşluğun, iki değişik çapta olmak üzere 4.20 m. derinliğinde bir çukur halinde olduğu tesbit edilmiştir. Bu çukurun altında da yukarıda bahsi geçen kanal vardır ki, bunun içinde de çok sayıda insan kemiği bulunmuştur. Donjonlarda orta boşluğun bodrumu genellikle zindan olarak kullanılmıştır (Arkitekt. s.318, s:24).

Galata Kulesi'nin işlenmemiş, moloz taşlardan örülen kalın gövdesi hiç bir dış süslemeye sahip değildir. Bu masif kitlenin monotonluğunu, yer yer açılmış içerideki merdivenleri aydınlatan, mazgal gibi dar pencereler bozar. Kapı eşiği hizasından itibaren 13.20 m. 'de, 2. kat hizasında bir kaç

Resim 6: Galata Kulesi, kesitleri.

Kaynak: Arkitekt, 1964, s.317, s:22

sıra tuğladan ibaret sade bir kuşağın gövdeyi dolandığı görülür. Bunun üstünde 17.17 m. ve 3.kat hizasında daha geniş ikinci bir şerit daha vardır.Bu ikinci şerit tezyini bir karakterde olup, tuğlalar muayyen bir motif dizisi meydana getirecek şekilde düzenlenmiştir. Aynı motife 15. yüzyıl Türk tuğla işçiliğinde rastlanmaktadır.İddiasız bir gövde üzerinde sadece böyle iki şeridin bulunuşu, bunların ancak bir hususun işareti olabileceğini akla getirir.Bu husus da kulenin 2.Beyazıt zamanında 1509 depreminde bu şeritler hizasına kadar yıkıldığı veya yıktırılmasına zaruret duyulduğu ihtimali olabilir.Kule 1510 tamirinde ikinci şeridin bulunduğu yerden itibaren yeni baştan yapılarak yükseltilmiş olmalıdır.Alttaki şeridi ise, sadece kaplamada yapılan bir tamirin işareti olabilir. Zaten gövdenin evvelce zannedildiği gibi tamamının Cenova inşaatı olmadığı, beşinci kat hizasındaki, 24.25m.'de sıralanan sivri tuğla kemerli büyük pencerelerden anlaşılmaktadır. Bunlar hiç bir yer şüpheye yer vermeyecek surette Türk eseridir. Kısacası, beşinci katın Türk devrinde yapıldığı kesindir. Üçüncü katın dışında bir eklemeye alamet olduğunu ileri sürdüğümüz kuşaktan başka, kulenin iç strüktüründe üçüncü ile dördüncü kat arasında açık bir değişiklik mevcuttur. Burada merdivenin tekniği değişmekte ve duvar kalınlığı azalmaktadır. Esas girişten itibaren yukarı çıkış 4. kata kadar kulenin yalnız bir tarafında, duvar kalınlığı içinde bulunan bir taştan merdiven ile sağlanmıştır.Bir kattan diğerine bir segment halinde olan bu merdivenin 4. kattan itibaren ahşap ve duvar dışında olan bir merdiven halinde devam eder. Üçüncü katta ise duvarda ocak kalıntısı var-

dır. Rumelihisarı ile Yedikule hisarının Türk devrine ait kulelerinde de böyle ocaklar görülür. Birinci, ikinci ve üçüncü katlarda hücrelerin içinde olan intizamsız mazgalların, dördüncü katta birdenbire daha intizamlı bir tertibe göre açılmış oldukları da dikkat çeker. Burada duvar kalınlığı içine açılan muntazam nişlerin her birinin bir mazgal ile aydınlatıldığı görülmektedir. Böylece dördüncü kat, plan düzlemi bakımından da daha aşağı kısımlardan ayrılmaktadır. Bunun için Galata Kulesi'nin 3-4 katlar hizasından itibaren Türk devrinde yeni baştan yapıldığı ihtimali daha belirli olarak görülmektedir. Beşinci kattaki yedi büyük pencerenin aralarında da etrafı tuğladan örülmüş yedi tane 0.35 m. çapında top lumbarı ağızı bulunmaktadır. Bunların kat döşemeleri seviyesinde açılmış olması, top namlularından dışarı atış yapılabilmesi için yapıldıklarını belli eder. Galata Kulesi'nin beşinci katının evvelce, yedi topun ateşi ile çepeçevre etrafını kontrol altına alabildiği anlaşılmaktadır. Bunlara benzeyen top lumbarı ağızları, Eski Saray (:Topkapı Sarayı) etrafını çeviren, Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı Sur-u Sultanî'nin kulelerinde de görülür. Şato ve hisarlarda top lumbarlarının yapılmasının İstanbul'un fethinden itibaren usulden olmaya başladığı bilinen bir gerçektir. Altıncı kat, 27.53 m.'de olup yine sivri kemerli Türk mimari üslubunda, aşağıdakilere nisbetle daha ufak 14 adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Üçüncü bir tuğla kuşak altıncı katın pencerele-
rinin üstünde uzanmaktadır. Galata Kulesi'nin gövdesi yedinci katın tabanında, dışarıdan geniş profilli bir korniş ile sona ermektedir. Tabanı korniş hizasında 32.35 m.'de olan yu-

varlak kemerli büyük pencereli yedinci katın ise, 1832'de 2. Mahmut devrinde yapıldığı bilinir. Kulenin en muteber yeri olan yedinci katın hiç değilse 18. yüzyıl içlerinde, dışarı taşkın dendanlı bir galeri, 3. Selim devrindeki tamirde ise dışarı taşkın dört şahnişin köşke sahip, camlı bir salon halinde olduğu bilinmektedir. 1832 tamirinde 7. kat, yuvarlak kemerli her biri 3 m. yüksekliğinde 14 pencereli 12.10 m. çapında bir salon halini almıştır (Şimdiki lokanta). Bunun üstündeki 8. kat (40.04 m.) daha dar çaplıdır ve devrin zevkine uygun olarak yapılmıştır. Yassı payeler ile ayrılmış olan dış çevresinde 14 pencere bulunur. Bu pencerelerin önünde çepeçevre, demir parmaklıklı dar bir balkon dolaşır. Bu katın üstünü örten ve 1875'te yapılan meyilli ahşap çatı ile ortasında üstüste ahşap iki küçük kat artık kaldırılmıştır. Evvelce bunların en üstündeki teras 51.65 m. yüksekliğine erişiyordu. 8. katın üstüne beton karkas inşa etmek suretiyle oturtulan sivri külah, projeye göre alem dibinde 62.60 m., alem ucunda ise 69.90 m.'i bulacakken, bazı teknik zaruretler yüzünden bundan 3 m. kadar eksik inşa edilmiştir. 7. kat ile 8. kat arasında irtibatı sağlayan ahşap balüstratlı merdiven ise, 2. Mahmut devrindeki merdiven kalıntılarından ilham alarak yeniden yapılmıştır. Bakırdan yapılarak dış yüzü altın varakla yaldızlanan alem de 6.75 m. boyundadır (Eyice, 1990, s:36-38).

BÖLÜM 3

BEYOĞLU BÖLGESİ YERLEŞİMLERİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

3.1. İLKÇAĞ

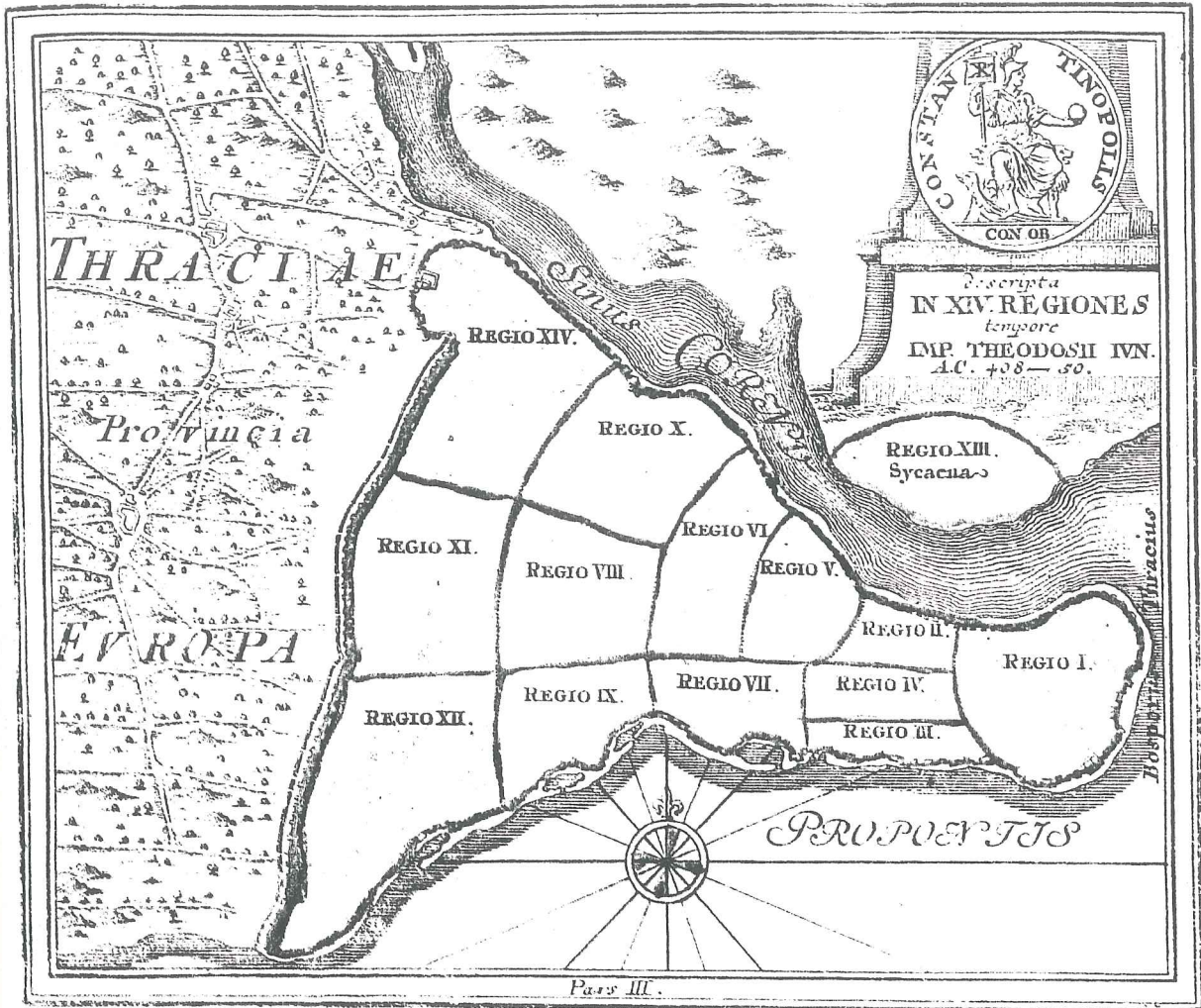
Haliç'in kuzeyinde incir ağaçlarının çokluğundan dolayı, adına Sykai (Latince, Sycae: incirlik) denilen bir yerleşim vardı. Yunan coğrafyacısı Amasya'lı Strabon (M.ö. 65-M.S.23) Galata sahilinde ilkçağda Sykai adında bir yerleşim olduğunu belirtmiştir. Bizanslı tarihçi Dionysios Byzantios'ta Sykides, Peuntinger haritasında burada Sykai adında yerleşim olduğunu göstermiştir (İslam Ansiklopedisi, 124-144).

Strabon ayrıca, bugünkü Karaköy rıhtımını ve incirliklerin ön bölümünde bir limanın bulunduğunu da işaret etmiştir. Bugün dahi Mevlevihanesinin arka avlusunda pek çok incir ağacı mevcuttur.

İstanbul'un en eski sakinleri Karaköy rıhtımı bölgesinde tepede, yüce Amphiarios adına küçük bir tapınak inşa etmişlerdi. Bizans'ın ilk dönemlerinde, Galata Kulesi'nin güney batısında iki köprü arasında kurulmuş yerleşmenin adını alan toplumla aynı yerde yer alan Heros, Diana Phosphora ve Venüs Placida adlı üç tapınak hakkındaki açıklamaları bize Dionysios vermektedir (Kahraman, 1986, s:18).

Bu yerleşmenin çevresi 1. Konstantin (324-327) tarafından bir sur duvarı ile çevrilmiş ve "Kollegiatus" denilen bekçiler tarafından korunmuştur.

2. Theodosius (408-450) zamanında şehrin (İstanbul'un) bölgeleri düzenlenirken Sykai'de sınırlar içine alınarak, 13. bölge yani Regio Sycaena oluşturulmuş ve burası "vici"

Harita 11: Theodos Dönemi M.S. 408-450 istanbul'un bölgeleri

denilen mahallelere ayrılmıştır (Bkz: Harita 11). Bu durum imparator Honorius devrinde yazılmış İstanbul topoğrafyasında ve Socrate'de de belirtilmiştir (İnciciyan, 1956, s:106).

Sykai yerleşim alanının sınırlarının nereye kadar uzandığı bilinmediğinden, bugünkü Galata Kulesi'nin olup olmadığı hakkında kesin bir bilgi yoktur (Kahraman, 1986, s:19).

Ünlü tarihçi ve şair Çaçaş ve Petrus Gyllius'a göre Rumlar'ın "Galos", "Galat" diye adlandırdıkları, Galyalıların bir kolu olan Kelt'ler göçleri sırasında buradan geçerken bir kısmı yerleşip kalmış ve bölge Galatia, Galata olarak burada oturan Latin Hristiyanlar'ın adıyla anılır olmuştur.

İlkçağ Galatası'ndan arkeolojik bir kalıntı bulunamamıştır. Yalnız 1968 yılı başlarında Kanser ile Mücadele Derneğinin binası için yapılan kazı sırasında surların dışında, Kasımpaşa yamacında büyük bir su sarnıcı bulunmuştur. Önceden üzerinde bir yapı olduğu sanılmaktadır (Kahraman, 1986, s:21).

3.2. BİZANS DEVRİ

İstanbul dolayısıyla Galata, kurulduğu ilk yıllardan beri konumu nedeniyle bir çok devletlerin istilasına uğramıştır.

Haliç'e girişi kontrol etmek için 2. Tiberius (578-582) zamanında, şimdiki yolcu salonu yakınında bir kale yaptırılmıştır (Yurt Ansiklopedisi, s:3804).

Galata semti Emevi ve diğer İslam hükümetleri tarafından karadan pek çok defa kuşatılmıştı. 3. yüzyılda Bizans (626'da) Sasanlıların hem de Avarların saldırısının yanı sıra Müslüman Arapların da saldırılarıyla karşılaşmıştır.

Muaviye'nin oğlu Yezid, 668-669'da ilk defa karadan İstanbul'a yürümüştür (Kahraman, 1986, s:22).

663-667 arasında Araplar kenti sürekli abluka altında tutmuştur. Aynı dönemde Bizans'ta taht kavgaları yoğunlaşmıştır. 705'te 2. Justiniaus Konstantinopolis'e gelerek tahta geçmiştir. Fakat 711'deki ayaklanmalar sonucu 2. Justiniaus öldürülmüştür. Bundan sonra Bizans'ta karışıklıklar devam etmiştir. 712'deki Bulgar Hanı Tervel, Konstantinopolis önlerine gelmiştir. Bu arada, aristokratların yaz aylarını geçirdikleri kent varoşlarındaki tüm köşk ve çiftlikler yağmalanmıştır. Aynı dönemde Araplar da kenti yeniden kuşatmıştır. 715'de Mesleme bin Abdülmelik karadan gelerek Yıldızlı Kapı'da ordugah kurmuş ve Galata'yı 7 yıl süreyle kuşatmıştır (Kahraman, 1986, s:22).

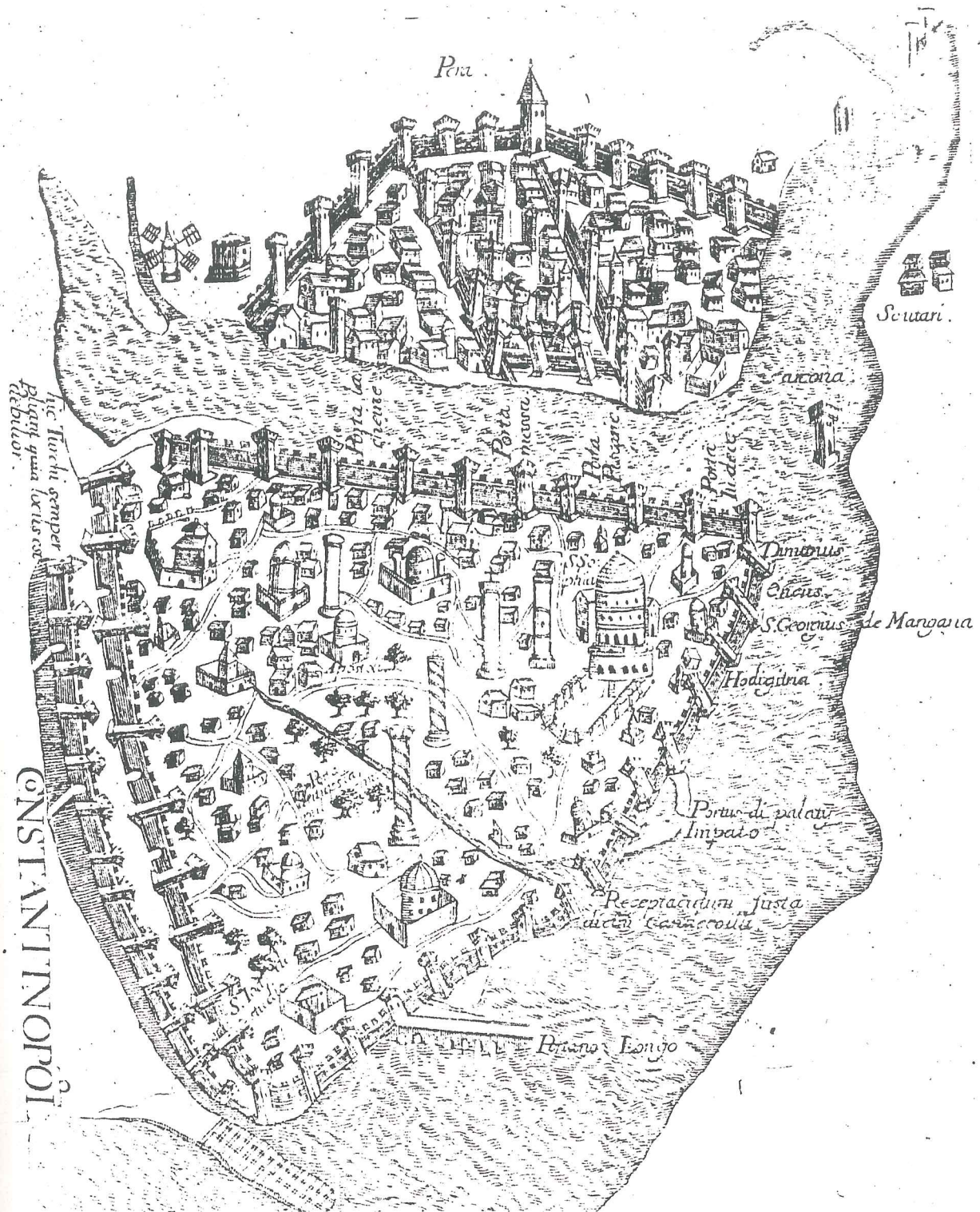
Özellikle 4. Haçlı Seferi doğrudan Konstantinopolis'e yönelmiş, 24 Haziran 1203'de şehir surları önüne gelen Haçlı Donanması 17 Temmuz'da şehri ele geçirmiştir. Bundan sonra Latinler'le Bizanslılar arasında amansız çarpışmalar olmuş, Latinler duruma egemen olarak kenti yağmalamışlar ve kenti paylaşmışlardır. Buna göre Trakya ve Marmara'nın bir bölümü ile bazı Ege Adaları imparatorun egemenliğine, Makedonya ve Teselya yöresi Frank Şövalyesi ve Haçlı Ordusu Komutanına, Karadeniz ve Marmara'daki bazı liman kentlerine ise Venedikliler sahip çıkmışlardır. Venedikliler önemli ayrıcalıklara sahip olmuşlar ve doğuda bir Venedik koloni devleti ortaya çıkarmışlardır. 1219'da İstanbul artık tam bir Venedik kolonisi durumuna düşmüştür.

Bizanslılar kente girdiğinde, 1204'ten beri Latinler ve

Venedikliler'ce soyulan İstanbul, yoksul bir görünüme bürünmüştür. İmparator Mihail ilk önce birleştiği olan Cenevizliler'in donanmasını geriye göndererek, rakipleri olan Venediklilerle anlaşmak istemiştir. Cenevizliler'le Venedikliler arasında ikili politika izlemeye başlamıştır. Bu arada, bugünkü Galata'nın tümünü serbest ticaret bölgesi olarak Cenevizliler'in kullanımına bırakmış ve Galata bu dönemde önem kazanmaya başlamıştır. 1294'de, Venedik'le Cenova arasında, Bizans'ın da karıştığı bir çatışma olmuştur. Galata'da saldırıya uğrayan Cenevizliler'in kent surları ardına sığınmalarına imparatorun olanak sağlamasına öfkelenen Venedikliler, surların dışındaki mahallelere saldırmışlardır. Olaylara engel olmak isteyen Bizans güçleri ise, Venedikliler'le kentin içinde çatışmak zorunda kalmıştır. Ancak Venedik'le Cenova, Bizans'ı bir yana bırakıp, 1299'da aralarında bir "Ebedi Barış Antlaşması" yapmışlardır. Ardından Venedikliler, donanması olmayan Bizans'ı tehdit ederek, aldıkları haracı artırmak yoluna gitmişlerdir. Cenovalılar da Galata yöresini bir surla çevirip kendilerini güvenceye almışlardır. Gümrük vergisi nedeniyle 1349'da Cenevizliler Bizans donanmasını ateşe vermişlerdir. Bu olayın ardından Cenevizliler'le Venedikliler arasında Boğaziçi'nde yeni bir deniz savaşı olmuştur.

İstanbul'un Haliç kıyısında bir bölgeye sahip olan Cenovalılar, 12.yüzyılda şehrin 4. Haçlı ordusu tarafından kuşatılması sırasında Venedikliler'e kaptırmışlar ve 13. yüzyıl ortalarında da karşı yakada, Galata bölgesinde yerleşmişlerdir (Bkz: Gravür 2).

Bizans devletinin son dönemlerinde tamamen Ceneviz ko-

Gravür 2: İstanbul ve Galata Fetihten önce Buodelmonte Historia Byzantia.

Kaynak: Kayra, 1990, s:21

lonisi haline gelen Galata'daki Cenova yönetimi 1267 yılından 1453 yılına kadar sürmüştür. 1453 yılında Fatih'in İstanbul'u almasıyla bölge tamamen Osmanlıların himayesine girmiştir.

3.2.1. SOSYAL YAPI

3.2.1.1. NÜFUS ve ÖNEMLİ OLAYLARIN NÜFUSA ETKİSİ

İlkçağlardan beri yerleşime elverişli bir alan olan Galata, açık deniz dalgalarından etkilenmeyen Haliç gibi bir limana sahip olduğundan çok gelişmiş ve nüfusu artmıştır. (Yurt Ansiklopedisi, s:3797).

Bizans döneminde Galata'nın nüfusuna ait çok fazla bilgi elde edilememiştir. Fakat 2. Theodosius döneminde Galata'da 431 adet ev olduğu bildirilmiştir (Mamboury, 1951, s:75). Bu da, 527-565 yıllarında Bizans döneminde Galata'nın nüfusunun yaklaşık 2000 kişi olduğunu bildirmektedir. Çok yoğun bir yerleşim alanı olmamakla birlikte Galata daha sonraki devirlerde hızla büyümüştür. Bu bölge 1261'de İstanbul'u Latinler'den tekrar alan Bizans imparatoru Mihail Paleolog'un son derece ilgisini çekmiş ve burası önem kazanmıştır. İmparator, Haçlı ordusunun dönmesinden sonra, İstanbul'da eskiden beri yerleşmiş İtalyan tüccarlarının imparatorluk için çok büyük bir zenginlik kaynağı olduğunu anlamış ve onları sınır dışı etmektense yaralanmayı benimsemiştir.

Galata'da Latin imparatorluğu devrinden beri Venedikliler'le Cenevizliler olmuştur. Galata, Latin imparatorluğu'nun 15. yüzyıla kadar devam eden parçası olarak kalmıştır. 13 Mart 1261'de Bizanslılar'la Cenevizliler arasında Nif antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma Cenevizliler'in ticaret loncası,

saray, kilise, hamam, fırın, konut, dükkan gibi yapılarına izin vermiş ve konsolosluk hakkı tanındıktan başka serbest ticareti de öngörmüştür. Böylece Cenevizli tüccarlar, kentin en güzel yerlerine yerleşme olanağına kavuşmuşlardır.

Cenevizliler'in karşı tutumları ve imparatorluğa güçlük çıkarmaları üzerine Cenevizliler Bizans'dan çıkarmaları üzerine Cenevizliler Bizans'tan çıkarılmışlardır. 1267'de ise Venedikliler'i ürkütebilmek için Bizanslılar, Cenevizliler'e Galata'da yeniden özerk bir yönetim kurma izni vermişlerdir.

Venedik donanması 22 Temmuz 1296'da Galata'ya saldırarak Ceneviz yerleşmesini harap ederek yakmıştır. Bu olaydan sonra Cenevizliler yerleşim alanlarının çevresini sur duvarı ile çevirmek amacıyla Bizans'tan izin istemiş fakat alamamıştır.

Galata kısa zamanda Bizans'tan ayrı adeta bağımsız bir özerklik alarak, doğrudan doğruya Cenova'nın iskelesi olmuş ise de, Bizans armasını korumuştur.

3.2.1.2. NÜFUSU OLUŞTURAN GRUPLAR

a) MÜSLÜMANLAR

Galata 7. yüzyıl ve sonrası zaman zaman müslüman Arapların istilasına uğramıştır. Fakat 1453'e kadar Galata'da daha çok hristiyan toplumlar yerleşmiştir.

Karışık bir liman şehri olan Galata'da müslümanlar daha çok Fatih'in İstanbul'u fethinden sonra yerleşmeye başlamışlardır.

b) ETNİK GRUPLAR

Bizans devrinde, Bizans'ın yanibaşında bulunmakla beraber Galata ona bağlı kalmamıştır. Akdeniz'de ticaret yapan

bütün denizci kavimlerin ilgisini çekmiş, zamanla Lombardia-lılar, Amalfiler, Pizalılar, Venedikliler burada yerleşmiş, konak yerleri kurmuş ve ticaret yapma yetkisi almışlardır. Bu haklardan en çok yararlananlar ise italyan kavimleri olmuştur (Kahraman, 1986, s:27).

Venedikliler ve Cenevizliler Latin imparatorluğu devrin den beri Galata'da yerleşmiştir.

Bizans devrinde Galata'da yaşayan Musevilerin esasında Karay Musevisi oldukları ve bugünkü Karaköy adının esasının Karay Köyü olduğu rivayeti eskiden beri yerleşmiş bir inançtır (İslam Ansiklopedisi, s:1214/15).

Karay Musevilerinin Galata mıntıkasından uzaklaşmalarına karşılık, buraya Avrupa'dan gelen Museviler yerleşmiş, Balat ve Hasköy'den de gelip Galata-Beyoğlu'nda yerleşmişlerdir.

11. yüzyılın sonunda ise Galata yerleşmesi hristiyan bir toplum haline gelmiştir (Bkz: Harita 12).

Fetih'ten önce muhtemelen Galata Yahudileri'nin artık Bizans'a yardım etmeyeceklerini bildirmeleri 1011 (Miladi 1604) kayıt ile tesbit edilmiştir. Her ne kadar Fatih Vakfı-yeleri'nde Galata Yahudileri'nin adları geçmemekte ise de burada daha 15. yüzyılda, havra bulunduğu anlaşılmaktadır.

Hayli kalabalık olduğu tesbit edilen Rumlar fetih'ten sonra da yerlerini korumuştur..

3.2.1.3. EKONOMİ

a) TİCARET

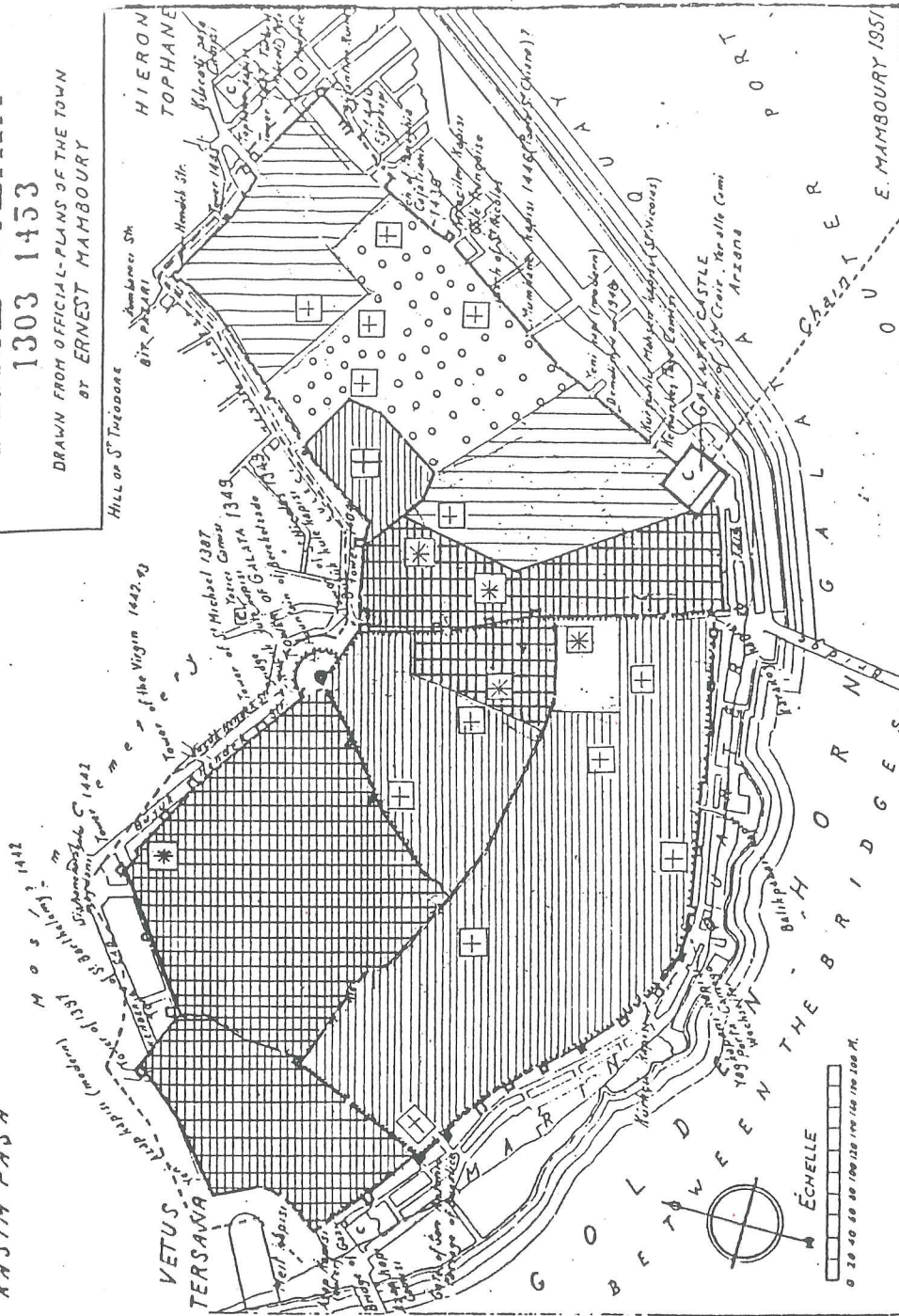
Nif antlaşmasına göre Galata'da Cenevizliler'le Bizans arasında sur içinde et ve buğday pazarları, ticaret loncası

PEYRAE-GALATA

1303 1453

DRAWN FROM OFFICIAL-PLANS OF THE TOWN
BY ERNEST MAMBOURY

KASIM PASA

- LATINLER
- YAHUDILER
- ERMENILER
- RUMLAR

Harita 12: Galata'da Fetihten önce Etnik grupların dağılımı.

Kaynak: Mamboury, 1951

kurulması kararları alınmıştır.

Galata'nın ticari yaşamına ait kesin yapısal kalıntılar bulunamamıştır. Daha önce belirtilen ve 1315 yangınında yanıp, ertesi yıl yeniden yapılanan ana caddenin kesişme noktasındaki şehir merkezinde bulunma olasılığı vardır. Bunlardan biri bugün hala Perşembe Pazarı Sokağı olarak bilinmekte ve kentin küçük aksını oluşturmaktadır. Perşembe Pazarı adının ticari önemi, fetihten önce de varolmalıdır. Bu durumda yakın çevrede çarşının kurulduğu meydana bulmak düşüncesinden hareketle St. Paul Kilisesi yakınında yol sistemlerinin birden bire kesildiği görülmektedir. En eski ikonografik dökümanlar bu kilise çevresini boş bırakmaktadır (Kahraman, 1986, s:28).

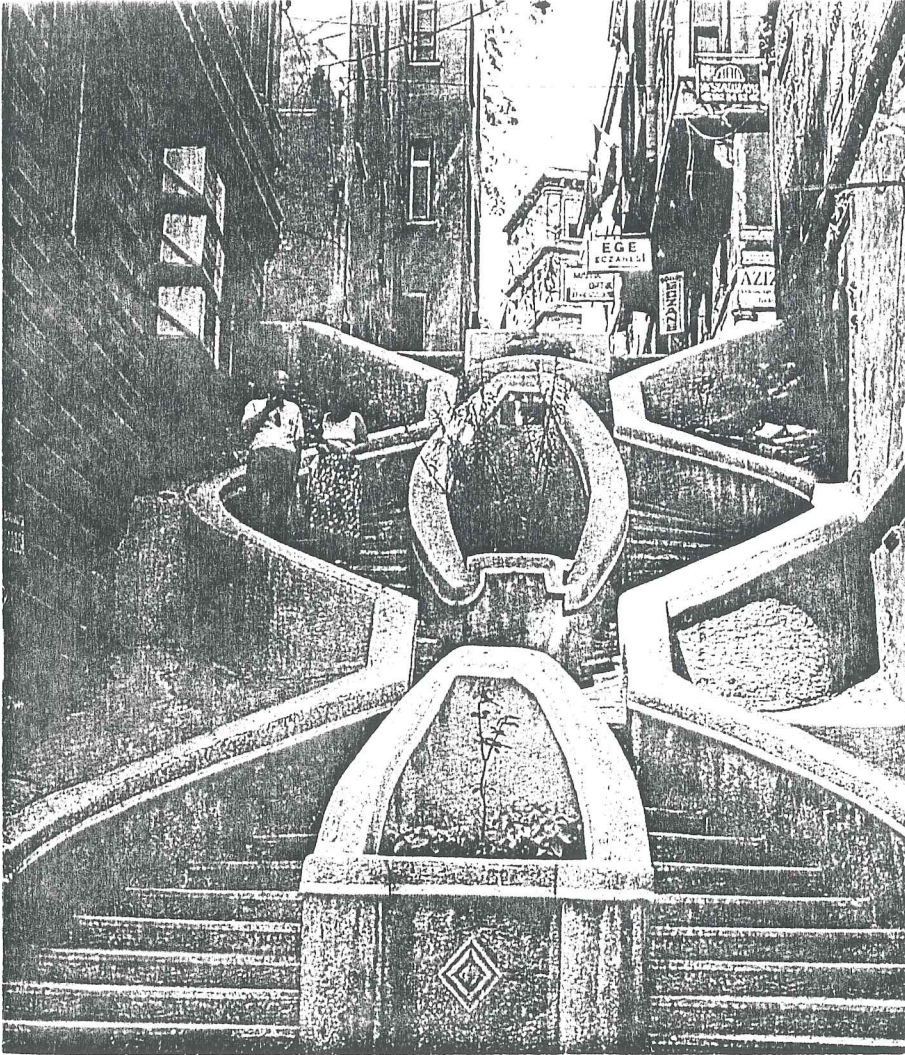
İstanbul'da eskiden beri yerleşmiş olan İtalyan tüccarlar Bizans İmparatorluğu için çok büyük zenginlik kaynağı olmuştur.

b) ULAŞIM

Galata-Beyoğlu, topoğrafik yapısının engebeli olmasından dolayı yokuşlarla doludur. Özellikle Galata-Cihangir ve Ayaspaşa kornişi...

Beyoğlu'nda 336'dan fazla yokuş ve merdiven vardır. Bunların tamamına yakın bölümü az ya da çok tahribe uğramıştır. (Kayra, 1991, s:55). Bu merdiven ve yokuşların yanısıra Ortaçağ Galata'sında koruma amaçlı kazılan hendeklerin üzerinden ahşap köprülerle geçişler sağlanmıştır. (İslam Ansiklopedisi, s:1214/146).

Galata'yı Beyoğlu'nun Yüksek sırtlarına bağlayan kestirme yollar birden dikleşen yamaçlara tırmanır ki bunların bir çokları hala merdiven basamaklıdır. Bunlar arasında en başta

Fotoğraf 3: Bereketzade Sokak Merdivenleri (Karaköy'den Galata'nın yüksek bölümüne...).

Yüksek Kaldırım Caddesi (1956'ya kadar basamaklı halini korumuştur), Hacı Ali Bey Sokağı, Ala Geyik Sokağı, Zürafa Sokağı, Bereketzade Sokağı (Bkz: Fotoğraf 3), Şebboy Sokağı, Oğlak Sokağı, Galata Kulesi Sokağı gibi sokaklar gelir. Bu sokaklar kıyıya dik olarak konumlanmıştır. Kıyıya paralel yollar eğime uygun olarak gelişmiş ve günümüzde araç trafine uygun şekilde genişleyebilmiştir (Bkz: Harita 13).

Galata Boğaz'ın öbür sahilinde İstanbul'un karşısında, yaklaşık yarım mil uzaklıkta olan bir yerleşme alnıdır. İki yerleşim arasında ulaşım "Perme" denilen kayıklarla sağlanmıştır. Karada da ulaşım sağlanabilse bile bunun için 12 mil-den uzun yol almak gerekmektedir. Büyük gemilerin de yanaşabildiği limanın çevresi 4-5 mil, genişliği 1/2 ile 1 mil arasındadır (Kömürcüyan, 1952, s:245).

3.2.1.4. YÖNETİM

Galata'da oturan Pizzalılar'ın "konsul", Venedikliler'in de "Balio" denilen birer yönetileri olmuştur. Cenovalılar'ın kendi hakimiyetlerini ve iç davalarını halletmek için, Cenovalı'dan Galata'ya "Podestra" denilen bir memur gönderilmiştir. Bu da Cenovalılar zamanında yönetimin Podestra denilen valiye bırakıldığını göstermiştir. Podestra Bizans imparatorluğu yanında devamlı Cenova elçisi konumunda olmuştur (İnciciyan, 1956, s:106-107).

3.3. OSMANLI DEVRİ

Galata'da yerleşen Cenevizliler'le Türkler'in ilişkileri Osmanlı padişahlarından Sultan Orhan (1326-1359) ile dostluk antlaşması yapmalarıyla başlamıştır. Fakat bu antlaşmaya rağmen Galata, denizci bir çok kavmin yanı sıra Türkler'in de

saldırısına uğramasına engel olamamıştır. Cenevizliler böyle saldırılardan korunmak amacıyla Galata'yı 1400-1435 yılları arasında sur ve hendeklerle çevirmiştir.

1453 yılında İstanbul'u kuşatan Sultan 2.Mehmet'in karşısında iki Hristiyan hükümeti vardı. Bunlardan birincisi İstanbul Rum imparatorluğu, diğeri ise Galata Ceneviz Hükümetiydi. Fatih şehri kuşattığında Cenevizliler bağımsız olarak tarafsız kalmayı yeğlemiş, böylece bölgenin sahibi olduklarını, buna karşılık ayrıcalıklarının devam ettiğini belirten bir antlaşma imzalamışlardır. Buna göre Fetih gerçekleştikten sonra Fatih, Cenevizliler'in evlerinin mülkiyetinin korunacağını, kentin surlarına ve kiliselerine (dini yapılarına) dokunulmayacağını (surların bir kısmının ve bir kaç dini yapının yıkımı hariç) bildirmiştir. Ancak savunmayı zayıflatmak amacıyla Galata Kulesi'nin üst kısmını ve surlarının bir kısmını yıktırmıştır. Bu antlaşma uyarınca Galata, yabancı uyruklu insanların yoğun yerleştiği bir alan olmuştur.

Karışık bir ticaret alanı olarak Galata çabalara rağmen bir Türk şehri olamamış 16. ve 18. yüzyıllarda Türkleştirilmesi için gösterilen gayret 19. yüzyıllardaki değişim ve dönüşümler sırasında yabancıların burada yeniden baskın olmasına neden olmuştur.

3.3.1. SOSYAL YAPI

3.3.1.1. NÜFUS ve NÜFUSU OLUŞTURAN GRUPLAR

15., 16., 17. ve 18. yüzyıllardaki en önemli olay, Fatih'in İstanbul'u fethi olmuştur.

Fetihten önce büyük bir Rum topluluğu bulunan ve buna

paralel olarak bir ticaret merkezi olan Galata'ya baēlı olarak gelişen Beyoēlu, yabancı kökenli bir yerleşim alanıdır.

Fetih'e paralel bir asır sonrası Galata'daki topluluēu Anadolu'dan gelen Türkler, Anadolu'dan gelen Rum ve Ermeniler, İspanya'dan göç etmiş olan Sefardim mezhebine baēlı Yahudilerle Maēribiler eklenmişti. Galata'da sosyal yapının farklılaşmasına raēmen, bir liman yerleşmesi olmaktan kurtulamamış ve bu halini uzun süre korumuştur.

Her çeşit ve her milletin insanın kaynaştığı Galata'da özellikle denizci kavimler daha fazla yer tutmuştur. Galata'da enfazla bulunan yabancılar Cenovalılar ve Floransalılar olmuştur (İslam Ansiklopedisi, s:1214-147).

16. yüzyıldan itibaren sayıları giderek artan Türkler ve diğer müslümanlar Galata'da oturan Hristiyanlar'a (Rum ve Frenk) göre azınlıkta kalmıştır (Mantran, 1986, s:74).

Fetih'ten sonra kısa bir süre içinde Fatih Anadolu'nun değişik yerlerinden getirttiği halkı, İstanbul'un çeşitli mahallelerine yerleştirmiştir. Galata Cenevizliler'e raēmen hiç bir zaman tam bir İtalyan şehri olamamıştır. Fatih Galata'yı da Türkleştirmek amacıyla, Galata'nın en büyük kiliselerinden olan St. Paul Dominic Kilisesi'ni de camiye çevirmiştir. 1461'de Cenevizliler'in Karadeniz kolonisi Amasra'nın, 1471'de Kırım'daki Ceneviz Kolonisi Kefe'nin Osmanlılarca alınması sonucu, buradan göç edenler Galata'ya yerleştirilmiştir. 1492'de İspanya'da Beni Ahmer Müslüman Arap Devleti'nin yıkılması üzerine Gırnata'dan göç eden Araplar İstanbul'a gelip Galata'da yerleşmiştir (İstanbul Ansiklopedisi, s:2704).

Özellikle İspanya'dan kaçan Araplar'ın Galata'ya yer-

leştirilmesiyle, Galata'nın nüfus yoğunluğu aşırı boyutlara ulaşmıştır (Mantran, 1962, s:44).

İstanbul'u aldıktan sonra kendilerine başkent yapan Osmanlılar'ın Galata ve Pera'yı ticaret yapmaya gelen Frenk ve Cenevizliler'e bıraktığı izlenmektedir.

Başlangıçta Cenevizliler, yabancı tüccarların hepsini yönetmişlerdir. Adorna, Dorya, Ocase, Bottokhane gibi Cenova aristokrasisinin zengin tüccar aileleri burada yaşamışlardır. Beyoğlu'nda ilk ve kalıcı etkiyi İtalyanlar yapmıştır. En çok konuşulan dil Rumca deyimler ile karışmış İtalyanca'dır. Bunun yanında Türkçe ve İspanyolca da yer almıştır. Cenevizliler'in İstanbul'un alınmasından sonra Karadeniz'deki kolonilerini yitirmeleri Ceneviz ticaretine büyük bir darbe indirmiştir. Galata'daki Cenevizliler'in sayısı azalmaya başlamış, boşalan yerlere azınlıklar ve Frenkler yerleşmeye başlamıştır. Fransızlar bütün katolikleri koruma hakkını elde ettikten sonra Cenevizliler onların nüfusu altına girmişlerdir.

16. yüzyılın ilk yarısından başlayarak Fransızlar Galata'da Cenevizliler'in yerini almaya başlamıştır. Yani Galata 16. yüzyıl ortalarına kadar Bizans döneminde gelişen kolonilerinin kalıntıları olan İtalyanlar'dan oluşmuştur. Fransızlar yalnızca kiliseleri ele geçirmekle kalmayıp bazı ticari olanaklar ve haklar da elde etmişlerdir (Bareilles, 1918, s:3).

1535 yılında kapitülasyon haklarının verilmesiyle birlikte Fransızlar Galata ve Pera'da topluca yerleşmeye başlamış, burada devamlı bir elçilik kurmuşlardır.

Fransız uyruklular, Beyoğlu'ndaki Avrupalı nüfusun en

kalabalık bölümünü oluşturmıştır. Önemli Fransız tüccarlar, Osmanlı Devleti'nin yüksek memurlarından elde etmiş oldukları nüfuzu, büyükelçiye dayanarak kullanmışlar, terzi ve kunduracı gibi esnaf da yetenekleri ile kendilerini tanıtmışlardır. Galland'ın seyahatnamesinde, arasıra söz konusu olan ve İstanbul'da o zaman sayıları pek çok olan saatçilerin hemen hepsi Fransızların koruduğu Cenevizliler olmuştur. Fransız Elçiliği'nin koruması, bunlardan başka katolik kilise ve kurumlarıyla buralarda hizmet eden rahip ve rahibeleri de kapsamaktadır.

Girit Savaşı sırasında Fransa'nın İstanbul'da nüfusu ve ticareti oldukça azalmıştır. 1682'de Galata'da 4 Fransız evi sayılmıştır. Beyoğlu'nun sosyal yapısı hakkında 1765'te St. Marie Kilisesi'ne kayıtlı 261 kişinin ölümüne bakarak az da olsa fikir sahibi olunmuştur. Bunlar evi olan yerli katolikler 60, yabancı katolikler 134, yabancı katolik hizmetçileri 67, bunlar arasında Beyoğlu doğumlu olanlar 73, Almanlar 17, Fransızlar 33, İtalyanlar 13, Jerosolimitanlar 4, Rogusalılar 4 ve adalılar 50 kişi olarak belirtilmiştir (Dökmeci, 1990, s:20-27).

1685'ten 1719'a kadar 175 Fransız gelerek burada yerleşmiştir. Bu da Fransız nüfusunun giderek arttığını göstermektedir. Fransa'da sürmekte olan devrimin etkisi Beyoğlu'ndaki Fransız uyruğu üzerinde de kendisini göstermiştir.

Galata'da çok sayıda Rum da oturmuştur. Rumlardan asilere mensup olanlar avam tabakasıyla ilişkilerden çekinmiştir. Rumlar çeşitli sanatlarla bazen ticaretle çoğu zaman denizcilikle meşgul olmuş, Galata'daki bir çok kabarenin iş-

letmesini ellerinde tutmuşlardır.

17. yüzyılın ilk yarısında yerli Rumlar Avrupalı tüccarlara yardımcı olarak, ticaret alanlarının çoğunu elde etmişlerdir. Özellikle Panegioti Kikosios'un, Girit adasının Venediklilerden elde edilen Ege Adalar'ında ki Rum nüfusu Avrupa ile ticari ilişkilerinin kurulmasında büyük rol oynamıştır. Bütün bu ilişkiler Beyoğlu Rumları'nı Batı Avrupalı tüccarlar için ideal bir aracı yapmıştır.

Ermenilerin sayısının Rumlardan daha az olduğu belirtilmiştir. Bir kısım zengin Ermeniler Beyoğlu'nda yerleşerek Frenkler arasında yaşamışlarsa da Frenklere karışmamışlardır (Gökmen, 1977, s:13).

Ermenilerin hemen hepsi tüccar veya esnaf olup daha çok küçük sanatlarla uğraşmışlardır.

Yabancılarla yapılan ticarete aracı olarak çalışan Museviler liman ile Beyoğlu sırtlarındaki tüccar evleri arasındaki yamaçlarda yerleşmiş, her işle uğraşan insanlardır. Genellikle komisyonculuk ve bankacılıkla meşgul olmuşlardır. Museviler yabancı topluluklardan uzak içe dönük yaşamışlardır (Gökmen, 1977, s:13-17).

16. yüzyılda Museviler, Osmanlı Hükümeti ile Avrupa Krallıkları arasındaki yarı resmi aracı mevkiini, hesap ve yabancı dil bilimleri ile okur yazar olmaları sayesinde elde etmişlerdir. 1600'den önce, Musevi bankerler ve pekçok silah üreticisi İstanbul'da ün kazanmıştır. Daha sonra da bankerlik 1683-1730 arasında Musevilerin tekeline geçmiştir. Museviler kısa süreyle verdikleri kredilerle paşalar üzerinde de etkili olmuşlardır.

1476 yılında Tarihi Yarımada'da 3667 dükkan varken Galata'da dükkan sayısı 3927'dir. Buradan da anlaşılıyor ki, o devirdeki Galata'da hane başına düşen dükkan sayısı % 17 iken, Tarihi Yarımada'da bu oran % 25'dir.

Galata'nın 1476 yılındaki nüfusunun (1 hane 5 kişi olarak kabul edilerek) yaklaşık 7605 kişi olduğu tesbit edilmiştir (Kuban, 1970, s:32).

Ayverdi Eyüp ve Galata'daki nüfusu 22.000 ile 25.000 kişi olarak bulmuştur. Ayverdi Tarihi Yarımada'nın nüfusunu ise 118.424 olarak belirtmiştir (Ayverdi, 1958, s:82).

Buradan da İstanbul'un ilk ve en büyük yerleşim alanı olan Tarihi Yarımada'nın ticaret merkezi ile Galata'nın ticaret merkezinin yarıştığı sonucu çıkarılabilir. Tarihi Yarımada'da ticaret ve eğlence, konut alanlarını da beraberinde getirmiştir. Tarihi Yarımada'nın nüfusu 74.015, İstanbul'un toplam nüfusu 81.620'dir. Buradan da Galata'nın İstanbul nüfusunun % 90'ını kapladığı sonucu çıkarılabilir.

15. yüzyılda İstanbul ve Galata'da; saray, askerler ve medreseler de nüfusa katıldığında 100.000 civarında nüfus olduğu ortaya çıkmıştır. Surlar dışında yaşayanlarla beraber bütün şehrin nüfusunun Fatih devri sonlarında 120.000'i bulduğu kabul edilmiştir. 16.yüzyılda şehir nüfusunun hızlı artışı gözönünde tutulacak olursa Fatih devrinde de nüfusun 120.000'e abartmalı görülmemelidir. Bu nüfusun mahallelere yayılması geldikleri bölgelere göre olmuştur. Bazı sosyal gruplara bizzat devlet tarafından yer gösterilmiş veya bunlar orada oturmak zorunda bırakılmışlardır. Mahallelerin kuruluşunda hiçbir tutuculuk gösterilmemiştir. Buna göre, Fe-

tih'ten sonraki 25 yıl içinde şehre, nüfus artışını düşünerek, 50-60.000 kişinin göç ettiği kabul edilmiştir.

Ayverdi 2. Beyazıt (1481-1512) saltanatının ortalarında şehir nüfusunu 200.000 olarak belirtmiştir. Şehir nüfusunun Kanuni'nin saltanatı (1520-1566) sonunda 500.000'e yaklaştığı tahmin edilmiştir. Buna, o sıralarda büyük bir gelişme gösteren Haliç, Boğaz Sahilleri ve Üsküdar da dahil edilmiştir (Ayverdi, 1958, s:82).

17. yüzyılda, İstanbul'a gelen gezginler, Beyoğlu'ndaki yabancıların tam bir serbestlik içinde kendi geleneklerini ve alışkanlıklarını sürdürdüklerini belirtmiştir. 1630'a doğru İstanbul'a gelen J.M. Heberer'e göre Fransız, İngiliz ve Venedik elçileri Beyoğlu'nda rahat bir yaşam sürdürme olanağı bulmuşlardır.

17. yüzyıldaki şehir nüfusunu tahmin etmek için yeterli belge bulunamamıştır. 1638'de yapılmış bir sayıma dayandığını söyleyen Evliya Çelebi, şehirde 262.000 lonca mensubu saymıştır.

Mantran, 1690-91 tarihli iki belgeden Müslüman olmayanların 68.000 hane olduğunu ve buna göre gayrimüslümlerin 250.000-300.000 civarında olabileceğini tahmin etmiştir. 16. yüzyılda Sina Paşa'nın doktoru olan Christobal de Villanon'un verdiği % 42.3 ve Ömer Lütfi Barkan'ın 1520-1535 arasında kayıtlara dayanarak verdiği % 47.7 gayrimüslim oranlarını bu sayıya tatbik ederek o devirde şehir nüfusunun 700.000 ile 800.000 arasında olabileceği tahmini yapılmıştır (Kuban, 1970, s:33).

1798'de Napeleon'un Mısır'a çıkartma yapmasıyla başla-

yan savaş çoğu Fransızlar'ın Beyoğlu'nu terketmesine neden olmuş ve Fransız nüfusunda bir azalma görölmüştür.

İstanbul'un 17. ve 18. yüzyıllarda nüfusunun sürekli olarak artmadığı, 2. Mahmut zamanındaki nüfus kayıtlarından anlaşılmıştır.

18. yüzyılda yavaş yavaş Avrupa etkisi artmıştır. Gerek Beyoğlu gerekse Tophane ve Kasımpaşa, 18. yüzyılda hızlı bir gelişme göstermiştir. Avrupa ile ulaşım daha kolaylaşmış, özellikle 3. Selim döneminde (1789-1807), Avrupalılarla ilişki artmış ve türlü nedenlerle birçok Avrupalı İstanbul'a gelmiştir. Bu dönemde Beyoğlu, gelişmesini sürdürmüş ve daha kalabalıklaşmıştır. Buradaki Avrupalılar'ın sayıları artmış, birçok Avrupa konçileryası, elçilik derecesine yükselmiştir.

Galata bir liman yerleşmesi olduğundan burada genellikle tüccarlar, gemiciler ve esnaflar oturmuştur. Bunun yanı sıra Galata'da kalafat ve doğramacılar da yer almıştır.

3.3.1.2. SOSYAL YAPININ MEKANSAL DAĞILIMI

İstanbul'un çok çabuk bir Türk ve İslam şehri görünüşünü alabilmesini sağlamak amacıyla, Fatih Sultan Mehmet çeşitli yerlerden halk getirip İstanbul'a yerleştirmiştir.

Türkler tarafından Galata olarak adlandırılan sahil ile Galata Kulesi arasındaki kısımdan yavaş yavaş gerideki bağla ra doğru çekilen Hristiyanlar ve yabancılar burada elçiliklerin etrafında bir lüvanten merkezinin doğmasına neden olmuşlardır.

Fatih'ten 50 yıl sonra Tophane'den Kasımpaşa'ya giden, kuzeyde Dört Yol'a kadar uzanan yerler Türler'le dolmuştur. Gemi yan sanayine bağlı olarak Karaköy ve Azapkapı arasında

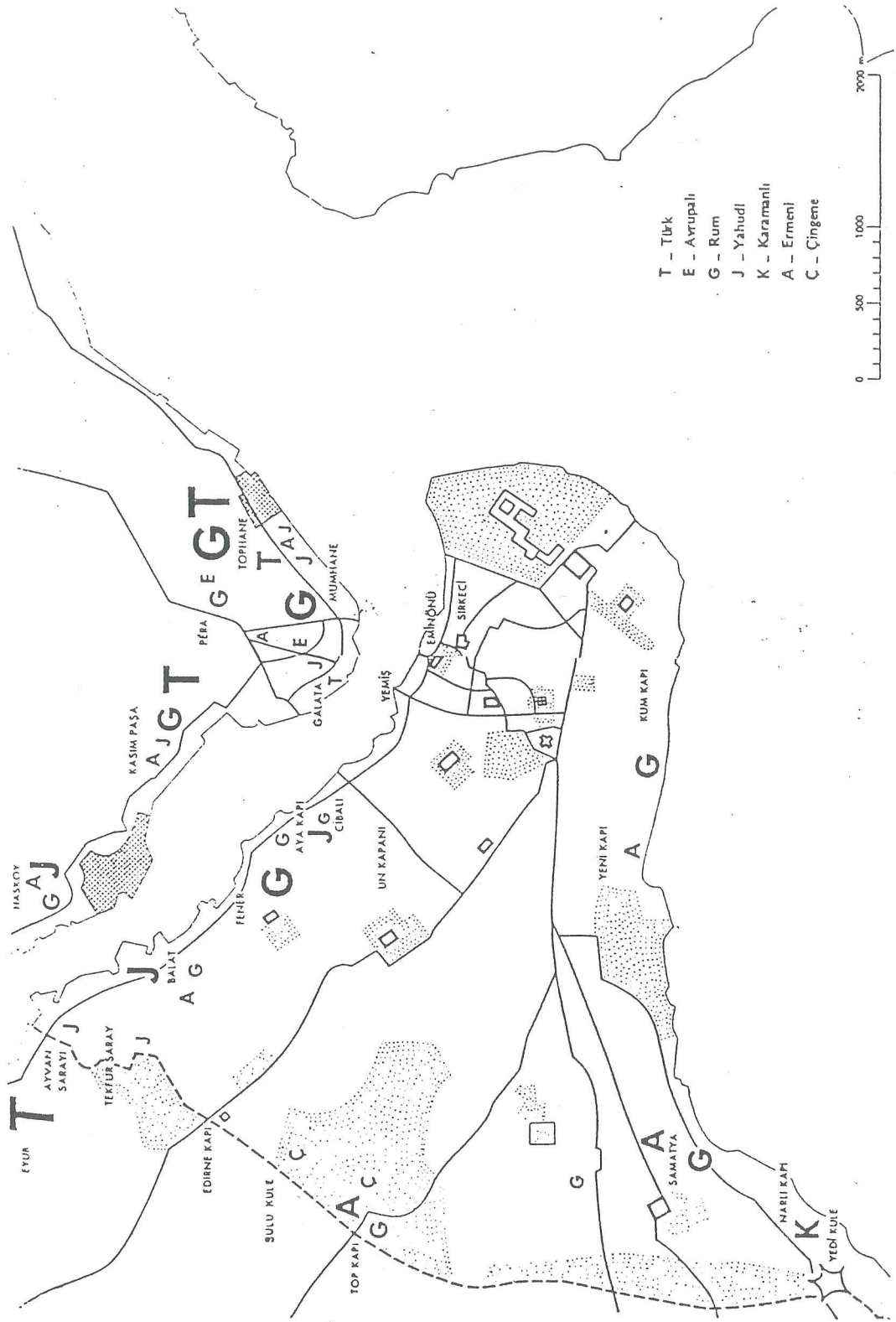
da Türkler ve Yahudiler yerleşmiştir (Bkz: Harita 14).

Taksim yönüne doğru uzanan ve Doğru Yol denilen anacaddenin (şimdiki İstiklal Caddesi) etrafı karışık nüfuslu bir yerleşme olarak oluşurken önce Türkleşmiş olan bazı suriçi veya surdışı mahalleleri de yeniden önemlerini kaybetmişlerdir. Bunlara örnek Kuledibi, Hacı Mimi, Asmalımescit, Ağa Camii mahalleleri gösterilebilir (Bkz: Harita 15).

Fetih'ten sonra şehrin Azapkapı, Karaköy-Voyvoda Caddesi hudutları içindeki kısmı hemen Türkleşmiştir. Fetih'ten 50 yıl kadar sonra Tophane'den Kasımpaşa'ya giden ve kuzeyde Dört Yol'a kadar uzanan yerler Türklerle dolmuştur. Galata'nın kısmen Türkleşmesinde 16. yüzyıldaki Sokullu Mehmet Paşa Vakıfları'nın rolü büyüktür.

Galata'da müslüman olarak sadece Türkler yerleşmemiştir. Müslümanlar, Türkler ve İspanya'dan kovulan veya Mısır ile Suriye'den gelerek Haliç yakınındaki Arap Camii civarına yerleşen Araplar da bulunmaktadır. Hristiyanlar'ın bu cami civarında yerleşmeleri Fatih'in fermanı uyarınca kabul edilmemiştir. Fakat 17. yüzyılın sonunda 1683 tarihli fermana dayanarak yabancıların Müslümanlarla yaşamalarının hoşgörüldüğü belirtilmiştir. Bu bir hoş görüdür, ancak 1701 tarihli başka bir ferman aynı Hristiyanlar'a Galata Camii'nin yakınlarına yerleşmeyi yasaklamıştır.

Ticaret işlerine bağlı olarak Yahudiler 1506'da, Karaköy ve Azapkapı'nın üst kesimlerinde yerleşmişlerdir. Yahudiler Ceneniz ve Venedikliler'den boşalan alanlara özellikle Kuledibi'ne yerleşmiştir. Yahudiler, haham yönetiminde kendi mezahaları, kasapları, yiyecek üreten imalathaneleri ile diğer

Harita 14: İstanbul'daki gayrimüslim nüfusun dağılımı.

Kaynak: Mantran, 1986

azınlık gruplarından farklı olarak kendilerine özgü mahalleler oluşturmuşlardır. Gümrük memurlarının Yahudi ve Rumlardan oluşması yabancı tüccarlar ile ilişkilerini kolaylaştırmıştır.

Denizle ilgili olarak eğlence işlevini de sürdüren Rumlar, mesleklerinde uzmanlaşarak söz sahibi olmuşlardır. Bu nedenle yerleşim alanları Mumhane'nin üst kesimleri ve Topthane'de yoğunlaşmıştır. Rumlar ayrıca Beyoğlu'daki bir Rum köyü olan Tatavla'da (Kurtuluş) yerleşmişlerdir.

Evliya Çelebi zamanında biri Tophane diğeri Balıkpazarı çevresinde olmak üzere 2 Ermeni mahallesi olduğunu belirtmiştir. Tophane'de, Beyoğlu'nun Dörtyol ağzına çıkan hendeğin geçit mevkiinde bir Ermeni topluluğu olduğu belirtilmiştir. Ermenilerin bulunduğu mahallelerden anlaşıldığına göre Ermeniler eskiden müslümanlarla beraber aynı yerlerde (örneğin, Beyoğlu Balıkpazarı'ndaki Ermeni Kilisesi'nin önünden İngiliz Sefarethanesi'ne doğru uzanan sokakta) oturmuşlardır.

17. yüzyılın ikinci yarısında Galata surları haricinde pek az Ermeni vardı. Ermenilerin Tünel yakınlarında da yerleştiği belirtilmiştir. Tophane, Karaköy ve Mumhane arasındaki sahil kesimi de, liman hizmetlerine bağlı olarak Yahudi ve Ermenilerin yerleşim alanı olmuştur. 18. yüzyılın sonlarında Pangaltı ve Ermeni Mezarlığı'nın arası hep Ermenilerin iskan yeri olmuştur (İstanbul Ansiklopedisi, s:2617).

Avrupalılar Pera'nın doğusunda kitle halinde yerleşmiş ve burada Rumlarla birlikte yaşamışlardır (Dalkılıç, 1986, s:59). Dörtyol, Tomtom ve Polonya mahalleleri Hristiyan toplulukların yerleşim alanlarıdır.

3.3.1.3. EKONOMİ

a) Ticaret

Latinler, 991'de elde ettikleri imtiyazlarla İstanbul'daki mahalle ve iskelelerini büyütmüşlerdir. Bundan sonra Pizalılar, Venedikliler ve Cenevizliler'in arası açılmıştır. Venedikliler pekçok haklar kazanınca Amalfi ve Pizalılar'ın yerine geçmiş ve daha sonra Cenevizliler Venedikliler'in yerini almışlardır (Saim, 1933, s:153).

Bizans imparatorluğu'nun yükselme devirlerinde birer tüccar gibi gelen Venedik, Piza, Amalfi, Ceneviz ve hatta Araplar Bizans'taki her politik hareketten yararlanarak birçok imtiyaz elde edip her çeşit sanat ve ticareti ellerine almışlar, hatta Bizanlı tacir ve gemicilerin işsiz kalmalarına neden olmuşlardır.

Türkler'in İstanbul'u fethinden sonra ise Fransızlar Galata'da Cenevizliler'in yerini almaya başlamışlardır. Bu haklara daha sonra "kapitülasyonlar" adı verilmiştir. 16. yüzyılda, Fransızlar'ın yavaş yavaş Cenevizliler'in yerini alması Avrupa'da onların askeri güç bakımından kuvvetlenmesini sağlamıştır.

Fransızlar'ın 1535'den başlayarak Latinleri koruma hakkını elde etmesi ve birçok kez yenilenmiş ekonomik kazançlarla pekiştirilmiş olan bu dinsel ayrıcalık Fransızlar'a Osmanlı imparatorluğu'nda büyük ticari ayrıcalıklar sağlamıştır. Mantran'a göre 1550-1570 yılları arasında Beyoğlu'ndaki Avrupalı tüccarların çoğu Fransız olup, Fransız tüccarlar Avrupalı tüccarlar arasında en önemli yeri işgal etmektedir (Dökmeci, 1990, s:12-13).

16. yüzyılda ticaretin içine Fransızlardan başka İngilizler ve Hollandalılar da; Yahudi, Ermeni ve Rum azınlıkların haklarından yararlanıp Osmanlı uyruğu olarak önemli bir konuma ve paya sahip olmuşlardır.

Marmara kıyılarının özellikle 16.yüzyılda ticari önemini yitirmesi ve limanların terkedilmesiyle, ticaret merkezi tümüyle Haliç kıyılarına yönelmiştir. Bunun sonucu olarak ta Beyoğlu yavaş yavaş büyümeye başlamıştır.

Karlofça Antlaşması (1699), Türk-Polonya anlaşmazlığına son verince Polonyalılar Osmanlı imparatorluğu'nda ticaret yapma hakkını elde etmişlerdir.

Osmanlılar'ın 17. yüzyılda diğer Avrupalı ülkelerle, yani Avusturyalılar, Lehistanlılar ve Ruslarla olan ticareti, savaşlar nedeniyle çok sınırlı kalmıştır. 17. yüzyılın ilk yarısında Avusturyalılar, Osmanlılarla düzenli ticari ilişkileri kurmak için elverişli koşullar elde edebilmek amacıyla girişimlerde bulunmuşlarsa da, Venediklilerin ve özellikle Fransızların karşı çıkmasıyla bir sonuç elde edememişlerdi. Fakat daha sonra Pasarofça Antlaşması'yla kapitülasyonları elde edebilmişlerdir.

1630'lardan sonra Akdeniz'deki Venedik ticaretinin İngilizler ve Hollandalıların eline geçmesinin bir nedeni de rakip ülkelerin mal kalitesindeki gelişmeler olmuştur.

İngilizlerle Hollandalılar, Girit savaşı nedeniyle Venediklilerin ticaret ilişkilerinin kesilmesini fırsat bilecek, onları İstanbul piyasasından silmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Buna karşın Venedikli tüccarlar, hakları eskiye göre kısıtlanmakla birlikte etkinliklerini sürdürmüş-

lerdir. Bunu özellikle saraydaki müşterileri çekecek kalitedeki ipekli ve yünlü dokuma ile sağlayabilmişlerdir. Nihayet 1670'de barış imzalandıktan sonra, Venedikliler eski ticari haklarını yeniden elde etmişlerdir. Yüzyılın sonunda Osmanlılarla ticari ilişkiler içinde olan Fransızlar fırsatlardan yararlanmışlar ve Osmanlı imparatorluğu'ndaki Avrupa ticaretinde birinci sırayı ellerinde tutmuşlardır.

17. yüzyılın sonuna doğru Avrupa'da bazı kentler büyürken Venedik ve Cenova gerilemiştir. Bunun sonucu olarak, Akdeniz kentleri ilk Çağ'dan beri ellerinde tuttukları ekonomik ve sosyal üstünlüğü yitirmişler ve ekonomik açıdan önemli bir durumda iken kenara ittirilmişlerdir.

İngilizler ve Hollandalılar hem bölgede daha iyi bir düzen kurdukları hem de hükümetlerinden destek gördükleri için Fransız ve Venedik ticaretinin büyük bir bölümünü ele geçirmişlerdir. Ayrıca ürünlerinin niteliğinin üstünlüğü ve korsanlarla savaşabilmeleri bu egemenliği kurmalarına neden olmuştur.

17. yüzyılın başlarında İngiliz ve Hollandalı tüccarlar % 3 vergi öderken Fransız tüccarlar % 5 vergi ödemek zorunda kalmışlardır. Fransız tüccarlar İngiliz ve Hollandalı rakipleriyle eşit vergi ödemek hakkını 1623'te Nointelce'de yenilenen kapitülasyonlarla elde etmişlerdir.

1685 tarihinden itibaren Fransız ticaretinin gözle görülür bir biçimde gelişmesi, Fransız tüccarlarına elverişli koşulların sağlandığı ve Venedik ticaretinin gittikçe piyasadan silindiği görülmüştür. Özellikle İskenderiye ve İstanbul arasındaki taşımacılığın Venedikliler yerine Fransız ge-

mileri ile yapılması olanağını elde etmişlerdir.

Fransızlardan sonra gelmelerine karşın İngilizler, Doğu Akdeniz uluslararası ticaretinde önemli bir tutmakta gecikmemişlerdir. İngilizlere ilk olarak 1580'de tanınan kapitülasyonlar 1662 ve 1674 yıllarda yenilenmiştir. Türklerle hiç bir zaman politik çatışmaya girmemiş olmaları, İngilizlerin en büyük avantajı olmuştur. İngiliz uyruklular İstanbul'da ve imparatorluğun öteki limanlarında esenlik içinde yaşamışlardır.

İngilizler'in Doğu Akdeniz'deki en önemli ticaret merkezi olan İstanbul, Londra yünleri için geniş bir pazar olmuştur. Bununla birlikte, İngiliz devrimi bu düzeni alt üst etmiştir. 1644 ve 1645'de dış satım önemli ölçüde azalmıştır. Girit Savaşı İngilizlere, Osmanlılarla arası açılan Venediklilerin güç durumdan yararlanarak durumlarını yeniden düzeltmek yplunu açmıştır. Bunların yanısıra öbür yabancı ülkeler de Doğu Akdeniz ticaretinden az çok pay koparmak istemişlerdir (Dökmeci, 1990, s:17-18).

İngilizlerle Hollandalılar, Amerika'da ve Doğu Hindistan'da sağlam üstler elde edince, yeni keşfedilen ve işletmeye konulan yörelerle sıkı ilişkiye girinceye kadar, Osmanlı pazarına egemen olmuşlardır. Ümit Burnu, 17. yüzyıla değin Osmanlı dış ticaretini etkileyecek ölçüde yoğun bir ulaşım yolu olmamıştır. Ama İngiliz ve Hollandalıların yavaş yavaş Akdeniz'e ilgileri azalınca Fransızlar, daha doğrusu Marsilyalılar onların yerini almışlardır. Çünkü okyanus ticaretinin rekabetinden doğrudan doğruya etkilenen Marsilya, tüm ilgisini Osmanlı pazarına yöneltmiş ve 18. yüzyıl son-

larına dek sürdürmüştür.

Fransızlar, Osmanlı imparatorluğu'nda yüzyıl önceden edindikleri yerleri ve etkinliklerini yeniden kazanmışlardır. Böylece Fransızlar 19. yüzyıla kadar Doğu Akdeniz ticaretine egemen olmuşlardır. Ve ekonomik olduğu kadar politik ve düşünsel alanda da etkin olmuşlardır. Hristiyan korunması ve dini misyonlarının artırılması 18.yüzyılda Fransa'nın Yakındoğu'daki etkisinin büyümesine katkıda bulunmuştur.

Fransızların Osmanlılarla olan ticarete ön plana geçişi daha 17. yüzyılın sonunda gerçekleşmeye başlamıştır. 1670'den başlayarak Fransızlar, doğu ticaretinin gelişmesi nedeniyle, Akdeniz'de yavaş yavaş İngiltere'den daha üstün bir duruma gelmeye başlamışlardır. Özellikle 1689'da İngiltere ile Fransa arasında savaşın başlamasından sonra İngiliz ticaret gemileri, Akdeniz'e giremez olmuştur. 18. yüzyıl boyunca İngiltere ve Fransa arasında savaş durumu sürmüştür. Siyasi hayattaki bu gerginlik kendini ticarete de göstermiştir. Öyleki Osmanlılar, İstanbul, İzmir ve diğer Akdeniz limanlarında iki ülkenin gemileri arasında çatışma çıkıp ticareti aksatmaması ve kente zarar vermemesi için önlemler almak zorunda kalmıştır. İngilizler'le olan bu çekişmelere karşın Fransa'nın dış ticareti içinde Osmanlılarla olan ticaretin oranı 18. yüzyıl boyunca gittikçe büyüyen bir hızla artmıştır (Dökmeci, 1990, s:25-26).

1789 yılındaki Fransız devrimi, Osmanlılarla olan ticaretin uzun süre kesilmesine ve sonuçta Akdeniz ticaretinin yeniden İngilizlerin eline geçmesine neden olmuştur. Devrim sırasında Fransız Elçiliği kapalı kalmıştır.

18. yüzyılda İngiliz etkisi, yerini Fransız etkisine bırakmıştır. Hollandalılar'da bu yıllarda ticari bakımdan zor durumda kalmışlardır. Fransızların yeni yünlü kumaşlarının ciddi rekabeti yüzünden, Hollanda'nın ticareti yarı yarıya azalmıştır. Kısaca, 17. yüzyıl sona ererken bir yandan Venediklilerin yaptığı ticaretin önemini yitirmesine, İngiliz ve Hollandalılar'ın yaptığı ticaretin azalmasına karşılık Fransız ticaretinde kesin bir artış göze çarpmaktadır.

18. yüzyılın sonunda her ne kadar kolonilerden bol hammadde geliyorsa da henüz Avrupa, hızlı sanayileşme dönemine giremediği için Avrupa'nın Osmanlılarla ticari ilişkileri sınırlı kalmıştır. Bu nedenle elçiliklerden başka Galata'da yoğunlaşan dış ticaretin surlar dışına taşmasıyla gelişen Beyoğlu'nun büyümesiyle sınırlı olmuştur. Dış ticaretteki durgunluk, bu alanda geçimini sağlayan yabancılarla azınlık gruplarının Beyoğlu'nda gelişmesini yavaşlatmıştır. Daha çok yabancılarla azınlıkların dış ticaretle uğraşması bu alanda Türklerin rolünü kısıtlamıştır.

b) ULAŞIM

Galata ticaretinin çoğu Haliç'in her iki yakasında ticaret yapmaya alışık, büyük kısmı Yahudi olan kendi aracılığı olan kişilerce yapılmıştır. İstanbul'la Galata arasında hiç bir köprü yoktur. Bu nedenle bu devirde kayık ve pereme kullanılmıştır. Galata'da hanlar, hamamlar, pazar ve bedesten olmasına karşın halk büyük alışverişini İstanbul'dan yapmıştır. Bu da o devirlerde Haliç üzerinden ulaşımın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Osmanlı devrinde şehrin Theodosius Surları'nın dışına

taşması ve Beyoğlu taraflarına yayılması, Haliç üzerindeki ulaşım da yüzyıllardır olduğu gibi artık kayıkların yeterli olmayacağını belli etmiştir.

Galata kıyılarında, uygun yerlerde iskeleler mevcut olup gemiler açıkta demirlediklerinden, karaya sandallarla çıkılabilmektedir.

O dönemdeki Galata'da bulunan başlıca iskeleler şunlardır:

- Kasımpaşa iskelesi
- Meit Kapısı iskelesi
- Yağ Kapanı iskelesi
- Balık Pazarı iskelesi
- Yeni Köprü iskelesi
- Şarap iskelesi
- Sirkeci iskelesi

Bunlardan başka dört iskele daha vardır. Bu dönemde ulaşım da çok fazla bir değişiklik olmamıştır. 18. yüzyıl sonlarında ve özellikle 19. yüzyıla birlikte başlayan teknolojik gelişmeyle birlikte ulaşım da değişiklikler görülmeye başlanmıştır.

3.3.1.4. YÖNETİM

Galata, Rumeli Feneri'ne kadar olan bütün bölgeye bakan ve her sene Mart ayında değişen "Voyvoda" denilen memur tarafından yönetilmiştir. Beyoğlu Voyvodalığı da Galata Voyvodası'nın idaresine verilmiştir (İnciciyan, 1956, s:102). Galata, Beyoğlu Voyvodalık makamı Galatasarayı'nın karşısında, Tepebaşına ve Kasımpaşa'ya giden caddenin üzerinde İngiliz Sefarethanesi'nin ve yeni yapılan Rum Kilisesi'nin yakınında

yeralmıştır.Hala mevcut olan Voyvoda Caddesi adı Voyvoda yönetiminin bir kanıtıdır. Voyvodalık makamı önceleri sahile yakın bir yerde yapılmıştır.

Galata'nın hukuki idaresi bir kadı tarafından sağlanmıştır. Galata Kadısı'nın bölgesi içinde 300 köy ve 44 nahiye olduğu belirtilmiştir.Galata Kadısı'nın makamı Yeni Cami civarındaki Galata Mahkemesi'nde olup Galata'nın asayiş ve emniyetini Kapudan Paşa tarafından sağlanmıştır. Kolluklarda Kalyonlar da mevcuttur.Hala mevcut olan Kalyoncu Kolluğu mahallesi ve karakolu adı buradan gelmiştir.

Beyoğlu kısmı Tophane'ye yakınlığı sebebi ile,topçu başlıklarının kontrolüne bırakılmıştır (İslam Ansiklopedisi, s: 1214/147). Fakat 17. yüzyılda Beyoğlu Galata Kadısı'na bağlı kalmıştır.

Galata her ne kadar bir kadılık olarak tamamıyla Osmanlı yönetimine geçmişse de,bütün hakkı Katolik Kiliseleri yönetimine bırakılan "Magnifica Cominita di Pera" adındaki bir Hristiyan "Cemaat Teşkilatı"nın olup bu teşkilat, 1682'ye kadar faaliyetine devam etmiştir ve Cenevizliler, Osmanlı topraklarındaki Katolikler'in koruyucusu olarak kabul edilmişlerdir.

Osmanlılar İstanbul'u aldıktan sonra Latin topluluğunun özerkliği sınırlı olduğu için bu toplum Roma'da destek aramıştır. Oradaki Kardinal Beyoğlu'ndaki Latinler'in dini dayanağı ve koruyucusu olmuştur. Beyoğlu'ndaki Latinler Roma'dan dini destek gördükleri gibi batılı güçler tarafından politik olarak da korunmuştur (Dökmeci, 1990, s:15).

BÖLÜM 4.

19. YÜZYILDA BEYOĞLU ve MEKANSAL DEĞİŞİMİ

4.1. MİMARİ ÇEVRENİN OLUŞUMUNA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Bilindiği gibi; suriçi sahanın tarihi Türk İstanbul'u, yedi tepesi kubbeler ve minarelerle taçlanmış, sair yerlerinde bunların daha küçük boyutlarıyla donanmış bir kubbeler-minareler şehridir. Hakim noktalara yerleşmiş Süleymaniye, Beyazıd, Sultan Selim, Şehzade, Edirnekapı, Mihrimah, Nuri-osmaniye, Ayasofya, Sultanahmet Camileri kubbe ve minareleri ile İstanbul'un emsalsiz silüetini zihinlere yerleştirirler.

Beyoğlu'da İstanbul gibi, denizden hemen sonra yükselen sırtlar üzerindedir. Ne var ki, Beyoğlu'na Marmara ve Boğaz'dan bakıldığında, yuvarlak kubbe ve narin minare silueti ile karşılaşılmaz. Ortaçağ'ı hatırlatan Galata Kulesi bir yana bırakılırsa, buranın siluetinde yığın halinde çok katlı binaların egemenliği gözlenir. Galata dahil Beyoğlu sırtının bütününde, izdüşümü havaya rastlayan bir tek minare bile göze çarpmaz. Bu haliyle, burası, sanki İstanbul'un bir parçası değildir. Kısacası, Galata'dan başlayıp Taksim'e doğru uzanan Beyoğlu silüetinin zihinlerde iz bırakacak tarafı, yığın halindeki yüksek binalardan başka birşey olmayacaktır.

Haydarpaşa önlerinden bakıldığında, İstanbul'un zihinlerde iz bırakan bir başka tarafı; yüksek katalara yerleşmiş kartal yuvasını andıran Topkapı Sarayı'dır. Beyoğlu tarafında bunun karşılığı kuğu boyunlu bir hanımın cazip gerdanına sıralanan inci taneleri durumundaki Dolma Bahçe Sarayı'dır (Cezar, 1991, s:187).

19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarının İstanbul ve Beyoğlusu'na karşıdan bakıldığında, buralardaki genel görünüm, mimarlık ürünlerinin bütün halinde insan üzerinde bırakan etkisi, ilk planda kısaca böyle olacaktır. Uzaktan çok katlı binalar yığını halinde görülen Beyoğlu yakından incelendiğinde ise burada kubbeler egemenliği yerine, başka özellikler ve başka değerlerle karşılanacaktır.

Beyoğlu 19. yüzyılda iki defa büyük sıkıntı geçirmiştir. Bunlar 1831 ve 1870 yangınlarıdır. 1870 yangınının yayılma alanı, 1831 yangınından daha geniş çaplı olmuştur. Ancak, 1831 yangınından sonra kağırleşmenin artış kaydetmesi, 1870 yangını sarsıntısının daha kolaylıkla atlatılmasını sağlamıştır (Cezar, 1991, s:176).

19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk şehirlerinde, dinsel olmayan mimaride, çok katlılığın egemen hale geldiği ilk çevre Beyoğlu'dur. Beyoğlu'daki çok katlılık kağır yapılarda sağlanmıştır. Böylece beliren ikinci özellik, sivil mimaride, kitlesel olarak ahşaptan kağıre geçişin Beyoğlu'da gerçekleşmiş olmasıdır. Yeni inşaat malzemelerinin de ilk uygulama sahası Beyoğlu yakasıdır. Geleneksel oluklu kiremit yerine marsilya tipi kiremit kullanılması da Beyoğlu'da başlayarak yaygınlık kazanmıştır.

Beyoğlu'daki mimari çevrenin en dikkate değer tarafı, kuşkusuz, kağırlık ile çok katlılıktır. Konutların kağır olması yönünde eski yüzyıllarda da emirler çıkarılmışsa da, bunlar tutmamıştır. Bu konu 19. yüzyılda Beyoğlu'da olumlu sonuçlar vermiştir (Cezar, 1991, s:188).

4.1.1. SOSYAL YAPI

19. yüzyıl dünyasında İstanbul Osmanlı imparatorluğu'nun başkenti, Beyoğlu'da başkentin bir semtidir, ama buranın kendine özgü bir yaşam biçimi vardır.

Normalde, şehirlerin semtleri arasındaki farklılık fakirlik ve zenginlik farkı olurdu. Oysa, buradaki farklılık, sadece fakirlik ve zenginlik farkı değildi. Burada, adeta ayrı bir dünya vardı. Beyoğlu'daki sosyal yaşam, buradaki insan mozaiğinin; dil, din ve inançlarından, eğitim biçimi ile kültürel yapı ve ekonomik durumundan oluşmaktaydı.

Beyoğlu, 19. yüzyılda Avrupa yaşam biçiminin Doğu Akdeniz'de biçimlenen bir modeli olmuştur. Beyoğlu, sokaklarında değişik giysili insanların dolaştığı, lokantalarında değişik yemeklerin yendiği, değişik eğlence yerleri olan, özgün sivelerde yabancı dillerin kullanıldığı, yabancı kitap, dergi ve gazetelerin satıldığı ve Osmanlı aydınınının Avrupa kültürüyle ilişki kurduğu bir semt olarak gelişmiştir.

Beyoğlu'daki sosyal yaşamı biçimlendiren diğer önemli bir faktör de, buranın ithal mallarının, lüks malzenin, alım güçleri fazla olanların alabileceği nesnelerin satıldığı bir ticaret alanı olması, ayrıca bir eğlence semti şeklinde de gelişme göstermesidir.

19. yüzyıldan önceki Beyoğlu yaşamı, yabancılar ve yerli azınlıklara özgü iken, öğrenimlerine Avrupa'da yapmış ya da Avrupa'da çeşitli nedenlerle kalıp Batı Avrupa biçimi yaşamaya almış kuşaklar yetiştikçe daha geniş bir çevrece benimsenmiştir. Sonuçta Beyoğlu, kent yaşamına olumlu ve olumsuz yönleri ile girmiştir. Kent yaşamının gereği eğlence yerleri

de yoğunlaşmıştır.

19. yüzyılda Beyoğlu zenginleşmiştir. Bu dönemde görülen zenginleşme, ekonomik ve sosyal farklılaşmanın artmasına neden olmuştur. Zengin tüccarlar, Avrupa kültürünün etkisinde kalarak, taş binalar yaptırmaya başlamıştır. Elçiliklerin pek çoğunun yerleşmiş olduğu Beyoğlu tepesi aynı zamanda zengin toptancılarla, bankerlerin barınağı olmuştur.

19. yüzyılın ortalarına doğru, yani Tanzimat Dönemi'ne kadar Pera'daki azınlıklar bile Müslüman nüfus gibi yaşamıştır. O zamanlar Pera hem lüks değil, hem de Avrupalı değildir. Eğlence yerleri kıyıda Galata'dadır (Gülersoy, 1990, s:11).

1840'lerden sonra gayrimüslim halk Avrupalılaşmaya başlamıştır. Batı tipi yaşam, konuk ağırlamada, mobilyalarda, yemek yeme tarzında, eğitimde ve buna benzer bir çok şey önce azınlıklarda görülmüştür. Daha sonra bu yaşam tarzı Saray'a sıçramıştır (Gülersoy, 1990, s:17).

İstanbul'da Beyoğlulular, Beyoğlu'na "Küçük Paris" demişler. Batı Avrupalılar, Beyoğlu sakinlerini Türkler'den farklı tutmuşlardır.

Her ne kadar Beyoğlu sakinleri Avrupa'daki kentleri kendilerine örnek almış ve benzer biçimde kent hizmetleri sağlanmasını istemişlerse de, bu amacı gerçekleştirmek için konulan vergilerin toplanmasında zorluk çıkarmışlardır. Bunun nedeni Beyoğlulular'ın bu semtteki nüfus yoğunluğunun çok fazla olması dolayısıyla çok yüksek kiralar ödemek zorunda kalmış olmalarına bağlanmıştır (Dökmeci, 1990, s:41).

Çağdaşlaşma ve yenileşme hareketlerinin, Avrupa kültürü

ile sürekli ilişkide olan Beyoğlu'da başlamış olması, Beyoğlu halkında sosyal bakımdan çağdaş Avrupa kentlerine benzer bir yaşama isteği uyandırmıştır. Böylece, Beyoğlu sokaklarının genişletilmesi, temizlenmesi, gaz lambalarıyla aydınlatılması ve öbür kent hizmetlerinin sağlanması bütün İstanbul'a örnek olmuş ve 1861'den başlayarak tarihi yarımada uygulanmaya başlamıştır. Beyoğlu, bir yandan fiziksel bakımdan yenileşirken, öte yandan, sosyal bakımdan da yavaş yavaş bir Avrupa kenti görünümünü almıştır. Beyoğlu Caddesi'nin iki yakasındaki Küçük ve Büyük Mezarlık alanındaki parklar, bir yandan kentin yeşil silüetini tamamlarken öte yandan tipik Avrupa kent parkları gibi halkın gezinti ve buluşma yeri olmuştur. Beyoğlu Caddesi boyunca yeni lokantalar ve kahvehaneler açılmıştır. Zengin İstanbullular, Beyoğlu Caddesi'ndeki dükkanların vitrinlerinde sergilene Avrupa mallarını görmeye ve satın almaya gelmişlerdir (Dökmeci, 1990, s:41).

Zenginliğin artması ve yeni gelen Avrupalılarla kurulan ilişki sosyal değişiklikleri de yanında getirmiştir. 1856'da İstanbul'da uzun süre kalmış olan Antoine Alleon adlı banker Theodore Naum ile birlikte Beyoğlu Caddesi üzerinde ve Galatasaray'ın karşısında operayı açmıştır. Beyoğlu bu çağdaş yasantısı ile gençlerin çok büyük ilgisini çekmiştir (Dökmeci, 1990, s:42).

Bütün bunlar Beyoğlu'daki sosyal yaşamın, tarihi İstanbul bölümü ile Anadolu yakasındaki farkı göstermeye yetmektedir. İnsan ögesi ile onun sosyo-kültürel durumu ve ekonomik gücüne bağlı dinamikler, Beyoğlu'nun fiziksel dokusunun da farklı bir gelişme göstermesini sağlayarak, sosyal yaşam

da bu dekor içinde aktivitesini sürdürmüştür.

4.1.1.1. NÜFUS ve ÖNEMLİ OLAYLARIN NÜFUSA ETKİSİ

19. yüzyılda Avrupa'daki teknolojik gelişmeler; kendini ulaşımda, ekonomide ve kültürde göstermeye başlamıştır. Batı kültürüne yatkın olan Beyoğlu halkı, modernleşme ve zenginleşme alanında yapılan çalışmalara kolaylıkla uyum sağlayarak kentin bu parçasının çağının koşullarına kavuşmasına önderlik etmiştir.

19. yüzyılın ilk yarısında Beyoğlu henüz kalabalıklaşmamıştır. 1830'da Beyoğlu ve Galata'daki Hristiyanlar'ın nüfusu 13.000 olarak belirlenmiştir. Hristiyan nüfusun yarısını tüccarlar ve dükkan sahipleri oluşturmuştur. Avrupalı nüfusun diğer yarısını da kaptanlar, gemiciler ve ticareti destekleyen diğer gruplar oluşturmuştur (Dökmeci, 1990, s:42).

Tarihçi Lütfi Efendi, İstanbul kentinin 1826-28 nüfusunun 360.000 dolaylarında olduğunu, bunun yaklaşık yarısının Müslüman olduğunu tahmin etmiştir. 1844'te aynı kişi, İstanbul nüfusunun 390.000'i geçtiğini, bu nüfusun % 50'sini Müslüman, % 22'sini Ermeni, % 19'unu Rum-Ortodoks, % 6'sını Musevi, % 3'ünü ise Katolik ve diğerlerinden oluştuğu belirtmiştir (Yurt Ansiklopedisi).

19. yüzyılın ortalarında Beyoğlu'nun Avrupalı elçiliklerle korunan nüfusu 25.000'e ulaşmıştır. Buna Fener'den Beyoğlu'daki ekonomik durumdan yararlanmak için göç eden 15.000 azınlığında eklenmesiyle Beyoğlu'nun nüfusu daha da artmıştır (Dökmeci, 1990, s:42). Bu bilgilerden yararlanarak Beyoğlu'nun 1850. yıllarında İstanbul nüfusunun yaklaşık % 10'unu oluşturduğu sonucu çıkarılabilir.

1856 yılında İstanbul nüfusu 430.000'i bulmuştur. Bu nüfusun yaklaşık % 50'si Müslüman iken; % 23'i Rum-Ortodoks, %19'u Ermeni, % 6'sı Yahudi, % 2'si Katolik ve Protestan'dır.

Padişahın 1856 tarihli reformu sonucu ortaya çıkan ekonomik durumdan yararlanmak için bazı meslek sahipleri de Beyoğlu'na taşınmışlardır. Bunlar mimarlar, mühendisler ve bir takım tüccarlardır.

1864'te Galata ve Beyoğlu'nda oturan Musevilerin sayısı çok azdır. Bunların sayısı Selanikli olup aileleri yanlarında olmadığından hanlarda yaşamaktaydılar. 1894'de Musevilerin sayısı 500 kadardır. Daha sonraki yıllarda ise Beyoğlu'nun çağdaşlaşması ve gelişen ticaret olanakları ile Balat ve Hasköy'den Beyoğlu'na taşınan Musevilerin sayısı artmıştır.

Kırım Savaşı'ndan sonra İngilizler'in etkisiyle birlikte Fransız etkisi de artmıştır. Osmanlılar, uygarlığın doruğu saydıkları Fransız kültürünün etkisinde kalmışlardır. Fransız devrimi sonuçlarından biri olarak, Fransız Dili Edebiyatı yaygınlık kazanmıştır. Bu etkileşimler sonucu Fransa, 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı imparatorluğu'nda giyim, sanat, mimari ve teknolojinin gelişiminde önemli rol oynamıştır.

1870'den sonra ise İngilizlerle Almanlar'ın Osmanlı imparatorluğu üzerinde etkisinin gittikçe artmasıyla Beyoğlu'daki Fransızlar'ın sayıları azalmıştır. Öyle ki sayıları 500'e kadar inmiştir.

İslam hukukuna göre yabancılar Osmanlı imparatorluğu'ndan arazi alamıyorlardı. Fakat, yabancı elçilikler Padişah'ın kendilerine arazi armağan etmesi yoluyla arazi sahibi olmuşlardır. Ancak 1868'de yabancılara toprak satın alma, bina

sahibi olma hakkı tanınmıştır. Kiraların ve bina değerlerinin artması sonucu, Beyoğlu'nda Müslümanlar, yerlerinin yabancılara bırakmak zorunda kalmışlar, bu nedenle de sayılarında gittikçe azalma görülmüştür.

1892'de Beyoğlu nüfusunun çoğu yabancı uyrukludur. Ama bunların büyük bölümü gerçekten Avrupalı olmayıp, Avrupa Devletlerinin koruması altındaki azınlıklardan olmuştur. Müslümanlar ise Beyoğlu nüfusunun ancak % 20'sini oluşturmaktadır (Bkz: Tablo 1).

1878-1885/86 tarihleri arasında resmi makamlarca derlenen ve yayımlanan verilerde bu tarihler arasında İstanbul

Tablo 1. Beyoğlu

96 senesi sayımı ile dengesiz olarak ortaya çıkan nüfus			Altıncı Belediye Dairesi içinde sayılan nüfus			Sosyal Grupların Adları
Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	
9677	14751	24428	23615	28133	51748	İslam
4717	5442	10159	8432	9157	17589	Rum
6952	9241	16193	12937	15622	28559	Ermeni
261	857	1118	273	872	1145	Bulgar
-	-	-	1576	1462	3038	Katolik
6563	6097	12660	11469	11396	22865	Musevi
9	34	43	9	34	43	Protesta
-	331	331	416	345	761	Latin
21377	89495	110872	21661	89884	111545	Yabancı
49556	126248	175804	80388	156905	237293	TOPLAM

Kaynak: Dar-üs Saadet ve Biladi Selase Nüfus Sayımı, 1885 s:18

kent nüfusunun şöyle geliştiği görülmektedir (Bkz: Tablo 2).

İstanbul kentinin ve çevresinin toplam nüfusu aşağıdaki tabloya göre 873.565'dir. Bunun % 58'i erkek, % 42'sini de kadınlar oluşturmaktadır (Bkz: Tablo 3).

1885/86 verileri kent nüfusunun belediye dairelerine göre dökümünü de içermektedir. Bu verilere göre, 237.293 kişi ile Beyoğlu en kalabalık belediye dairesidir (Bkz: Tablo 3).

Tablo 3'e göre Beyoğlu nüfusunun 156.905'ini erkek, 80.388'ini kadın nüfusun oluşturduğu görülmektedir. Buradan da nüfusun % 70'ini erkek, % 30'unun da kadın olduğu sonucu çıkarılabilir. Galata bir ticaret yerleşmesi olduğundan erkek nüfusunun sayısı fazladır.

1885 verilerine göre; İstanbul Daireleri'nin Toplam nü-
Tablo 2. İstanbul

Topluluk Adı	1878		1885	
	Nüfus	%	Nüfus	%
Müslüman	203148	37.0	384910	44.0
Rum-Ortodoks	96044	17.8	152742	17.5
Ermeni-Gregoryen	97782	18.0	149590	17.2
Musevi	19223	3.5	44361	5.0
Katolik	4610	1.0	6442	0.7
Bulgar	2521	0.5	4377	0.5
Protestan	511	0.1	819	0.1
Latin	396	0.1	1082	0.1
Yabancılar	122202	22.0	129243	14.9
TOPLAM	546437	100.0	873565	100

Kaynak: Dar-üs Saadet ve Bilâd-i Selase Nüfus Sayımı, 1885, ist fusu 873.565'dir. Bu nüfusun 508.814'ünü erkekler, 364.751'i-

ni ise kadınlar oluşturmaktadır. Buna göre İstanbul dairelerinin toplam nüfusunun % 58'ini erkekler, % 42'sini kadınlar oluşturmaktadır.

Beyoğlu Belediye Dairesi, toplam İstanbul Belediye Daireleri nüfusunun % 27'sini oluştururken, erkek nüfusu % 30'unu, kadın nüfusu ise % 22'sini oluşturmuştur. Bu da Beyoğlu'n da çalışan nüfusun İstanbul geneline oranla daha çok olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Belediye Daireleri Genel Toplamı

96 senesi dengesiz olarak çıkan nüfus			Belediye Daireleri'nin Toplam Nüfusu			Daire ismi
Kadın	Erkek	Topla	Kadın	Erkek	Toplam	
40329	46027	86356	67081	84882	151963	1.Daire
24583	31996	56579	50524	64021	114545	2.Daire
29759	30244	60003	59496	63541	123037	3.Daire
18731	28304	47035	30672	39935	70607	4.Daire
4722	5114	9836	6353	7494	13850	5.Daire
49556	126248	175804	80388	156905	237293	6.Daire
2480	5266	7746	5951	8694	14645	7.Daire
9152	12418	21570	13088	16070	29158	8.Daire
23619	38559	61178	42455	53216	95671	9.Daire
6081	11688	17769	8743	14053	22796	10.Daire
209012	334864	543876	364751	508814	873565	TOPLAM

Kaynak: Dar-üs Saadet ve Bilad-i Selase Nüfus Sayımı, 1885, ist

Not: 1885 verileri Osmanlıca'dan tercüme edildiği şekilde verilmiştir.

4.1.1.2. NÜFUSU OLUŞTURAN GRUPLAR

19. yüzyılın başında binlerce azınlık, Avrupa ülkelerinin koruması altına girmiş ve Osmanlı yasalarından çok Avrupa yasalarına bağlanmıştır. Yürürlükte olan kapitülasyonların genişletilmesi, Beyoğlu'nun İstanbul semtlerine oranla üstünlüğünü artırmıştır. Böylece Beyoğlu'ndaki her azınlık grubu yarı özerk bir yönetime sahip olmuştur.

19. yüzyıl başlarında, girişilen yoğun bir yönetsel, sosyal, ekonomik, askeri ve eğitsel reform sonucunda batılı halk Beyoğlu'na gelmiştir. Caston da Beyoğlu Caddesi'de gezerken mağaza sahiplerinin hepsinin Avrupalı olduğunu, Hollanda, İspanya, Rus ve Fransız Sarayları'nın mevcut olduğunu ve İngiliz Sarayı'nın çok daha görkemli olduğunu anlatmıştır (Dökmeci, 1990, s:36).

Galata'ya yerleşen çeşitli milletlere mensup insanların yerli Hristiyanlar ile karışmasından meydana gelmiş melez bir sınıf vardır. Bunlar adeta Beyoğlu aristokrasisini yaratmışlardır. "Levanten" de denilen bu sınıf, yabancı elçilikler ve müesseseler tarafından korunmuştur (İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi).

Scognomillo'da "Levantenleri" her çeşit izler taşımak: Ulusal, ırksal, dinsel, ahlaksal, hatta daha somut bir gerçeğin, Türkiye gerçeğinin içine yerleştirmek, birleştirmek ve değişik türden, son derece kişisel bir batı, doğu sentezine ulaşmak ya da ulaşmamak şeklinde açıklamıştır. Aynı yazar, "Levanten" in kimlik arayışı, bu arayışın duyarlılığını ve gereksinimini hissedenler için tam bir maceradır şeklinde bir açıklama da yapmıştır (Scognomillo, 1990, s:24).

Gülersoy ise 19. yüzyılda Beyoğlu halkını üçlü bir bileşim: Yabancılar (önce elçilikler halkı, sonra yabancı tüccar cinsinden yeni gelen çevreler) sonra Levantenler (çok eskiden gelip azınlıklara karışmış yabancılar), en sonra da Ermeni, Rum ve Musvi azınlıkları olarak tanımlamıştır (Gülersoy, 1990, s:81).

19. yüzyıldaki sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelerin bir sonucu olarak Beyoğlu Belediyesi de kurulmuş, elçiliklerin, Avrupalı tüccarların ve zengin azınlıkların bulunduğu bu bölgenin düzenlenmesi için, belediyeye özel gelir kaynakları ayrılmıştır. Belediye başkanları kimi kez "Levanten"lerden kimi durumlarda ise yabancılarından seçilmiştir. Beyoğlu Belediye Meclisi'ne üye olabilmek için Beyoğlu'nda oturmak gerekli kılınmıştır. Meclis'in çoğunluğunu, Avrupa yaşam tarzı üstüne görüş ya da deneyim sahibi olan azınlıklarla yabancılar oluşturmuştur. Bu da Beyoğlu'nu oluşturan Sosyal gruplar içinde Levantenler ve azınlıkların payının ne kadar büyük olduğunu göstermektedir.

19. yüzyılda Avrupa kolonileri arasında en önemlisi Fransız kolonisi olmuştur. İngiliz, İtalyan ve Avusturya-Macaristan kolonileri'de Beyoğlu'ndaki diğer etkili koloniler olmuşlardır.

19. yüzyılda Polonya ile ilişkilerin gelişmeye başlamasıyla bu ülkeden, 1831-1848'deki politik hareketler nedeniyle İstanbul'a göç edenlerin sayılarını artırmıştır.

19. yüzyılda sosyal, kültürel, ekonomik gelişmelerin sonucunda zenginliğin artması ve yeni gelen Avrupalılar'la kurulan ilişki sosyal değişiklikleri de yanında getirerek ti-

yatroların, operaların kurulması için zemin hazırlamıştır. Hatta burada oyunlar italyanca ve Fransızca sergilendiğinden izleyiciler ancak bu dilleri bilen insanlardan oluşmuştur. Bu da 19. yüzyılda, Türkler'in halen Beyoğlu'nda hakimiyet kuramadıklarını göstermekte, Müslüman nüfusun Hıristiyan gruplara nazaran çok daha az olduğunu ispatlamaktadır.

4.1.1.3. SOSYAL GRUPLARIN MEKANSAL DAĞILIMI

Avrupa ile olan ekonomik denetimin ve kültürel etkileşimin sonucu, sosyal yapıda görülen farklar kentsel yapılaşmada da en güçlü biçimde Beyoğlu'nda kendini göstermiştir.

Beyoğlu'yu İstanbul'un farklı bir semti yapan özellikler; Avrupa tarzı giyim, yemek yeme, konuşma ve eğitim görmedir. Bu Avrupai yaşam tarzı doğal olarak yerleşmenin fizik mekanını da doğrudan etkilemiş, ekonomik gücün bir göstergesi olarak saraylar, konaklar, kültürel gelişmeyi yansıtmak için de tiyatrolar, operalar, araştırma enstitüleri ve okullar açılmıştır. Binalar yabancı mimarlara mühendislere yaptırılmaya başlanmıştır. Böylelikle sosyal yapıdaki değişimler fiziksel olarak da sergilenmiştir.

Avrupalıların oturduğu alan Beyoğlu'nun kuzeyinde çoğunluğu müslüman olan bölgeye doğru gelişme göstermiştir. Örneğin; Galatasaray, Hacı Mimi, Hüseyin Ağa Mahalleleri v.b. Buradaki müslümanlar Avrupalıların verdikleri yüksek kiralara veremedikleri için başka yerlere taşınmışlardır. Böylece hıristiyanlaşma Galatasaray-Taksim arasında, Beyoğlu'nun batı yakasında ve Tophane'de yayılmıştır. Beyoğlu'nda en zengin mahalle, Avrupalıların oturduğu Tomtom mahallesi olmuştur.

1839 tanzimat reformları ile birlikte azınlık grupları bağılı oldukları dini güçlerin etkisi azalmış olarak yeniden örgütlenmiştir. Bunda, Batı'nın demokrasi hareketleri kadar Osmanlı içişlerine karışma isteği de rol oynamıştır. Azınlık okulları, hastaneleri ve yardımlaşma dernekleri kurulmuştur. Bunlar Beyoğlu'nda şu şekilde sıralanmıştır. Rumlar, Taksim'-in girişinde Aya Triada Kilisesi çevresinde yerleşerek o çevrede Rum okulları, hastane ve diğer hizmet yapılarını da kurmuşlardır. Ermeniler, Ağa Camii'nin üst kesimlerinde Ermeni Trinite Kilisesi, Üç Horan Kilisesi çevresinde okullar, hastaneler yaptırmışlardır.

Kırım Savaşı'ndan sonra sosyal alandaki bozulmaya karşı başlatılan savaş, Galata'nın yararına Beyoğlu'nun ise zararına olmuştur. Örneğin; sokak kadınlarına karşı girişilen sıkı savaş sonucunda, bu kadınlar Galata rıhtımı çevresindeki geleneksel mahallelerini terk etmek zorunda kalarak, yavaş yavaş Beyoğlu'nda daha hoşgörülü mahallelerde yerleşmişlerdir. Böylece Beyoğlu kentin ticaret ve eğlence merkezi olmasının yanı sıra yasa dışı davranışlarında görüldüğü bir yerleşme olarak ün salmıştır (Gökmen, 1977, s:45).

19. yüzyılda Müslümanlar daha çok Beyoğlu'nun Kasımpaşa ile olan sınırdaki vadilere ve Tophane'deki bahçeli evlerde oturmuşlardır. En önemli Müslüman mahalleleri Tersane, Azapkapı, Galatasaray, Firuz Bey ve Ayaz Paşa mahalleleri olmuştur. Daha sonraları Avrupalıların yüksek gelirli olmaları ve ev kiralarının artması sonucu, buraları yavaş yavaş terk ederek Beyoğlu'nun çevresinde yerleşmeye başlamışlardır (Bkz: Harita 16).

4.1.1.4. EKONOMİ

a) TİCARET

19. yüzyılda Osmanlı ticaretinin yüksek boyutlarda olması, Osmanlı imparatorluğu'nun dünya kapitalist sistemi ile bütünleşmesini sağlayarak Beyoğlu'nu uluslararası ticaret merkezi haline dönüştürmüştür. Bunda azınlık ve yabancı toplulukların etkileri büyüktür.

1820'lerin başında İngiltere, Sanayi Devrimi'ni tamamlamış ve Kapitalist dünya sisteminin hegemonyası için giriştiği savaşlar dizisinde Fransa'yı yenerek rakipsiz duruma gelmiştir. Dünya pazarlarında İngiltere ile sanayide rekabet edebilecek bir ülke o dönemde olmamıştır. Ancak, Sanayi Devrimi'ni henüz tamamlamış olan diğer Avrupa ülkeleri, koruyucu önlemlerle İngiltere'nin kendi pazarlarına girmesini engellemişlerdir. Bu durumda, İngiltere ticaret ve sanayi sermayesi için tek çıkaryol olarak, az gelişmiş ülkelerin pazarlarını ve hammaddelelerini ticarete açmak yoluna gitmiştir. Bu koşullarda, siyasi askeri, ve mali açıdan güçsüz olan Osmanlı Devleti bürokrasinin İngiltere ve sonraları diğer Avrupa devletlerinin baskılarına uzun süre direnmesi olasılığı ortadan kalkmıştır.

Aslında Osmanlı Devleti, 1828-29 Rus Savaşı'ndaki yenilgiden sonra, Rusya ile 1838 Antlaşması için örnek kabul edilebilecek bir Serbest Ticaret Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma, Sanayi Devrimi sonrasında Osmanlı pazarlarının ve hammaddelelerinin Avrupa ticaret ve sanayi sermayesinin çıkarları doğrultusunda dış ticaretin açılması için gerekli hukuksal düzenlemeleri gerektirmiştir. Bu bakımdan, Osmanlı ekono-

misinin kapitalist dünya ekonomisine açılma sürecinde önemli bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Bu antlaşma Osmanlı dış ticaretinin önceki dönemlere göre bu dönemde büyük boyutlara ulaşmasını sağlamıştır.

Serbest Ticaret Antlaşması'nın iyi sonuçlar vermesiyle ticaret beş kat artmıştır. Bunun sonucunda Rusya ve diğer Avrupalı ülkelerde benzer biçimde kendi çıkarları doğrultusunda antlaşma yapmışlardır.

Bir yandan Mehmet Ali Paşa isyanı, öte yandan Rusya'nın artan nüfusu karşısında Osmanlı bürokrasisi, kurtuluşu İngiltere'ye yanaşmakta, Osmanlı ekonomisini İngiltere'ye açmakta ve karşılığında İngiltere'nin siyasi ve askeri desteğini aramakta bulmuştur.

1838 Antlaşmasına göre, yerli tüccarlar, gerek ülke içinde bir bölgeden diğer bir bölgeye ticaret yaparken, gerekse ihracat yaparken yabancı tüccarlardan daha çok vergi ödemek zorunda kalmışlardır. Böylece ticaret yabancılardan ellerine geçmiş, Osmanlılar bu nedenle ticaretle fazla uğraşmamıştır. Böylece Beyoğlu tüccarları ve bankerleri (çoğunluğu azınlık) bu yeni ticaretin büyük bölümünü elde tutacak güce sahip olmuşlardır.

Bu antlaşma, İngiltere açısından Osmanlı ticaretine ve sanayileşmesine büyük darbe indirmiştir. Bu İngiliz rekabeti karşısında, Fransa Osmanlı pazarlarındaki önceki rakipsiz durumunu koruyamamıştır. Yine de Osmanlı imparatorluğu Fransa için önemli bir hammadde ve besin maddesi kaynağı olmuştur. Fransız sanayinin 19. yüzyılda gelişmesi, Osmanlılar'ın Fransa'ya daha çok hammadde ihraç etmesini sağlamıştır. Böylece,

İngiltere, Avusturya ve daha sonraları Almanya'ya karşı Osmanlı ticaretinde ortaya çıkan sürekli açığın sınırlı bir bölümü, Fransa ticaretindeki fazlalık ile karşılanmıştır. 1841 ile 1851 yılları arasında ithalat da artmış ve ticaret hacmi büyümüştür.

19. yüzyılda dış ticaret hacmindeki patlama, daha önceki dönemlerdeki birikimin bir sonucudur. İngiliz ve Fransız arşivlerinden elde edilen bilgiler, Osmanlı imparatorluğu'nun Avrupa ile olan ticaretinde 1870'lere kadar belirli bir artma olduğunu belirtmektedir (Dökmeci, 1990, s:49).

Bu ticari gelişmenin ardındaki nedenler, Batı Avrupa'nın yeni bir genişleme ve birikim dönemine girmesi ile birlikte Osmanlı hammaddelerine olan talebin artması, artan ihracat hacmi ve hammaddeler lehine gelişen ticaret hadleri, Osmanlı ihracat gelirleri ve ithalat miktarının da gelişmesine yol açmıştır.

Avrupa ülkelerinin Osmanlı imparatorluğu ile olan toplam ticareti 1845'den 1876'ya kadar dört-beş kez artmıştır. Böylece, Avrupa'nın sanayileşmesine koşturarak Avrupa ile olan ticaretin artması ve 1838 antlaşması ile yabancı tüccarlara yerli tüccarlardan daha çok kazanç olanağı tanınması, zaten yabancıların çoğunlukta olduğu Beyoğlu'nda yabancı mallarıyla birlikte yabancı etkisini daha da artırmıştır.

Azınlıklar ve yabancı toplumun ticari ve buna bağlı olarak diğer işlevleri artmıştır. 1850'lerin ortalarından başlayarak Osmanlılar'ın giderek borçlanması ve sonunda 1881'de Düyun-u Umumiye idaresi'nin kurulması ile Avrupa maliyesi, Osmanlı maliyesini denetimi altına almıştır. Böylece, 18.

yüzyılın ilk günlerinde başlayan batılılaşıma hareketleri nihayet 19. yüzyılın sonunda güçlü bir batı denetimi ile sonuçlanmıştır.

Batı'daki Sanayi Devrimi ve bunun sonucundaki kentleşme ve tüketim tutumunun değişmesi, teknolojide ve askerlikteki gelişmeler ticaret özelliklerini büyük çapta değiştirmiştir. Önceleri 19. yüzyıldaki Osmanlı ticareti oldukça dengeli iken gittikçe bir ithalatçı ülke durumuna ulaşmıştır. 19. yüzyıl öncesinde ihracatın önemli bir bölümünü sanayi ürünleri oluştururken Osmanlı imparatorluğu 19. yüzyılın ikinci yarısında yalnız tarım ürünleri ihraç eder duruma gelmiştir. Kahve, şeker, çelik, metal ürünleri gibi yeni maddeler ithal etmeye başlamıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısında, demir yollarının batı Anadolu'ya, Çukurova'ya, Suriye'ye, Lübnan'a nihayet 1890'lardan sonra Orta Anadolu'ya girişi iç ve dış ticaretin hacmini ve ithalatın mal kompozisyonunu değiştirmiştir. Özellikle, buharlı gemilerle yapılan taşımacılık, demiryollarının etkinliğini tamamlayan en önemli gelişme olmuştur. 1880'lerden sonra İngiltere ve Fransa ile olan ticaret gerilemiştir. Avusturya ve Alman bloku ile İtalya'dan ithal edilen mallar Osmanlı pazarlarını kaplamıştır. Kuşkusuz Avusturya-Almanya Sanayi Bölgesi'ne yapılan Osmanlı ihracatı da artmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı ülkesinde cam ve porselenden, giyim eşyasına ve madeni eşyadan ilaca kadar İngiliz Sanayi ürünlerinin yerini Alman-Avusturya ve İtalyan ürünleri almaya başlamıştır (Dökmeci, 1990, s:50).

Almanya geç sanayileşme nedeniyle ancak 1880-90'lı yıl-

larda Osmanlı pazarlarında özellikle Anadolu'da İngiltere ile rekabete girmiştir. Bu dönemde Alman ticareti Osmanlı ticareti içinde önemli bir yer tutarak büyük ölçüde artmıştır.

19. yüzyılın sonlarında Osmanlı dış ticaretinin daha hızlı gelişmesinin bir başka nedeni, yabancı sermayece döşenen demiryolları olmuştur (Dökmeci, 1990, s:51).

b) SANAYİ

Ekonomideki ve ulaşım teknolojisindeki büyük gelişmeler sanayinin de gelişmesinde çok büyük rol oynamıştır. Özellikle Osmanlı imparatorluğu'nun sanayi alanına yönelmesi, Abdülaziz zamanında olmuştur.

19. yüzyılda sanayi bölgesinin oluşumu da, liman ve demiryolu ilişkisinin kurulmasıyla başlayıp, gelişme göstermiştir. İstanbul'da sanayi-liman yerleşmesi olan Galata'da Haliç boyunca Eyüp'e doğru uzanmıştır. Haliç'in bir sanayi alanı olmasının tohumu, Fatih'in Kasımpaşa'da kurduğu ilk tersane tesisleridir. Tersane, 2. Mahmut zamanında çok faal olup, burada buharlı gemilerde inşa edilmiştir. Özellikle Sultan Abdülaziz zamanında gemi inşa sanayi önemle ele alınarak Avrupa'nın ikinci donanması olduğu kanısı uyandırılmaya çalışılmıştır.

19. yüzyılda tersane tesislerinin gelişmesine bağlı olarak daha çok askeri ihtiyaçların karşılanmasına dönük bazı sanayi tesisleri de meydana getirilmiştir. 2. Mahmut zamanında Eyüp'te Riştehane ve İplikhane Karhanesi adı verilen bir halat fabrikası ve feshane, yıktırılan sultan saraylarının arsaları üzerine kurulmuştur. Feshane, 1868 yangınında yanınca yeniden kurulmuş ve burada kumaş imaline başlanmıştır.

tır. Buna karşılık şehrin ticari alanları Galata'ya bağlı olarak gelişmiştir. Haliç'in her iki tarafında kontrolsüz bir küçük sanayi yerleşmesinin önüne geçilememiştir.

c) ULAŞIM

Ulaşım 1800'lü yıllarda gelişmekle birlikte, bu yüzyılda sokakların darlığı sebebiyle ulaşım aracı olarak tahtırevan (yürüyen taht) ve sedyeler kullanılmıştır.

19. yüzyılda çağdaşlaşma ve bayındırlık işlevi yavaş yavaş gelişmiştir. 19. yüzyılın yarısında henüz Beyoğlu'nun kentsel yapısı çağdaş kent teknolojisinin getirilebilmesine olanak sağlayacak gelmemiştir. Beyoğlu'nun ana caddesi olan Pera üç metre genişliğindedir. Tekerlekli taşıtlar ise yok denecek sayıdadır.

1838'de yapılan Serbest Ticaret Antlaşması ile deniz ticaretinin artmasına, pek çok yabancının özellikle İngilizler'in koruması altında ticarete atılmasına neden olmuştur. Ayrıca, Kırım Savaşı nedeniyle de deniz trafiğinin artması, Galata'yı daha kalabalık duruma getirmiş ve yaşama koşullarını zorlaştırmıştır. Bu nedenle, zengin tüccarlarla, dükkan sahipleri, daha temiz bir ortam olan Beyoğlu'nda yer almaya başlamışlardır (Dökmeci, 1990, s:46).

Beyoğlu'nun gelişmesi, deniz ve karayolu ulaşım sistemlerinin gelişmesine bağlı olarak kendini göstermiştir. ilk olarak; 1850'lerin başında, İstanbul'a Viyana'da yapılmış olan arabalar getirilmiş ve bir Fransız araba yapım evi açılmıştır. Araba olarak şu arabalar kullanılmıştır:

-Çok alçak bir dingile makassız olarak oturtulmuş, bir ya da iki kişinin çektiği iki yanı kafesli ahşap bir kasadan

oluşan, "Teskere".

-Üzeri yazın kaba bir muslinle, kötü havalarda da kalın bir örtüyle örtülen iki öküz ya da mandanın çektiği makassız bir taşıt olan araba.

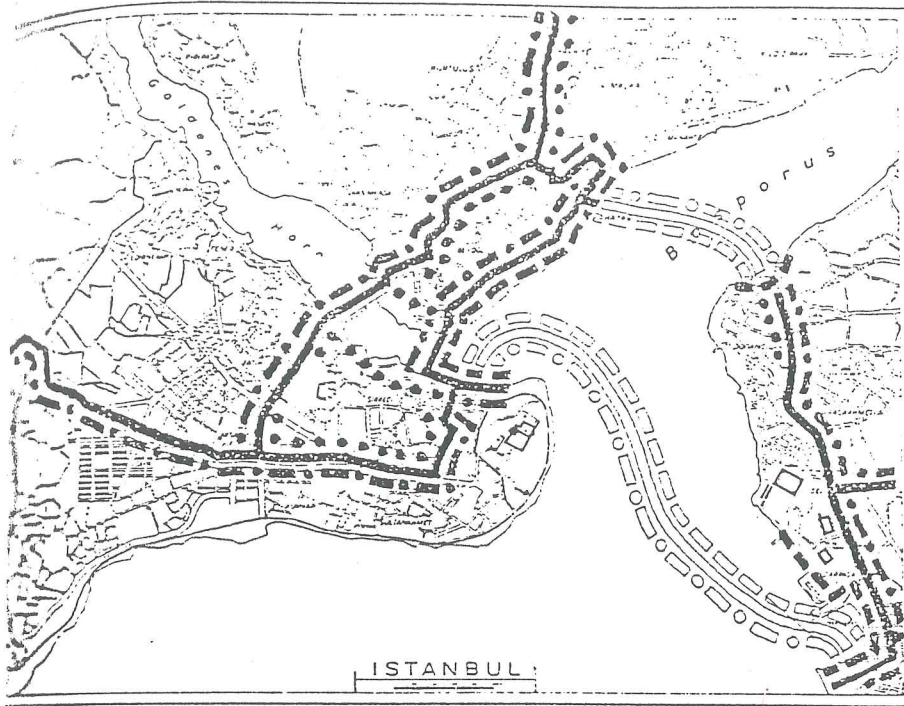
-iki at koşulmuş, canlı renklere boyanmış üstü sıra sacaklı parlak bir bezle örtülen, uzun, dar, hafif, yaysız bir araba olan, koçu.

Teskere hristiyan kadınların, koçu müslüman kadınların ulaşım aracı olmuş, bunlar yük ve eşya taşınmasında kullanılmıştır (Gülersoy, 1990, c. s:15).

Kırım Savaşı'ndan sonra İngiliz tipi ve diğer Avrupa yapımı arabaları Frenkler ve Osmanlılar kullanmaya başlamışlardır. Bu nedenle ulaşımın daha rahat yapılabilmesi için yollar yeniden düzenlenmeye başlanmıştır (Bkz: Harita 17).

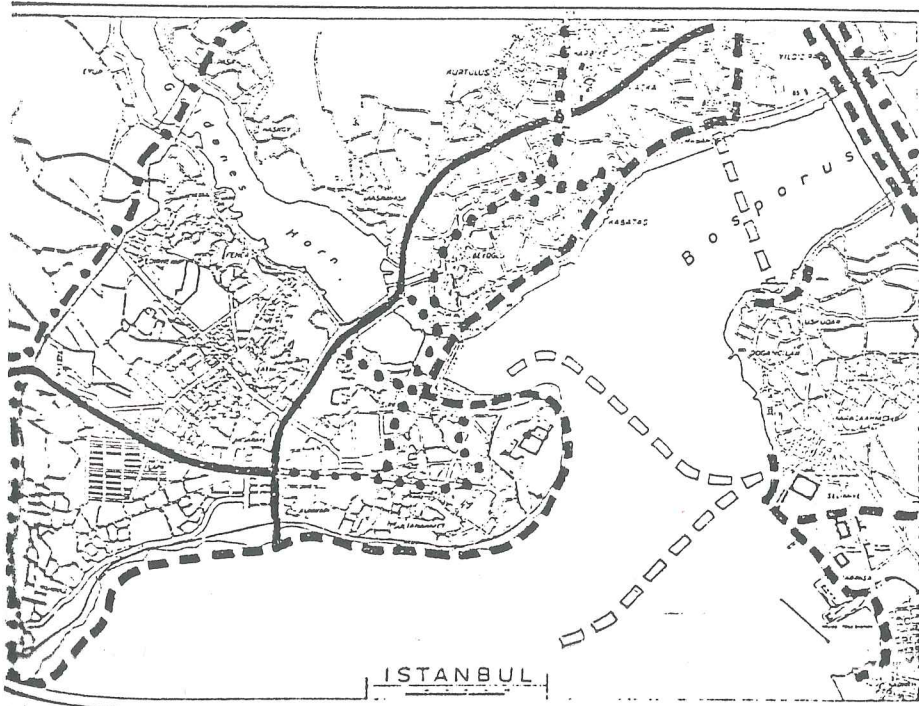
Yoğunlaşan trafik gereksinimini karşılamak üzere ve batıdaki yol yapımından esinlenerek Beyoğlu Caddesi genişletilmiştir. 1850'lerde zenginliğin göstergesi arabaların kolaylıkla işleyebilmesi için yola kaplama yapılması isteği artmıştır. İlk olarak 1858'de ancak bir kış boyu dayanabilecek geçici bir sistemle ana yolların kaplanmasına karar verilmiştir. Bir sonraki yılın sonbaharında ise daha sistemli bir biçimde yol kaplamaları sürdürülmüş ve kanalizasyon sisteminin yapılmasına başlanmıştır.

Abdühamit döneminde şehrin liman ve demiryolu tesislerinin yanı sıra, diğer alt yapı tesisleri de tamamlanmaya çalışılmıştır. İşletme imtiyazlarının çok uzun süreli mukavelelerle yabancılara verildiği su ve gaz şirketleri de 19. yüzyıl sonunda kurulmuştur. İstanbul'da gaz lambalarıyla ay-

Richtung des Fahrverkehrs

- Hafenverkehr
- Hafenverkehr-Fähren
- Geschäftsverkehr
- Innenstadtverkehr
- Innenstadtverkehr-Fähren
- Vorort- und Fernverkehr
- Vorort- und Fernverkehr-Fähren

Entflechtung des Fahrverkehrs

- Ufertangente
- Fähren und Trajekt
- Geschäftstangente
- Innentadtangente
- Außentadtangente

Harita 17: 19. y.y.da yol aksları.

Kaynak: Hogg, 1961, s:9-10

dınlatılan ilk cadde de 1856'da Beyoğlu Caddesi olmuştur.

1858 yılının sonbaharında da, Tophaneyi Beyoğlu'na bağlayan Yeni Çarşı Sokağı düzeltilerek genişletilmiş ve gaz lambalarıyla aydınlatılmıştır.

Bundan da anlaşılıyor ki Beyoğlu'nun gelişmesi deniz ve karayolu ulaşım sistemlerinin gelişmesine bağlı olarak kendini göstermiştir. Özellikle 19. yüzyılın ortalarında deniz ve karayolu ile toplu taşımacılık başlamıştır.

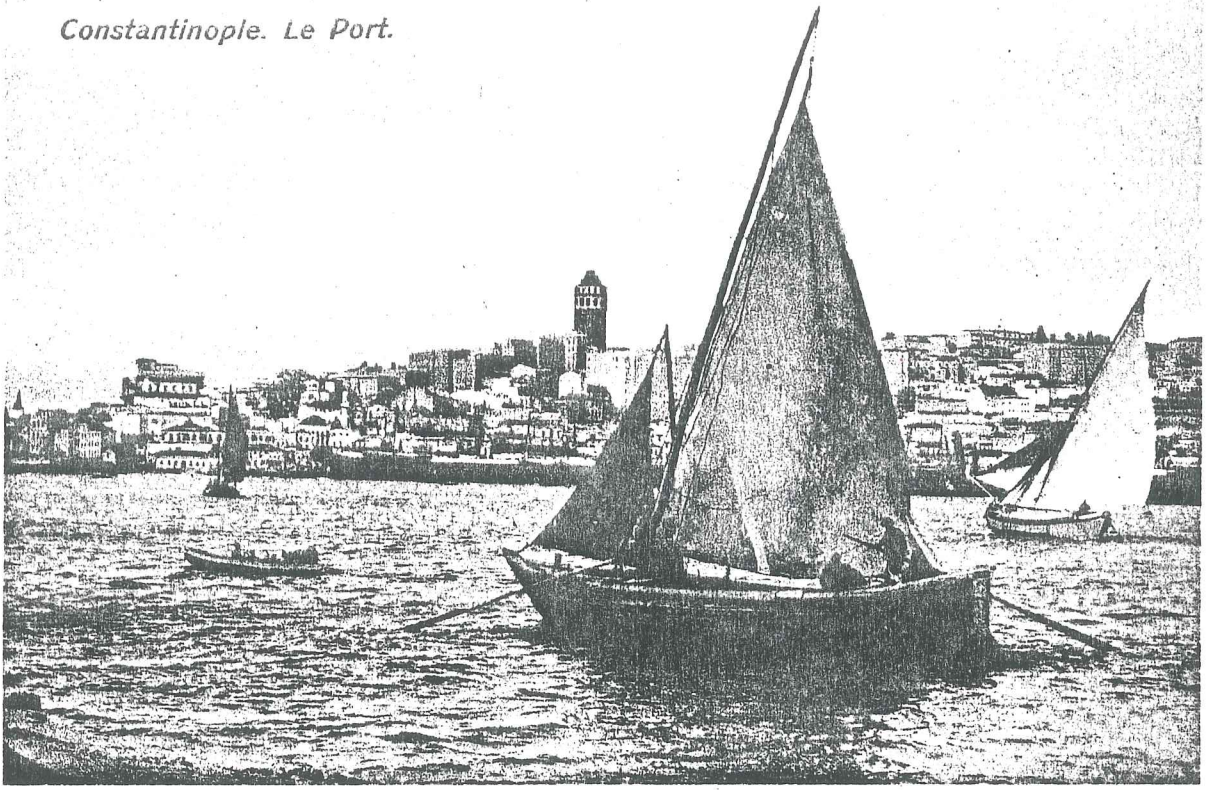
İlk olarak 1844 tarihinde deniz yoluyla toplu taşıma başlamıştır. Galata'nın ve dolayısıyla Beyoğlu'nun toplu taşıma ile diğer İstanbul semtlerine bağlanması bu dönemde Beyoğlu'nun büyümesinde ayrıca rol oynamıştır. İstanbul'un deniz toplu taşımacılığının daha kolay yapılabilmesi için 1851'de "Şirket-i Hayriye" kurulmuştur.

1879'da rıhtım inşaat imtiyazını alan Marius Michel 1892'de Galata sahilindeki rıhtım inşaatını başlatmış ve inşaat 1893-94'de Tophane'den Galata'ya doğru ilerlemiştir (Bkz: Fotoğraf 4,5).

İş ve konut bölgeleri arasındaki yoğun trafik, tramvay işletmesinin kurulmasını, yolların açılması ve genişletilmesi gibi çalışmaları gerektirmiştir. Bu çalışmaların sonucu olarak da çeşitli ulaşım yapıları yapılmıştır.

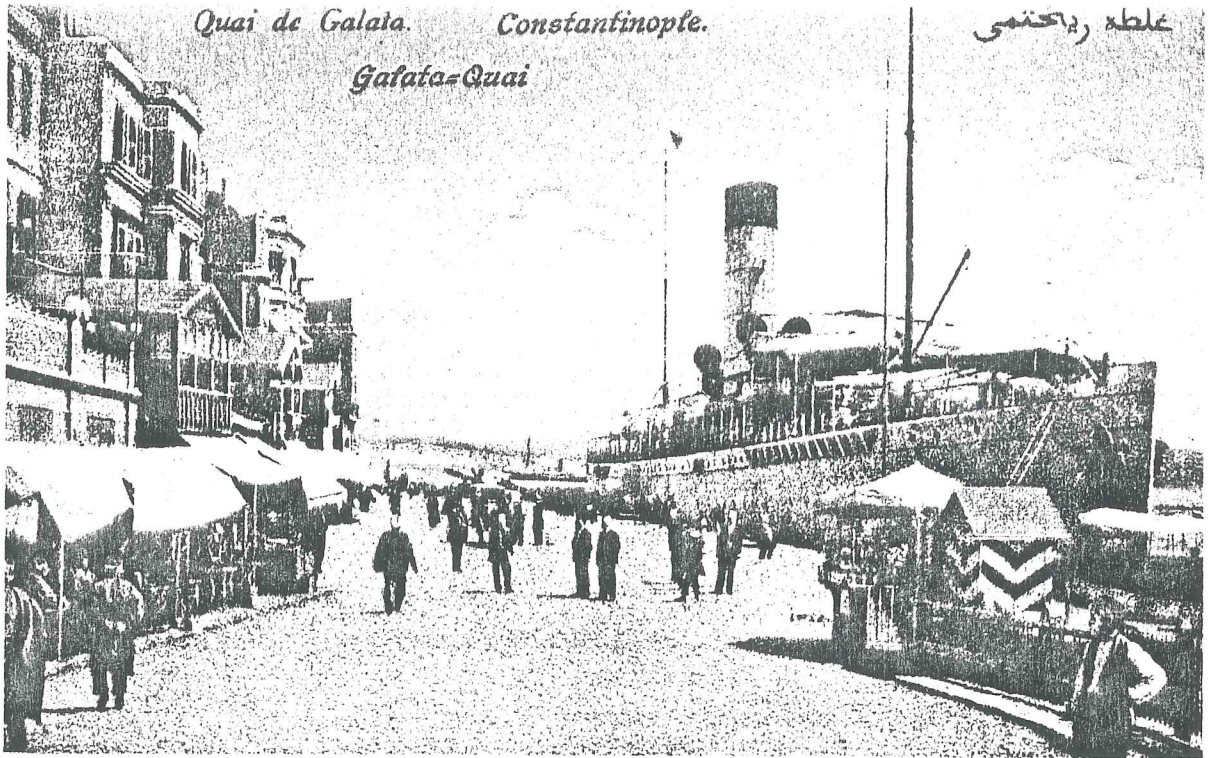
Karaköy'ün etkin bir iş merkezi olması ve Beyoğlu'ndaki konut bölgesi ile ilişkisinin yoğunlaşması, diğer bir ulaşım yapısı olan Tünel'in yapımını gerektirmiştir. Fransız mühendis Henry Gowan 1869'da Yüksek Kaldırımı yaparken, Beyoğlu'na inip çıkanların sayılarının çokluğunu görünce burada metro yapımının kazançlı bir iş olacağını düşünmüştür. Aynı yıl

Constantinople. Le Port.

Fotoğraf 4: İstanbul Limanı, 1900-1910

Kaynak: Kayra, 1990, s:108

Fotoğraf 5: Galata Rıhtımı, 1900-1910

Kaynak: Kayra, 1990, s:109

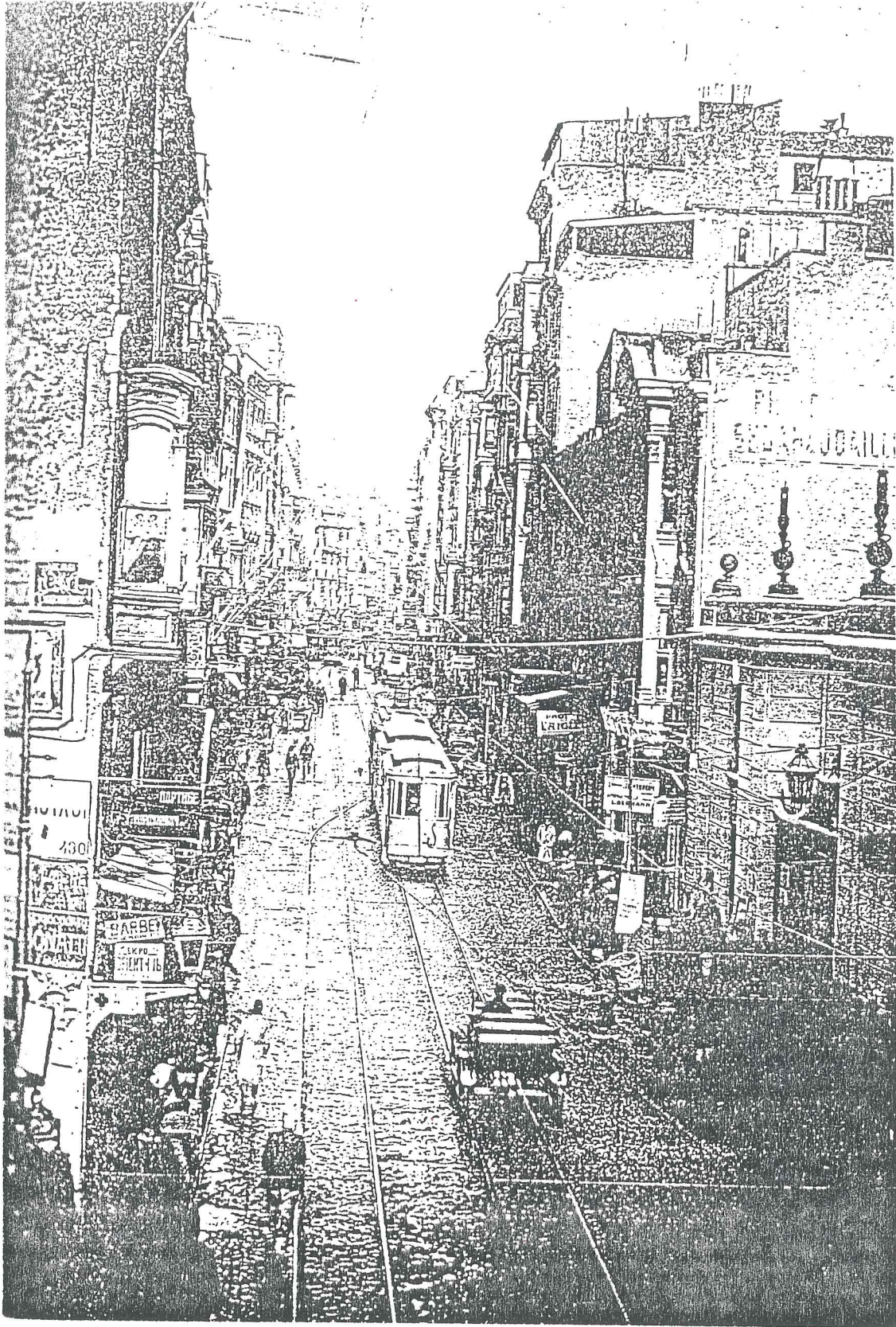
Henry Gowan'ın Galata ile Beyoğlu bölgelerini yeraltından birbirine bağlayacak metro yapımı projesisi Abdülaziz'in izniyle, 2 Mart 1871'de kurulan "The Metropolitan Railway of Constantinople from Galata-Pera" adlı İngiliz Şirketi tarafından uygulanmaya başlanmıştır (Dökmeci, 1990, s:38).

1871'de başlayan yapım işleri, 1874'de bitmiş ve böylece 580 m. uzunluğundaki tünelde mini metro hizmete girmiştir. Bu tünel Londra ve Newyork'tan sonra dünyanın üçüncü ve en kısa tüneli olmuştur. İngiliz Şirketi tüneli 1914'de kurulan Osmanlı Şirketi'ne devretmiştir. Aynı yıl tünel İstanbul'da elektrikli tramvay olarak işlemeye başlamıştır.

Abdülaziz devri şehri yeni çağa yakışacak alt yapı tesislerinin büyük bir kısmının kurulmaya başladığı devir olmuştur.

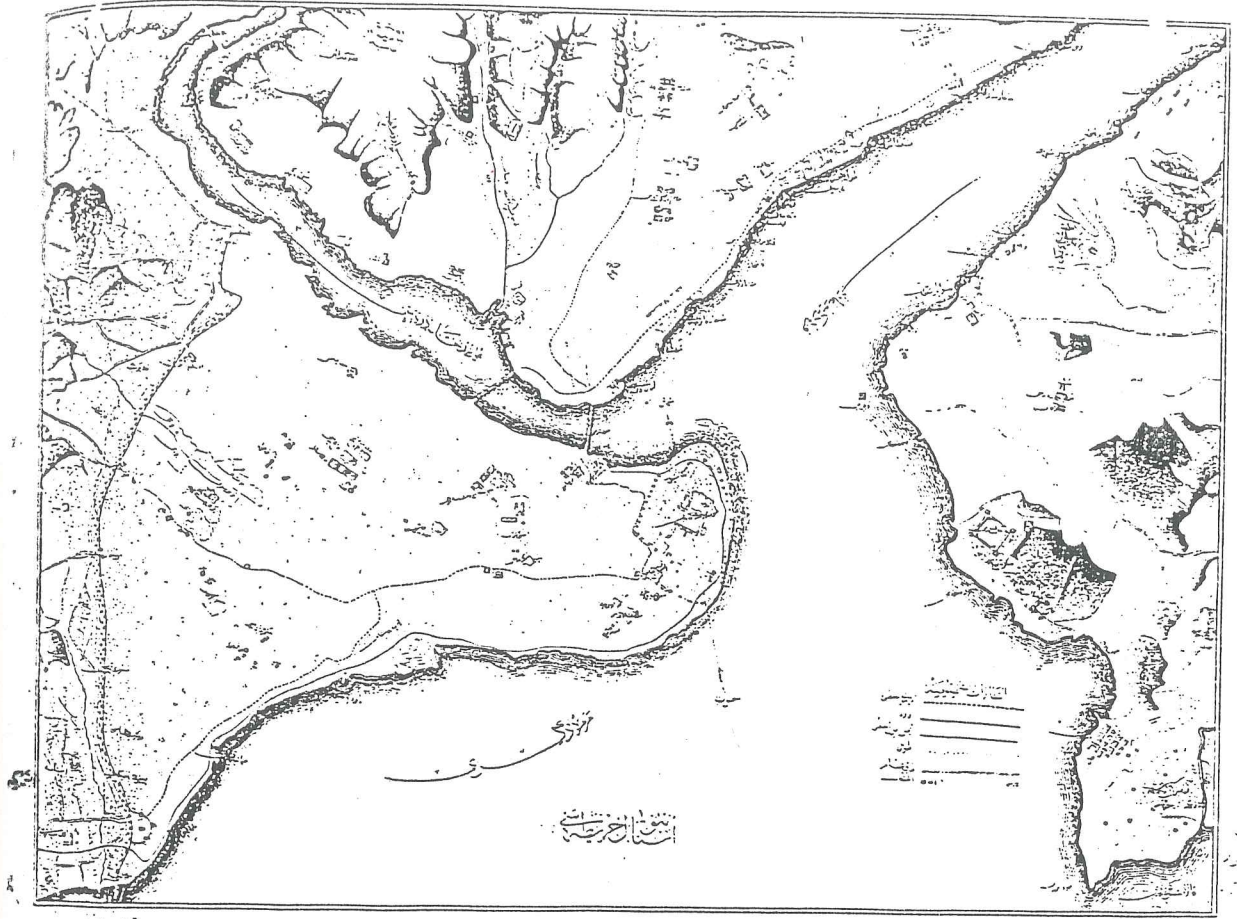
19. yüzyılda alt yapı bakımından bakımından en büyük proje Tramvay İşletmesi Projesi olmuştur. 1870'de alınan bir dış borç ile proje uygulanmaya konulmuş, daha sonra da genişletilmiştir. Böylece İstanbul'un ilk tramvayı da 19. yüzyılın ikinci yarısında 1870 yılında Beşiktaş-Galata-Azapkapı arasında Galata'da işlemeye başlamıştır. Atlı olan bu tramvaylar yıllarca hizmet gördükten sonra 1913 yılında elektrikliye çevrilmiştir (Bkz: Fotoğraf 6). Bu bölgedeki tramvay Galata'dan Beşiktaş'a oradan Bebek'e Şişhane Yokuşu'ndan ve ayrı bir hatla Tünel'den Taksim'e ve oradan Maçka, Osmanbey, Şişli ve Kurtuluş'a kadar uzanmıştır (Bkz: Harita 18) (Kayra, 1990, s:108).

19. yüzyılda Haliç'te kurulan ilk köprü Hayratiye Köprüsüdür. Azapkapı-Unkapanı arasında 420-450 m. (1600 arşın)

Fotoğraf 6: istiklal Caddesi ve tramvay.

Kaynak: Yapı Kredi Yayınları, s:74

Harita 18: Tramvayın ulaşım aksı 1885.

Istanbul Haritası .
Belkıs Hanım . 1885
Map of Istanbul .
Belkıs Hanım . 1885

Çerçeve dışında ve alt yandaki yazı:
Mirgün İnas (kız) Rüştîye (ortaokul) taleba-
ndan Belkıs cariyeleri resmeylemiştir (1301).

The text outside the frame at the bottom of this
delicately made map says: "Drawn by your servant
(a term used for indicating the modesty of the
writer or speaker) Belkıs, from the Girls' School
of Mirgün (Emirgan) in the year 1301 of the
Hegira." (1885)

Kaynak: Kayra, 1990(a), s:125

uzunluğunda, 10 m. genişliğinde Kapudan-ı Derya Vekili Fevzi Ahmet Paşa gözetiminde tersane de yapılmıştır (İslam Ansiklopedisi, s:1215/157).

İlk Karaköy Köprüsü (Valide Köprüsü) 1845'de Abdülmecit'in annesi Bezmialem Valide Sultan tarafından yaptırılmıştır. Bu köprü iki ayrı karakterli ticaret bölgesi olan Eminönü ve Galata'yı birleştirmiştir (Bkz: Fotoğraf 7). Bu köprü yapıldığı andan itibaren esas sirkülasyon arteri olmuştur.

İlk Karaköy Köprüsü 500 m. uzunluğunda ve dubalar üzerine yapılmıştır. Bu köprü yetersiz kalınca Abdülaziz, 1863'te bunun yerine ikinci ahşap köprüyü yaptırmış, eski köprüyü de Unkapanı Köprüsünün yerine çekirmiştir.

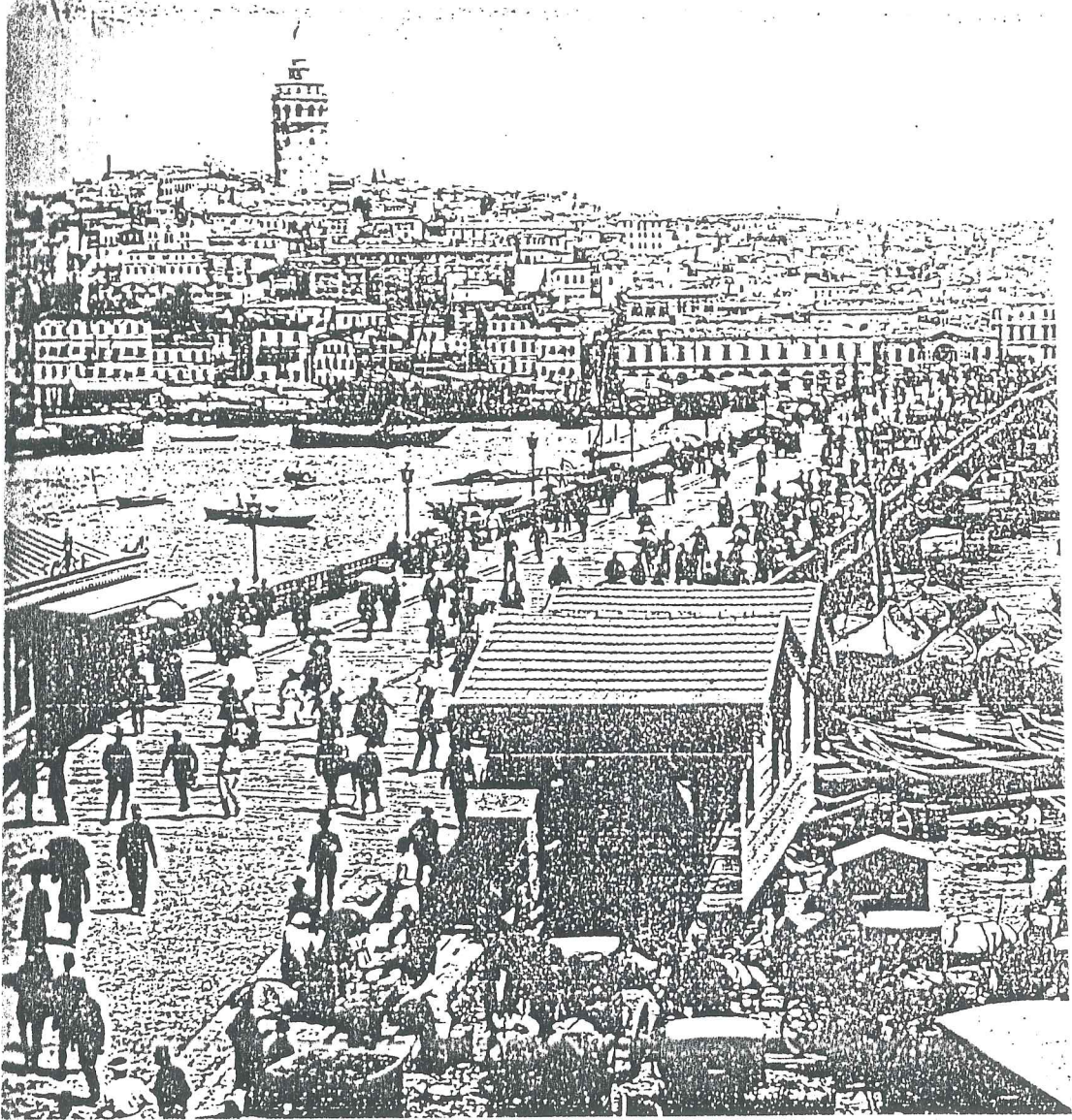
1870'te üçüncü Karaköy Köprüsü 24 dubalı olarak Ethem Paşa tarafından yaptırılmış ve 1912'ye kadar kullanılmıştır. 1912-36 yılları arasında aynı köprü Azapkapı-Unkapanı arasında hizmet vermiştir.

19. yüzyılda bütün tramvaylar, taksiler, Galata Köprüsü'nden geçtiği ve bütün vapurlar Galata Köprüsü'ne yanaştığı için bu köprü ulaşım araçlarının odak noktası olmuştur.

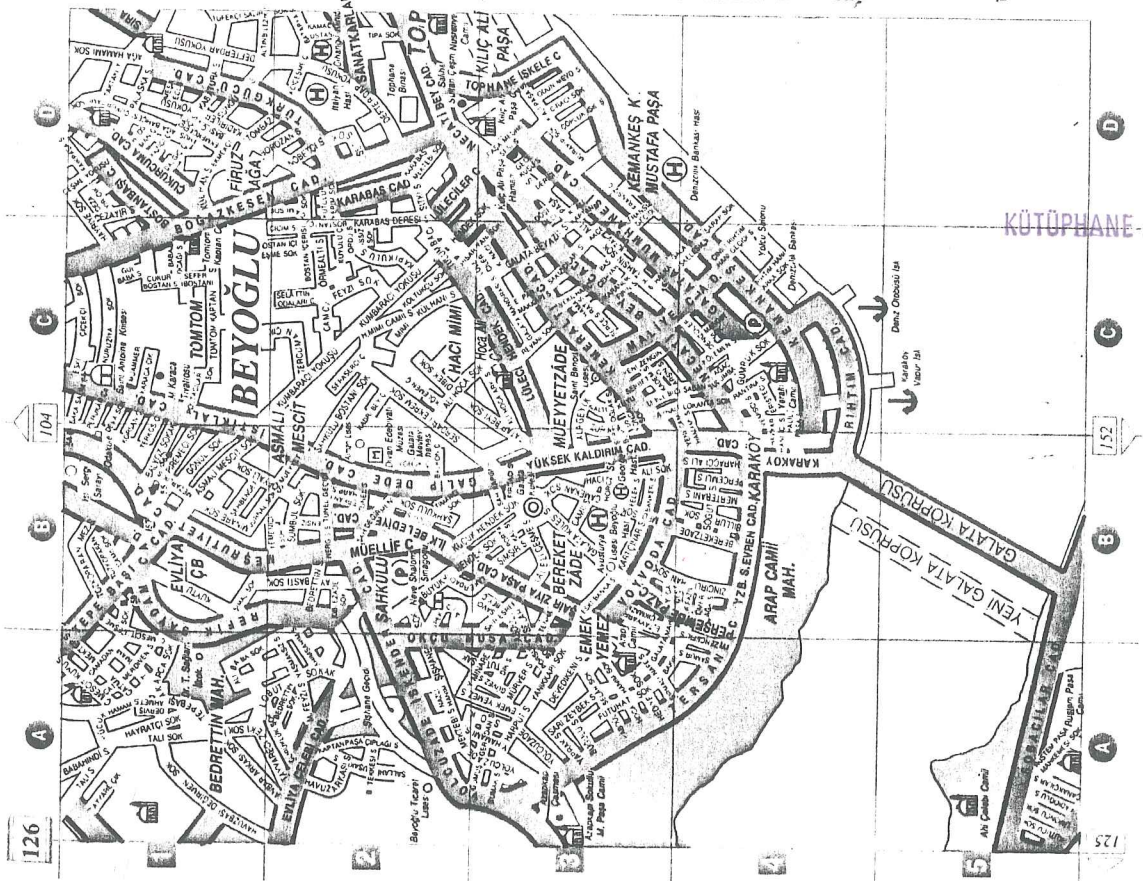
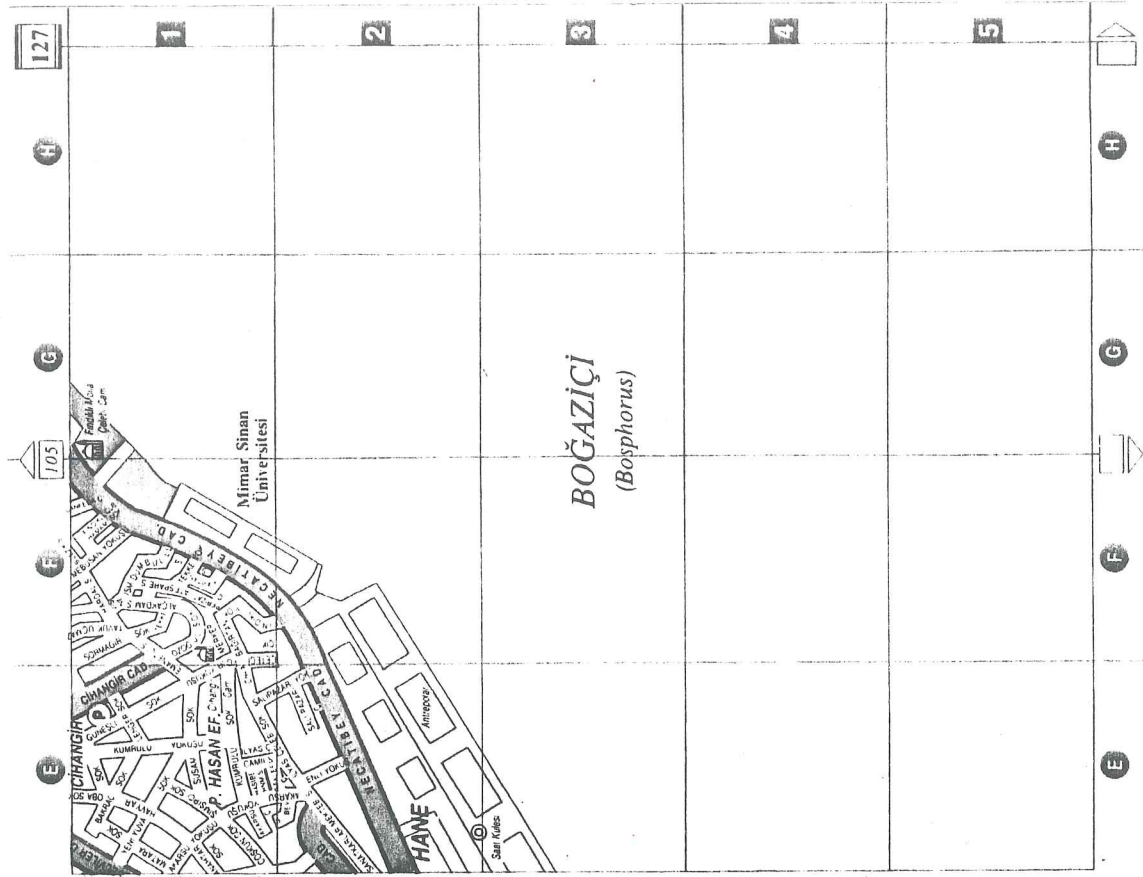
Beyoğlu'nun başlıca önemli ve yoğun ulaşım aksları şunlardır (Bkz: Harita 19).

- İstiklal Caddesi: Beyoğlu ve Taksim'i birbirine bağlar.
- Boğazkesen Caddesi: Tophane ile Beyoğlu'nu bağlar.
- Tozkoşaran Caddesi: Beyoğlu ve Kasımpaşa'yı birbirine bağlayan önemli bir yoldur.

-Kumbaracı Yokuşu, Asmalımescit, Yüksek Kaldırım ise Beyoğlu'nun diğer önemli ve yoğun ulaşım akslarıdır.

Fotoğraf 9: Köprü yapıldıktan sonra Galata.

Harita 19: Beyoğlu'nun yoğun ulaşım aksları.

Kaynak: A-Z Rehber Atlas. İstanbul

4.1.1.5. YÖNETİM

18. yüzyıl ve hatta 19.yüzyıl başlarında ; büyük şehirlerin mahallelerinde bile toplumsal sınıflamaya göre biçimlenmiş, belirgin bir mekan farklılaşması yoktur.Dinsel farklılık hariç,imparatorluğun her sınıf ve her bölgesinde insanlar belirli kurallar ve etiket çerçevesinde birlikte yaşamışlardır (Ortaylı, 1974, s:95).

19. yüzyılın ilk yarısına kadar, mahalleleri yönetenler imamlar olmuşlardır. imam, padişah beratı ile tayin edilmekte olup aynı zamanda mülki ve beledi bir amir olan Kadı'nın mahalle düzeyindeki temsilcilerindendir. Gayri müslüm mahallelerinde ise bu görev, ruhani reis ve cemaatin Kocabaşısına aittir.

19. yüzyılda Osmanlı şehirleri, özellikle dış dünya ile gelişen ilişkilerin düğüm noktası olan liman şehirleri,önemli yapısal değişiklikler geçirmiştir. Ülkenin değişmekte olan; ekonomik toplumsal ve idari yapısına bağlı olarak, geleneksel şehir yöntemi de sarsıntılar geçirmiş olduğundan bu düzende değişiklikler yapılması gereksinimi duyulmuştur (Ortaylı, 1974, s:107).

Osmanlı imparatorluğunun klasik dönem şehir idaresinde beledi ve mülki idare fonksiyonları birbirinden ayrılmamıştır. Kadı şehrin yargı merci olduğu kadar, asayişin amiri, vakıfların deneticisi beledi hizmet ve beledi kolluk görevlerinin de amiridir. Kadının bu görevleri yerine getirmesinde; kendisine yardımcı olan bazı başka görevliler, kurumlar ve toplumsal gruplar vardır. Kadı'nın yükü bu şekilde bölünmüştür. Kadı'nın hususi ikametgahı ,mahkeme ve aynı zamanda

da belediye ve hükümet konağı olarak kullanılmıştır. Yine Kadı'nın büyük merkezlerin muhtelif semtlerindeki "Ayak Naibi" denen vekilleri; onun adına Nahrın uygulamasını gözetmek mahallin davalarına ilk merci olarak bakmak esnafın teftişi ile görevli olmuştur. İstanbul Kadısı'na bağlı olmakla beraber, protokolce ondan aşağı olan; Eyüp, Galata, Üsküdar Kadıları'nın da bölgeleri dahilinde Ayak Naibi denen vekilleri vardır.

Kadı aynı zamanda esnaf localarının da yöneticisi olmuştur. Tabii esnaf gruplarının beledi görevlerini yerine getirip getirmediğini; alış veriş ve imalat nizamına uyup uymadıklarını Kadı denetleme görevini üstlenmiştir. Lonca düzeni sayesinde, esnaf grupları üzerinde sağlanan kontrol imparatorlukta modernleşmenin yavaşlığı ve eksikliği yüzünden kolay kolay bırakılamamıştır (Ortaylı, 1974, s:109).

Kadı, yargıçlık ve noterlik gibi görevleri yanında vakıf mütevellilerini teftiş, vilayetlerde de merkezden gelen ferman ve emirleri halka iletme, vergi dağıtma gibi görevlerde üstlenmiştir. Kadılar, adli, mülki ve mali ve beledi alanındaki görevlerini 1826 yılına kadar devam ettirmişlerdir.

19.yüzyılda Osmanlılar'da geleneksel şehir yönetimi bir takım hizmetleri yerine getirecek güce sahip değildir. Örneğin, su, kanalizasyon gibi, temizlik ve itfaiye hizmeti de bazı gruplar ve halk tarafından yerine getirilmiştir. Çarşı temizliği çarşı esnafınca, mahalle aralarının temizliği de "arayıcı esnaf" tarafından sağlamıştır. Arayıcılar, "Çöpüklük Subaşı" denen zabite belirli bir yıllık bedel ödeyerek çöpleri toplar, deniz kıyısında ayıklayarak içinde çıkan işe

yarar şeyleri satma görevini üstlenmişlerdir (Ortaylı, 1974, s:111).

Tanzimat dönemi kararlarıyla yönetsel yapıda devlet bürokrasisinin kurulması kentte hükümet konağının simgelediği resmi kurumların odaklaşmasına yolaçmış, önceleri yönetici sınıfın konaklarında görülen işler devlet dairelerine taşınmıştır.

19. yüzyılda artı ürün denetleme biçimine bağılı olarak kentin dış ilişkilerindeki değişim kent merkezinde farklılaşmayı getirmiş; han, bedesten gibi geleneksel ticaret yapıları yanında otel, banka, büro, işhanı, posta binası gibi yeni yapı türleri ortaya çıkmıştır (Yenen, 1988, s:30).

Osmanlı imparatorluğu için en önemlisi yol sorunu olmuştur. Bu dönem içinde idarecilerin, kara yolu şebekesinin geliştirilmesi üzerinde ısrarla durdukları görülmüştür. Tüm girişimlere rağmen karayolu, demiryolu ve denizyolu ağlarının birbirlerini rasyonel bir şekilde tamamlayamadığı açıkça görülmüştür. Fazladan bu gibi tesis ve hizmetlerin getirilemeside; ilgili Avrupa kumpanyaları için yeni cazip iş sahaları yaratmıştır.

Bu nedenlerin ışığı altında ilk önce liman şehirlerinde belediye teşkilatı kurulmaya başlanmıştır. Teşkilatın kuruluş nedenleri o kadar açıktır ki İstanbul'da bile ilk düzenli belediye idaresi liman, şehir ve iş bölgesi olan Galata-Beyoğlu'nda, "Altıncı Dairei Belediye" adıyla kurulmuştur. Beyoğlu-Galata; sefaretlerinin, yabancı iş adamlarının liman tesislerinin bulunduğu bir bölgedir. Aynı etkilerle, Selanik, Beyrut, İzmir gibi yerlerde de Belediye idareleri

1877 Belediye Kanunu çıkmadan çok önce Vilayet Nizamnamesi hükümlerine dayanılarak kurulmuştur.

4.1.2. MİMAR SORUNU VE YABANCI MİMARLARLAR

19. yüzyılda dinsel olmayan mimarinin, dinsel mimarinin önüne geçmesi, Türk mimarlığı için dönüm noktası sayılabilecek bir olaydır. Artık, kamusal nitelikli yapıların inşasında, devlet kaynaklarının bireylerin kullanım ve sahipliğine devredilmesi usulünü değiştirme gereği doğmuştur. 19. yüzyıl başlarında açıkça söylenmese de, kamu nitelikli yapı türü konusundaki anlayışta da değişme başlamıştır.

19. yüzyıldaki bu değişme, mimarların çalışma alanını da etkilemiştir. Bunun yanında yüzyılın kendisinin getirdiği, devletin ve nihayet toplumun Batıya açılışından kaynaklanan değişiklikler de olmuştur. Kısacası, mimarlar artık, zamanlarının çoğunu eskisinden farklı türdeki binaların yapımı için harcamaya başlamışlardır.

18. yüzyılda, Batı üsluplarında bazı şeyler alınarak mevcut yapı türleri üzerinde çalışmaya devam şeklinde bir yol izlenmiştir. 19. yüzyılda ise, eskiden beri bilinen yapı türleri üzerinde yeni üsluplarla bir senteze varma eyleminde ötelere giden bir çalışma yolu tuturulmuştur. 19.yüzyıl Türk mimari için, hem eski, hem yeni binalar yapmak en büyük sorunu oluşturduğu gibi, Batı'ya yönelik zevk öğelerini de gözardı etmeden, yeni bir anlayışla, yeni mimari değerler ve nihayet şahaserler yaratmak da zirvedeki hedef noktayı teşkil etmiştir (Cezar, 1991, s:192-193).

Gerçekte sorun, işte asıl burada çatallaşmaktaydı. barırlı ve taktir toplayıcı olabilmek için,tasarım gücünü orta-

ya koyma ve teknolojik yönleri sağlam bir çözüme ulaştırma çabasının yanı başında, acaba, süslemeler yoluyla yaratılacak görsel etki için, Batı kökenli öğeler mi? yoksa yerli geleneksel motifler mi kullanılmalıydı?

Türk mimarisi daima dünya mimarlığının şaheserleri arasında yeri olan eserlere sahip bir mimari olmuştur. 19. yüzyıldaki mimari grafik geçmiş yüzyıllardaki zirve noktayı korumasa da, yine de, o, bir öze sahip bulunmaktaydı. Bu öz, geleneğin soluğunu, mimari teşkilat yoluyla, yeni kuşaklara ulaştıracaktı. Ayrıca, teşkilat eski gücünde olmasada, burada yine de, geleneğin ülke atmosferi ve kucaklaşmasından doğan uyarıcı, öğretici, bir gücü vardı. Bu güç, Batı'dan esen rüzgarları da teneffüs ederek yüzyılın havasını yansıtan yeni eserler ortaya koyma çabasında olan mimarlara yol göstermiş ve onların yeteneklerini harekete geçirmiştir.

İlk Ebniye-i Hassa Müdürü Mimar Abdülhalim Efendi bu konuda başarı sağlamıştır. Fakat, başarıyı daha geniş çaplı hale getirip hayli uzun ömürlü duruma sokanlar Ermeni Balyan ailesi olmuştur.

Balyanlar, her şeyden önce, bu toprağın adamı, Osmanlı mimarlık örgütünün mensuplarıdır. Mimarlık bilgilerini orada alıp, deneyim ve uygulamalarını örgüt içinde yapmış, imparatorluk dönemi Osmanlı kültürüyle yoğrulmuşlardır. Bunların ortaya koyacakları eserler, ne kadar Batılı öğeler ihtiva etseler de, yine de, yaşadıkları dönemin Osmanlı Türk mimarlığının başarı grafiğinin, sadece teknik mükemmeliyeti ve estetik değerleriyle değil, özünde yatan ruhsal atmosferiyle de temsilcisi olmuşlardır (Cezar, 1991, s:194-195).

19. yüzyılın tanınmış mimar ailesi Balyanlar'ın ön plana çıkışında, tesadüfler değil, elbette bir takım etkenler rol oynamıştır. Balyalar'ın, aslında geniş bir aile olması, başka Ermeni mimar aile ve hali vakti yerinde kimselerle akrabalık bağı kurmaları ve birbirleri ile dayanışma içinde olmaları, 19. yüzyılda yüksek başarı grafiği çizen mimarları tepe noktasında Balyanlar'ın bulunduğu bir Ermeni mimarlar grubu şekline dönüştürmüştür. Başını Balyanlar'ın çektiği Ermeni mimarlar grubunun sivrilmelerinin nedenleri şöyle sıralanabilir.

-Gayrimüslüm mimarların ve bu arada Balyanlar'ın ön plana çıkması, her şeyden önce 19. yüzyılın şartlarından kaynaklanır. Batı'ya açılma ve reformlar nedeniyle, sadece mimarlıkta değil, diğer alanlarda da gayrimüslümler bu dönemde zaten kendilerini göstermektedir. Gayrimüslümlerin en etkili engüçlü olduğu alan ise, ekonomik alandır. Gayrimüslüm mimarlar, çoğunlukla, sadece proje mimarı ve kontrol mimarı olarak kalmayıp, inşaat müteahhidi şeklinde de faaliyet gösterdiğinden, imar alanının ekonomik güce sahip elamanları olmuşlardır. Onların bu özellikleri, büyük çaplı devlet yapılarında, hep iş sahibi mimarlar halinde adlarının ön plana çıkmasını sağlamıştır.

-Hassa mimarları örgütü içinde eskiden beri hristiyan mimarlar da olmasına baş mimar ve üst rütbedeki mimarlar daima müslümanlar olmuştur. Hristiyan mimar kalfaları üst rütbedekilerin emrinde ve onların görevlendirilmesiyle onlar adına çalışmaktaydı. 1839 ilan edilen Tanzimat'ın getirdiği dil, din farkı gözetilmeden kanun karşısında eşitlik ilkesi

ve tanınan sair haklar, hıristiyan Osmanlılar'ın da önemli makamlar gelebilmesini sağlamıştır. Hıritiyan mimarlar, bu durumdan önce, teşkilat içinde isimlerini duyurma, sonra da ön plana çıkma yönünde yararlanmışlardır.

-19.yüzyıl başlarından beri Hassa Mimarları Teşkilatı'n-da Ermeni Balyan ailesinden bir mimar kalfası bulunmaktaydı. Yetenekli ve çalışkan bir kimse olduğu anlaşılan bu mimar kalfası, örgüt içinde mevcut diğer birkaç hıristiyan mimar kalfa ile sürekli dayanışma içinde olup bu sayede kendini daha iyi tanıtmaya imkanı elde etmiştir.

-Osmanlı Devleti'nin Batı'ya açılış hareketi içinde miride de yeni zevklere, yeni anlayışlara gidilmesi gerektiğini, bunlar, diğer mimarlardan daha önce kavradıklarından, buna göre bir hazırlık içinde olmuşlardır. Hıristiyan oluşları, Beyoğlu'nda oturmaları, bu açıdan çevrelerinin de bulunması, ayrıca Batı dilini daha kolaylıkla öğrenebilmeleri nedeniyle Beyoğlu'nun Lövanten ve yabancılara ile çok rahat diyalog kurmalarını sağlamıştır. Özellikle mesleki açıdan, Batı kültürü ile bağlantısını daha da kuvvetlendirmek isteyen Garabed Balyan, bir ileri görüşlülükle 1850'li yıllarda oğullarını mimarlık öğrenimi için Fransa'ya göndermiştir.

-Batı kültürü ile bağlantı kurmada Türkler'e nazaran avantajlı durumda olan Ermeni mimarlar, sultanların Batı yaşam tarzına uyabilecek modern binalar inşası istek ve görüşlerini yerine getirmede de daha hevesli bir çalışma içinde olabilmişlerdir.

işte bu nedenlerledir ki Ermeni mimarlar, özellikle Balyan ailesi 19. yüzyılda büyük üne sahip olmuş, bu sayede is-

tanbul'daki saray ve askeri yapılarının önemli bir bölümünü Balyanlar yapmıştır. Zamanla Balyanlar'ın ünü öyle yaygın hale gelmiştir ki Balyanların elinde çıkmayan bazı binalar bile sonradan onlara mal edilmiştir.

Sultanlar yeni ve modern binalar yaptırmak isterken yabancı ve Lövanten mimar ve dekoratörlere de başvurmuşlardır. Yabancı mimarlara, tabiatıyla sadece sultanlar değil bizzat hükümet bile bazı şeyler yaptırmıştır (Cezar, 1991, s:196-198).

Hatice Sultan Sarayı ile eski Dolmabahçe'de birer köşk yapmış olan Melling bir tarafa bırakıldığında, yabancı mimarlara önemli işverme hareketi Fossati ile başlamıştır. Fossati'yi zaman bakımından pek yakından Smith izler.

İtalyan asıllı İsviçreli mimar Gaspere Fossati (1809-1883)'yi İstanbul'a Osmanlı hükümetinin çağırmadığı bilimektedir. G. Fossati, Rus elçilik binasını yapmak üzere 1837'-de İstanbul'a gelmiştir. İki yıl sonra da kardeşi Giuseppe Fossati de İstanbul'a gelerek uzun yıllar burada beraber çalışmışlardır. 1838-1849 yılları arasında yaptığı Rus Elçilik binasındaki çalışmaları sürmekteyken, Osmanlı yöneticilerinin dikkatini çeken Fossati'ye, elçilik binası tamamlanmadan iş verilmeye başlanmıştır.

Fossati'nin kişilikli yapılar yapan bir mimar olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Onun İstanbul'daki en önemli eseri, kuşkusuz Rus Elçiliği binasıdır. Özenerek yaptığı anlaşılan sefaret binasında Rus mimarisini hatırlatacak öğelere yer verme yerine, İtalyan yapılarındaki inceliği de yansıtan bir neo-klasik uygulamada bulunmuştur. Ayrıca, Hollanda Elçi-

liği ile Pangaltı'daki Kutsal Ruh Katolik Katedrali ve Galata'daki St. Pierre et Paul Kilisesi de Fossatilerin eseridir (Cezar, 1991, s:199-201).

Yabancı mimarlar arasında diğer bir önemli mimar, İngilizlerin elçilik mimarı olan Smith'tir. Mimar Smith, 1846 başlarında Osmanlı hükümetine bir hastahane projesi sunmak suretiyle kendini tanıtmak istemiştir. Ancak bundan umduğunu pek bulamışsa da, aradan tam bir sene geçtikten sonra 1847 Ocağından itibaren Smith, Osmanlı Devleti'nin maaşlı mimarı olmuştur.

Smith'in tanınmasına yol açan eseri Mecidiye Kışlası'dır. Daha ziyade Taşkışla diye tanınan Mecidiye Kışlası inşaatına Kırım Savaşı'ndan önce başlanmıştır. Kışla inşaatı 1853 sonlarında tamamlanmış, arkasından da hastahane şeklinde kullanılmak üzere Fransızlar'a terkedilmiştir. Savaş bitince, 1856 yaz aylarında kışlanın su yolları tamir edildikten sonra içine Türk askeri yerleşmiştir. W. Smith'in diğer bir önemli binası Gümüşsuyu Hastahanesi'dir. Hastahanenin inşaatı kışladan daha önce bitmiş, açılışı 4 Kasım 1849'da yapılmıştır. Smith'in Beyoğlu'daki diğer önemli bir eseri de Naum Tiyatro binasıdır. Fakat bu bina bugün yaşamamaktadır (Cezar, 1991, s:201).

19.yüzyılda İstanbul'da çalışmış yabancı mimarlar arasında en önemlisi Alexandre Vallaury'dir. 1883'ten 1908 Ağustos'una kadar Sanayi-i Nefise Mektebi(Güzel Sanatlar Akademisi)'nde hocalık yapan Vallaury İstanbul'da dünyaya gelmiş bir Fransız'dır.Paris'te yaptığı mimarlık eğitimi dışında ömrünün en önemli bölümünü İstanbul'da geçiren Vallaury,

Levanten sayılması gereken bir kişidir. 25 yıl süren hocalığı süresince, bir çok öğrenci yetiştiren Vallaury, gerek hocca, gerekse mimar olarak kültür ve sanatımızda iz bırakacak şekilde etkili olmuş bir kimsedir.

Ülkenin önemli bir okulunda hocalık ettiği için önemli devlet binalarının yapımında görev almıştır. Ayrıca Türkiye'de bazı yabancı kurumlar da ona büyük çaplı yapılar yaptırmışlardır. Vallaury ayrıca özel şahıslara da bina yapmaktan geri kalmamıştır. Devletin Vallaury'e yaptırdığı binalar: Sanayi-i Nefise Mektebi, Arkeoloji Müzesi ve Haydarpaşa Tıp Fakültesi binalarıdır. Galata Bankalar Caddesi'ndeki Osmanlı Bankası ve Tütün Rejisi binası, Osmanlı Bankası'nın Eminönü'ndeki Yeni Camii şubesi de onun eseridir. Cağaloğlu'daki Düyun-u Umumiye binası ile Pera Palas'ın karşısındaki Union Française binalarında Vallaury yapmıştır. Vallaury'nin eserlerinden Düyun-u Umumiye binası günümüzde İstanbul Lisesi, Tütün Rejisi binası da Merkez Bankası'dır.

Vallaury, İstanbul'daki ilk binası olan Sanayi-i Nefise Mektebi ile daha sonra üç aşamada gerçekleştirdiği Arkeoloji Müzesi'nde, binaların kullanım amaçlarını dikkate alarak Neoklasik, Neo-yunan bir uygulamada bulunmuştur.

Eklektisist anlayışın henüz silinmediği, öte yandan yeni bir üslup olarak Art-nouveau'nun varlığını duyurduğu bir dönemde Vallaury aşırılığa kaçmadan eklektisist anlayışın imkanlarından yararlandığı gibi, örneğin Haydarpaşa Tıp Fakültesi'nin merdiven bölümü ve saat kulesinde olduğu gibi bir nebze Art-nouveau'ya göz kırpmaktan da geri kalmamıştır.

19. yüzyıl mimarlarında genellikle gözlemlenen cepheye

önem verme olgusu, Vallaury'nin de gözden uzak tutmadığı bir yol olmuştur. Zaten Vallaury'nin görkemliliği en güçlü şekilde vurguladığı kısım ön cepheler, özellikle de ön cephedeki girişlerdir.

Vallaury'nin binalarından Sanayi-i Nefise Mektebi ile Arkeoloji Müzesi diğer eserlerinden farklı özellik göstermektedir. Diğerlerinde, genelde eklektik bir hava sezilirken, bunlarda, Batı'nın klasik üslubuna uyum gözetilmiştir.

Vallaury'nin bu iki yapısı dışındaki diğer önemli eserleri, Osmanlı Neo-klasizmine uzanan yolda, eklektisizmden henüz sıyrılmamış, fakat hedef gösterici öğelere sahip ön uygulama örnekleri gibidir.

Osmanlı Neo-klasizmi konusuna daha biliçli bir şekilde eğilen Mimar Kemalettin ve Vedat Beyler, bu örneklerden de yararlanarak ortaya koydukları eserlerle "Birinci Milli Mimarî" akımı şeklinde adlandırılan Yeni Türk Üslubu'nun öncüleri olmuşlardır. Bu üslup, Kemalettin ve Vedat Beyler'in çağdaşı olan Sanayi-i Nefiseli mimarlarca 1930'lu yılların ortalarına kadar sürdürülmüştür.

Şunu da belirtmek gerekir ki; Vallaury'nin kimlik cüzdanı, onun Fransız uyruklu olduğunu gösterse de, o, eserleri ile ve hoca olarak Türk toplumunun malı olmuş bir değerdir. Adı ve uyruğu yabancı, fakat özü bu topluma katılmış bir kişi olmuştur (Cezar, 1991, s:202-205).

Yabancı mimarlar arasında önemli olan iki mimar daha vardır. Bunlardan birisi Guilio Mongeri, diğeri de Raimondo d'Aronco'dur. Her ikisi de italyan olan bu mimarlardan G. Mongeri 1909 senesinden itibaren Sanayi-i Nefise Mektebi'nde

hocalık yapmıştır. İki defa ayrılıp sonra hocalığa tekrar dönen Mongeri'nin Sanayi-i Nefise Mektebi'ndeki çalışmaları 1928'e kadar sürmüştür. Mongeri Türkiye'de kaldığı sürede bir hayli bina yapmıştır. Çalışma alanı sadece İstanbul olmamış, İstanbul dışında da bir çok bina inşa etmiştir.

Mongeri'de cephelere önem veren mimardır. O, ayrıca mimarinin süsleme ihtiva etmesine inanmış bir kişidir. Bu anlayışını mimari çalışmalarında ortaya koyduğu gibi, derslerinde de bu yöndeki görüşlerini öğrencilerine aktarmaktan geri kalmamıştır.

Mongeri'nin herhangi bir üsluba bağlılık gösterdiği söylenemez. O, mimarlıktaki bilgi ve ustalığını, zamana, yere, işverenin isteklerine göre iyi kullanan bir kişidir. Bu özelliği ile, değişik görüş ve zevklere hitap eden eserlerin sahibi bir mimar görünümünde olmuştur. Nitekim, Karaköy'deki Bizans dekorasyonlu işhanı Karaköy Palas'ı, İstanbul'u işgal devletlerinin bayraklarının doldurduğu Mütareke Dönemi'nde yaptığından, o günlerin havasına uymuş; elçilik niyetiyle yaptığı ve fakat sonra Türkler'ce okul olarak kullanılan Nişantaşı'daki binada Neo-rönesans uygulamayı tercih etmiş, Saint-Antoine Kilisesi'nde Neo-gotik bir yol tutmuş ve nihayet Ankara'daki Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü binasında ise mimar Vedat ve Kemalettin Beyler'in temsilci oldukları Birinci Milli Mimari Akımı'nın örnekleri ile tam bir uyum sağlamaya çalışmıştır (Cezar, 1991, s:207-208).

Mongeri'nin Ankara'daki eserlerinden İş Bankası, Tekel Başmüdürlüğü binası ile Bursa'daki Çelik Palas Oteli'de Milli Mimari Akımı'ndan bazı izler taşıyan yapılar olmuşlardır.

Diğer bir önemli mimar olan Raimondo d'Aronco, hayli fazla sayıda bina inşa etmiştir. Kendisine maaş verilerek sarayda bir takım binalar yaptırılmıştır. Bunlar: Yıldız Sarayı'ndaki Yaveran Köşkü, Bendegan Dairesi, Tiyatro, Çini Fabrikası v.b. Raimondo d'Aronco bu yıllarda bir taraftan da saray dışında işler alarak bazı binalar yapmıştır. Kuruçeşme'de Naciye Sultan için köşk, Bebek'te Hıdiv Köşkü, Tarabya'da İtalyan Elçiliği yazlığı gibi...Türkiye'ye Artnouveau'yu getiren kişi olan Raimondo d'Aronco, kendi mimari anlayışını saray dışında özel şahıslara yaptığı binalarda daha rahatlıkla gösterebilmiştir.

Raimondo d'Aronco, özellikle özel şahıslar için yaptığı eserlerinde, "Stile Floreale"nin önde gelen isimlerinden biri olduğunu özellikle göstermek istercesine dikkat çekici uygulamalarda bulunmuştur. Beşiktaş Barbaros Bulvarı'ndaki Şeyh Zafir Türbe, Kitaplık ve Çeşmesi ile İstiklal Caddesi'nde, Tünel Meydanı yakınındaki Botter Apartmanı, d'Aronco'nun Art-nouveau uygulamalarını en iyi yansıtan örneklerindendir.

Raimondo d'Aronco'nun İstiklal Caddesi üzerindeki Botter Apartmanı, Art-nouveau üslubunun başka bir uygulamasıdır. 1907'de yaptığı bu binada Şeyh Zafir Külliyesi'nde olduğu gibi alışılmamış bir şey ortaya koyma düşüncesinden hareket etmemiş, sadece Art-nouveau çizgiler ve süsleme anlayışına göre bir apartman yapmayı denediğinden, sempatik ve cana yakın bir bina ortaya çıkmıştır. Zengin floral süslemeler Botter Apartmanı'nın en dikkate değer özelliğini oluşturmaktadır (Cezar, 1991, s:208-212).

19. yüzyılda İstanbul'da binalar yapan yabancı mimarlar

elbette sadece saydığımız bu kişilerden ibaret değildir. Bunlar dışında daha bazı mimarları da, ya sadece isimleriyle, ya görevleri nedeniyle, ya da yaptıkları binalarla tanımaktayız. Bunlar arasında, Vallaury'nin yardımcısı olan Sanayi-i Nefise Mektebi hocalarından Philippe Bello, Aksaray'daki Pertevniyal Valde Sultan Camii'nin mimarı olan Montani, mimar Barbuni, mimar Kampanaki, ilk saydıklarımızdan sonra akla gelen mimarlardır. Barbuni'yi Beyoğlu Altıncı Daire Belediye Binası mimarı olarak; Kampanaki'yi Belçika Ortaelçiliği, Komedi Tiyatrosu ve Aya Triada kilisesi'nin mimarı olarak tanımaktayız. Amerikan Elçiliği olarak kullanılan binanın mimarı Giacomo Leoni de sırf bu bina için İtalya'dan getirtilmiş bir mimardır.

Bir de yaptıkları binaları ile değilde herhangi bir vesile ile ismine rastladığımız mimarlar vardır. Bunlar; Mailard, Bourmancee, Boerio, Parvilee, Malik, Mösyö Setaye v.b.

Sefaret mimarlarından bazıları, dışarda da işler yapmışlardır. Fossati ve Smith bunlardandır. Sefaret binalarını yapan, ya da sefaretlerde görevli mimarlarda şunlardır: Fransız Elçiliği binasının mimarı Laurecisque, İngiliz Elçiliği'ni yapan Charles Barry, Alman Elçiliği'ni yapan Kölnlü Goebels, İsveç Elçiliği'ni yapan Avusturyalı Pulgher'dir. Bunların dışında İngiliz Elçiliği'nde görevli mimar Percey Adams'da İngiliz Bahriye Hastahanesini (Beyoğlu Hastahanesi) yapmıştır.

Bunlardan da alışılmaktadır ki 19. yüzyılda Avrupa'dan bir çok mimar İstanbul'a gelmiş ve burada bir çok bina inşa etmişlerdir. Değişik ülkelerden gelen bu mimarlar kendi ül-

kelerinin kültürü ile yoğrulduklarından, yapacakları binalarda haliyle kendi kültürlerini yansıtmaya yoluna gideceklerdi. Bunun içindir ki, İstanbul'da özellikle de Beyoğlu'nda değişik üsluplarda binalar meydana gelmiştir (Cezar, 1991, s:212-213).

4.1.2.1 BÖLGEDEKİ MİMARİ ÜSLUPLAR

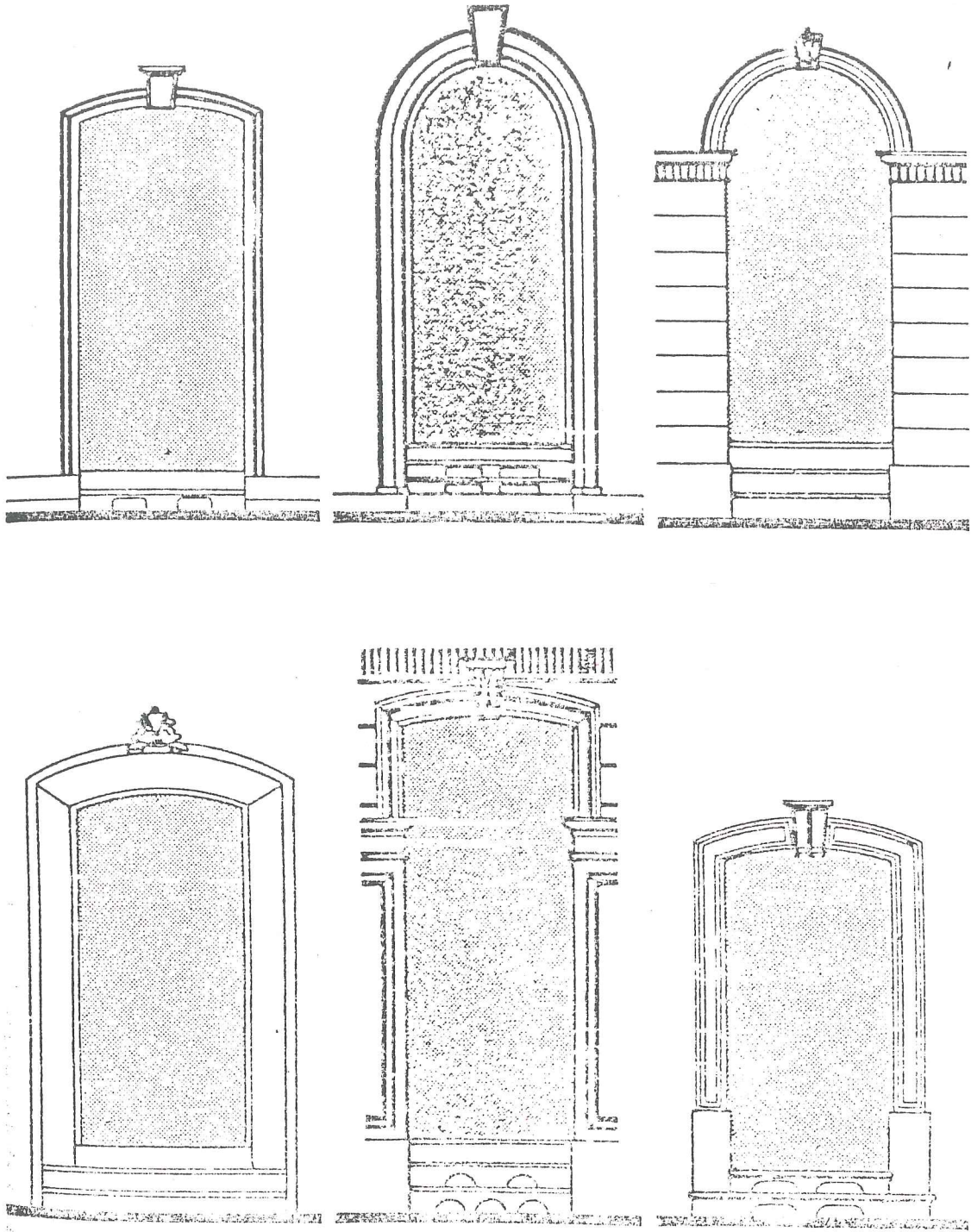
18.yüzyıl ve daha sonraları diplomat aileleri ve varlıklı tüccarlardan oluşan Beyoğlu halkı Avrupalı üslupta yaptıkları binalar ve yaşantıları ile giderek burada farklı bir mimari tarz ve yaşam biçiminin oluşmasına yolaçmışlardır. Bu nedenle Beyoğlu'ndaki yapılar üslupları bakımından oldukça ender örnekler oluşturmuşlardır. Bir mekan olarak istiklâl Caddesi'ne yapılacak çevresel yaklaşımda, buradaki üslupları incelemek zorunluluk olmaktadır. Böylece buradaki yapıların değerinin daha iyi anlaşılması sağlanacağı gibi, yaklaşımın ne yönde olması gerektiği de daha net saptanacaktır.

19. yüzyılın başından itibaren İstanbul'da görülen üslupların, belirgin örnekleri Beyoğlu'nda yer almaktadır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür (Erdeveci, 1988, s:129-130).

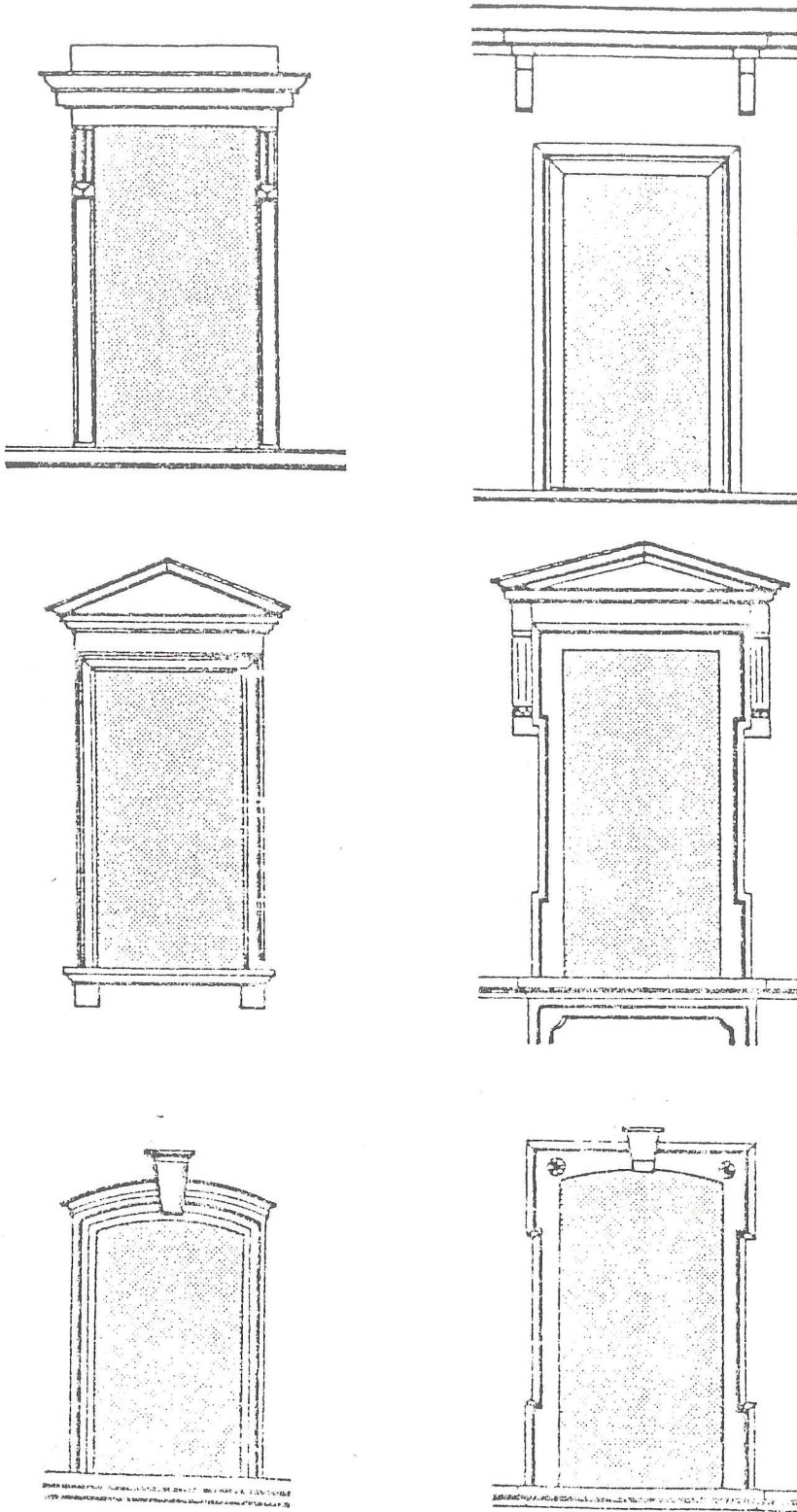
a) EKLEKTİK AKIM

Çeşitli üslupların, süsleme kaygısıyla bina yüzeylerinde karmaşık olarak kullanılmasından doğmuştur. Klasik-barok, gotik-barok, rönesans klasik v.b. bir birleşimden oluşmaktadır.

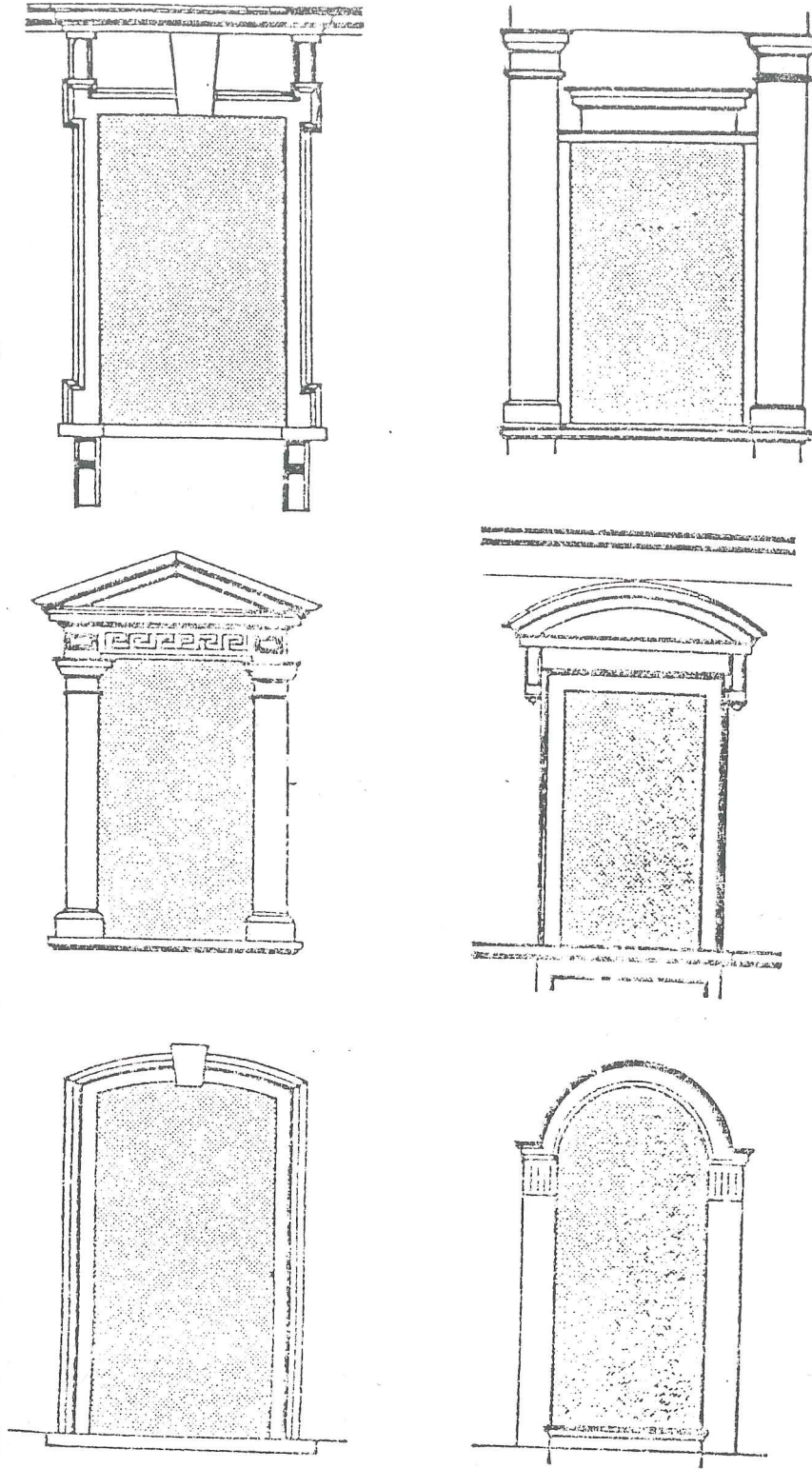
Ortak özellikler pencere üzeri alınlıklar, konsollar, pencere yanlarındaki pilastr veya boydan boya uzayan kane-

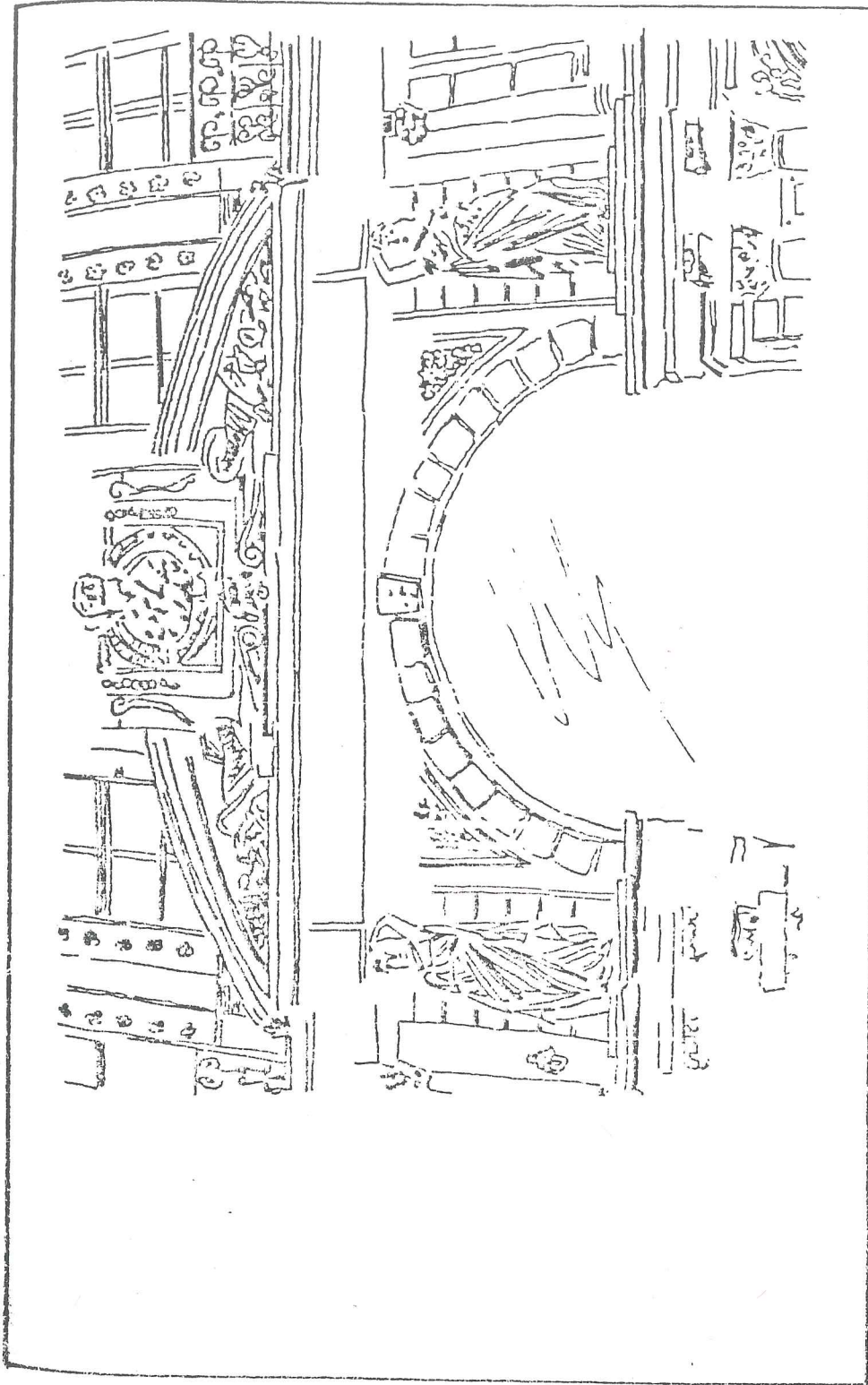
Resim 7: Dikkat çeken kapı formları.

Resim 8: Dikkat çeken pencere formları.

Resim 9: Dikkat çeken pencere formları.

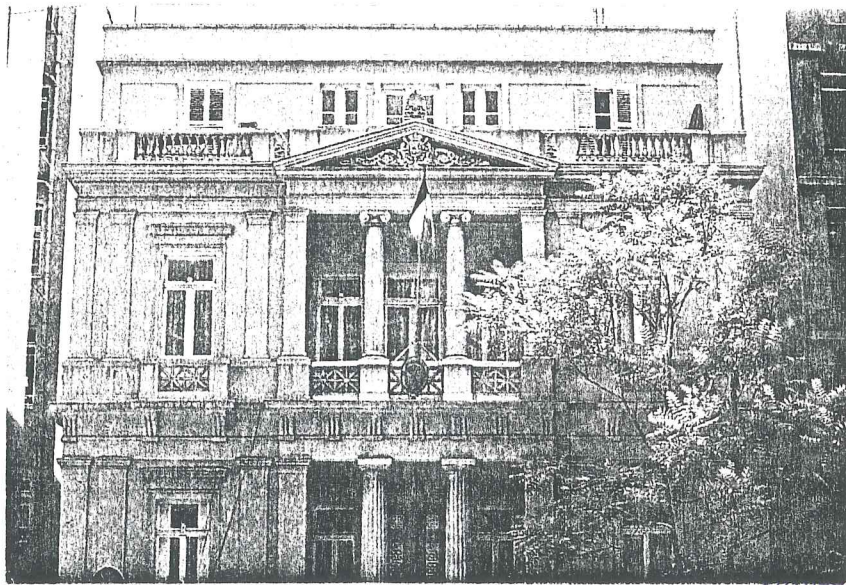

Resim 10: Çiçek Pasajı'nın İstiklal Caddesi girişi üzerindeki saat ve karyatitler.

Kaynak: Erdeveci, 1988, s:111

lrl kolonlar, çatı katından başlayarak hemen her katta tekrar edilen korniş ve silmelerdir. Pencere zeri alınlıkları Roma, Rönesans ve klasik sluptadırlar (Trek, 1985, s:35-40). Kolon başlıkları da iyonik, korent, kompozit olarak değişmekte, bazen bu kolonların yerini karyatidler almaktadır (Bkz:Resim 7,8,9,10).

Kısaca bu akımda mimarlar cepheleri gerginleştirmek için elemanları istedikleri gibi yorumlayıp, oranlarını değiştirerek süsleme amacıyla kullanılmışlardır. Beyoğlu'nda yapılan çok katlı yapılarda ortak oranlar ve özellikler vardır. Bazılarında mimari hayal gücü ne çıkararak daha zengin cepheler oluşmuştur. Binaların önemli görülen kısımları da frontonlarla, süslü alınlık ve pilastrlarla talandırlmıştır. Özellikle İstiklâl Caddesi'nde ağırlıklı olarak bu s-

Y. T. .

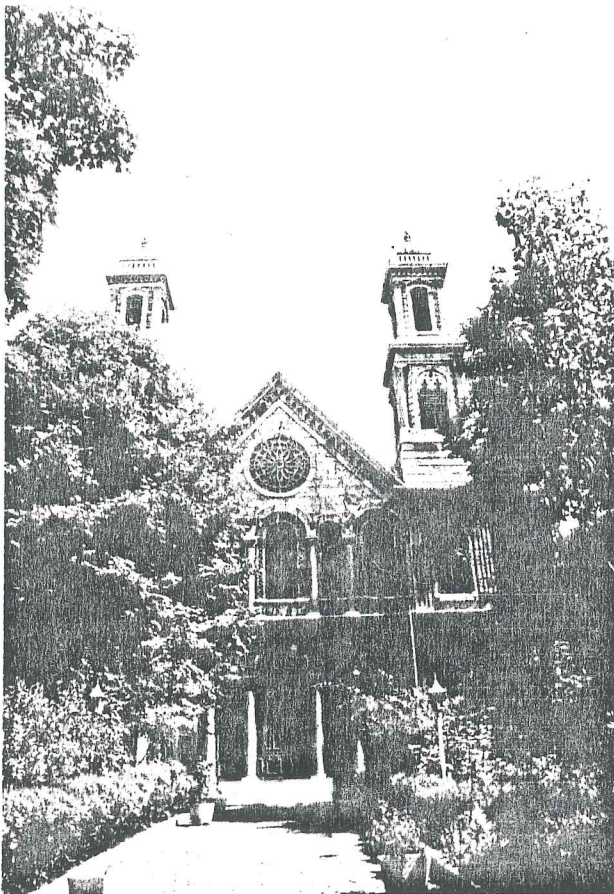
KÜTÜPHANE DK. DAİ. BAşKANLIğI

Fotoğraf 7: Sıraselviler'de Campanaki'nin Yapmış olduğu Belçika Başkonsolosluğu.

Kaynak: Cezar, 1991, s:50

Fotoğraf 8: İstiklal Caddesinde 217-219 nolu yapı.

Fotoğraf 9: Taksim'de Aya Triada Rum Kilisesi. Yapılış tarihi: 14 Eylül 1880

lubun geçerli olduğu söylenebilir.

Üslubun en belirgin örnekleri, Barburini'nin 6.daire binası, Vallaury'nin Union Française binası, şu anda Belçika Konsolosluğu olan Campanaki'nin 1882'de yapmış olduğu bina (Bkz:Fotoğraf 7) ve İstiklâl Caddesi'ndeki 217-219 nolu yapıda bu üslubun ilginç örneklerinden sayılabilir (Bkz:Fotoğraf 8).

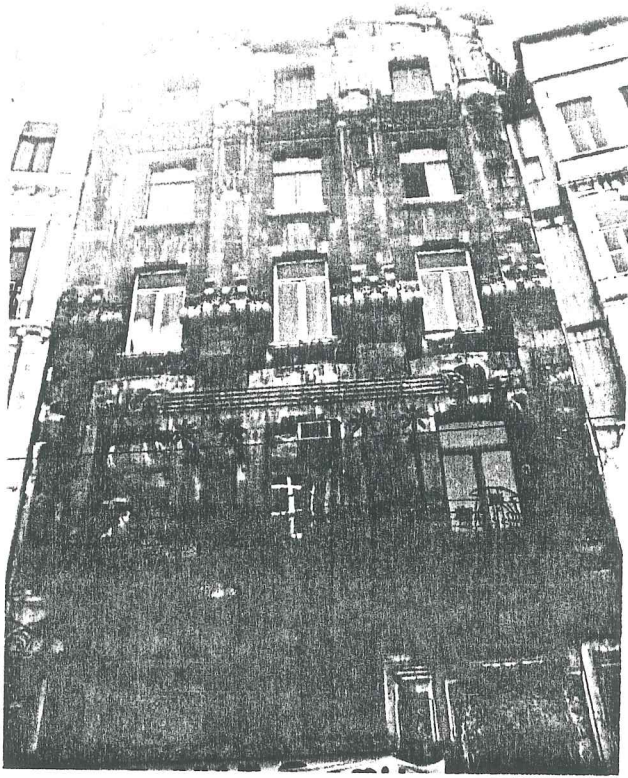
Eklektik dini mimari örneği de Campanaki'nin mimarı olduğu 1882 tarihli Taksim Rum Trinite kilisesidir. Giriş cephesindeki gül pencereler yuvarlak kemerlerin içine oturtulmuş küçük suni kemerleri, sivri çatısı neogotik özellikler gösteren bu cepheye bitişik çan kuleleri barok özellikler göstermektedir (Erdeveci, 1988, s:130-131). Arka cephedeki, apsis kemerlerinde çatı örtüsü Bizans örneklerini hatırlatan bir kubbedir (Bkz:Fotoğraf 9).

b) ART-NOUVEAU AKIMI

Bu akımda da süsleme ön plandadır. Fakat eklektik akımdaki gibi tekrarlar şeklinde değil yeni formlar bularak cepheye uygulamak şeklinde süsleme yapılmıştır.

Art-Nouveau eklektisizmin dağınıklığına karşılık belirli değerler üzerinde karar kılan yeni bir üslup olarak ortaya çıkmıştır. Akımda üç form söz konusudur, bunlar lineer, floral ve geometriktir. Üslubun özelliklerinden biride kadın başıdır (Erdeveci, 1985, s:138).

Art-Nouveau'nun Türkiye'deki tek önemli temsilcisi Raimondo D'Aronco'dur. Sınırlı sayıdaki örneklerden olan Raimondo D'Aronco'nun inşa ettiği İstiklâl Caddesi'ndeki Botter Apartmanı'nda bu özellikleri gözlemek mümkündür (Bkz: Fotoğraf 9).

Fotoğraf 10: istiklal Caddesi'nde Botter Apartmanı.

Fotoğraf 11: Botter Apartmanı cephesinden ayrıntı.

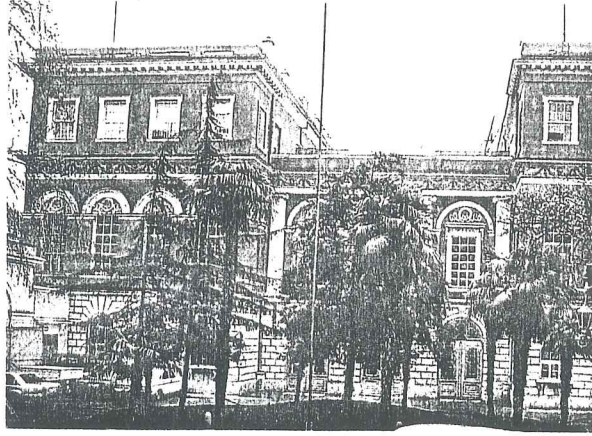
raf 10-11). Zengin Floral süslemeler Botter Apartmanı'nın en dikkate değer özelliğini oluşturur. Binanın gözlerden biraz uzakta kalan en yüksek yerinde bile Art-Nouveau'nun Floral süsleme düzenine yer verilmiştir. Botter Apartmanı'nın cephesi bütünü ile Art-Nouveau süslemelerin sergi teşhir panosu gibidir. Bu panoda, büyük boyutlu yapraklı ve çiçekli dallardan, bordür halinde girift bitkisel düzene, maden ve taş üzerindeki çiçek motiflerinden, insan başından oluşan bir figürün, bitkisel süslemelerle taçlanışına varıncaya kadar çeşitli süslemeler bulunmaktadır (Cezar, 1991, s:212).

Raimondo D'Aronco'dan sonra bazı mimarlar, örnekleri sadeleştirmek yada tek ögeyi süslemede kullanmak yolunu denemişlerdir.

c) NEO-KLASİK AKIM

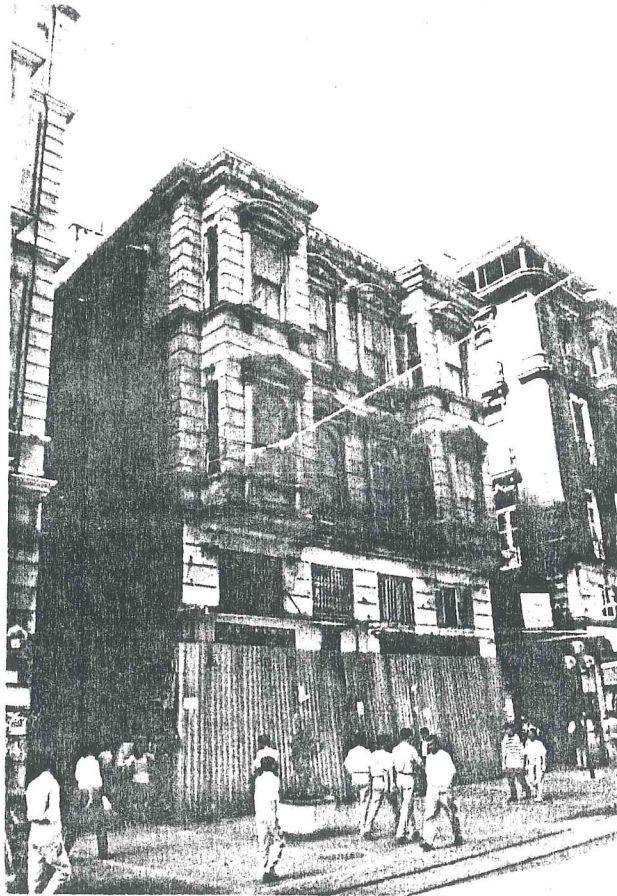
Akıma göre binalar tamamen antik tapınaklardan esinlenerek yapılmıştır. Bu da ancak büyük yapılara uygulanacak bir cephedir. Büyük yapıları tasarlayanlar da seçmeci mimarının kolaylığına sığınmakta, karışık cephelerin daha zengin durduğuna inanan saray çevresince desteklenmektedirler. Bu nedenle İstanbul'da örnekleri yok denecek kadar azdır. Beyoğlu'ndaki İtalyan neoklasik üslubuna örnek olarak Fossati kardeşlerin 1838-47 yıllarında yaptıkları Rus Konsolosluğu'nu gösterebiliriz (Erdeveci, 1988, s:138-139) (Bkz: Fotoğraf 12).

Rus Konsolusluğu'ndan başka Beyoğlu'nda Neo-klasik üslupta yapılan yapılara örnek alarak, Olivia Han (Bkz: Fotoğraf 13) ve İstiklâl Caddesi'ndeki 120- 128 no'lu binayı gösteririz (Bkz: Fotoğraf 14).

Fotoğraf 12: Mimar Fossati tarafından yapılan Rus Elçiliği.

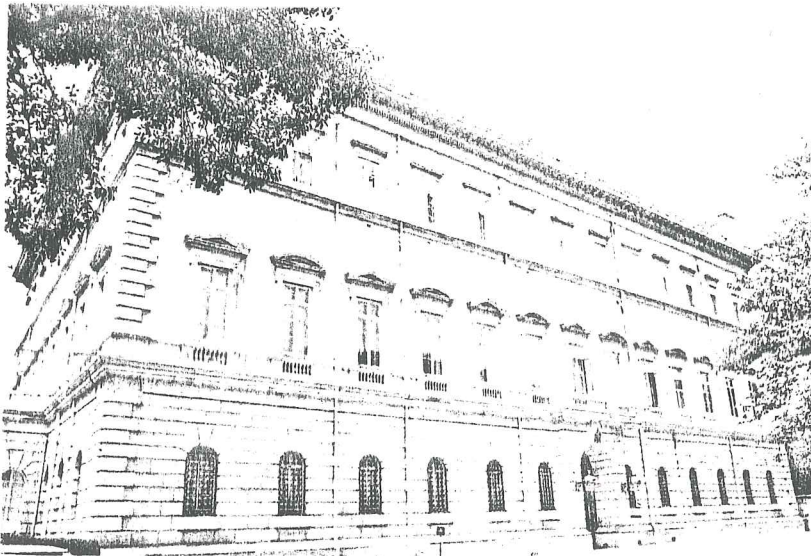
Kaynak: Cezar, 1991, s:37

Fotoğraf 13: İstiklal Caddesi'nin Galatasaray yöresinde No: 246'da Neo-klasik tarafı ağır basan Olivia Han.

Fotoğraf 14: istiklal Caddesinde 120-128 nolu bina.

Fotoğraf 15: 1844 yılında Charles Barry adlı mimar tarafından yapılan İngiliz Elçiliği.

Kaynak: Cezar, 1991, s:35

d) NEORÖNESANS VE NEOGOTİK AKIM

Neorönesans akımı ana konu olarak Rönesans'ın diriltilmesini amaçlayan 19. yüzyıl akımıdır (Hasol, 1988, s:554). Beyoğlu'nda Neorönesans akımın örneği olarak İngiliz Büyük Elçiliği'ni gösterebiliriz (Bkz: fotoğraf 15). İngiliz Büyük Elçiliği bir İtalyan Pallazo'su görünümündedir. Mimarı 1844'de İstanbul'da kalan Naum Tiyatrosu'nun da mimarı olan W. J. Smith'dir. Binanın son şeklini Westminster Katedrali'nin mimarı olan Sir Charles Barry vermiştir (Erdeveci, 1988, s:130).

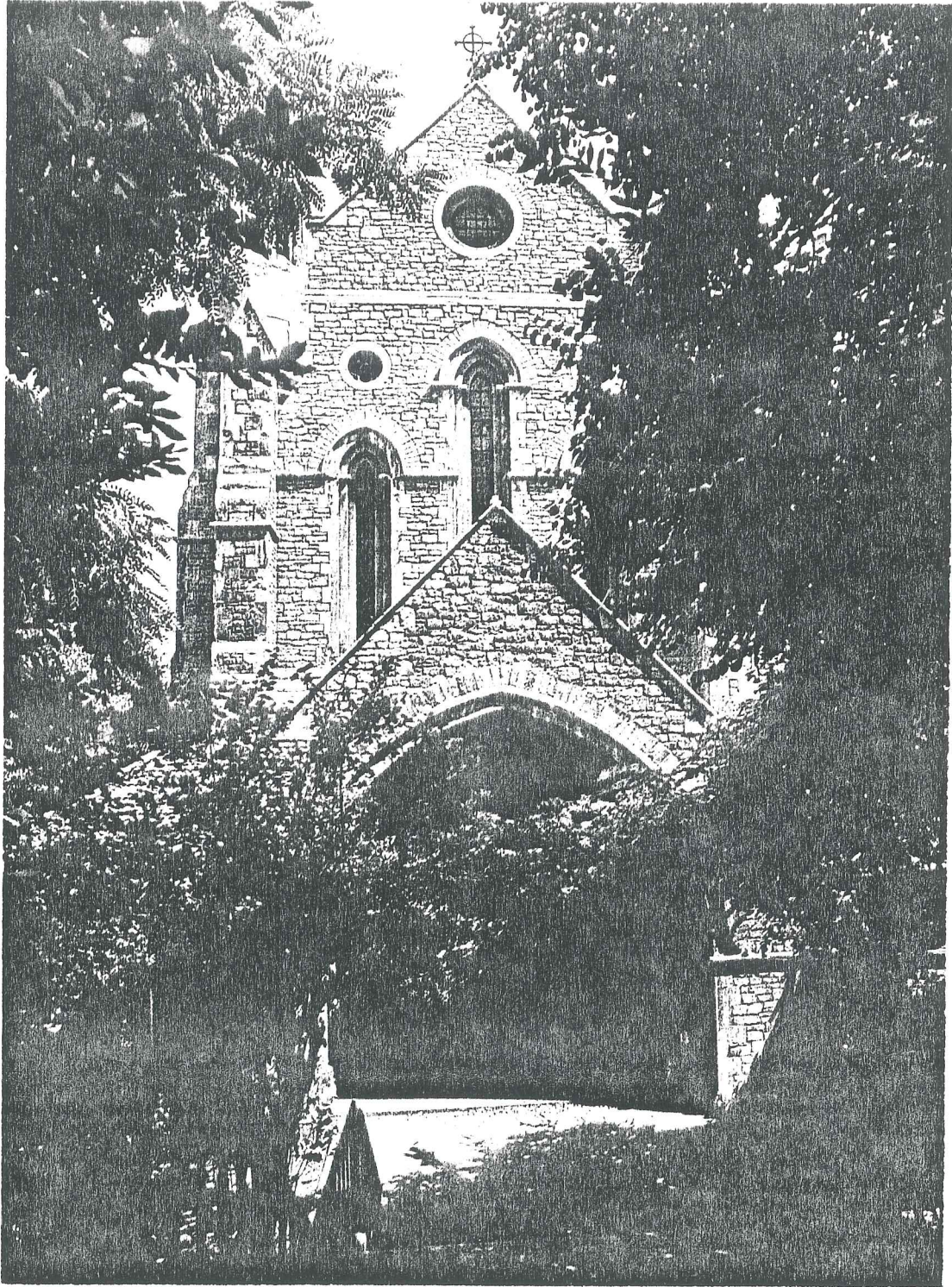
Neogotik akım, Ortaçağı ve gotik sanatı diriltmeyi amaçlayan ve Yeni Grek'in karşı tezi olan 19. yüzyıl sanat ve mimarlık akımıdır (Hasol, 1988, s:554). Beyoğlu'nda Neogotik akımının tek örneği sayılabilecek yapı Tünel'deki Kırım Kilise'sidir (Bkz: Fotoğraf 16). Sivri kemerli pencere ve kolları, külahlı kuleleri, sembolik gül pencereleri, taş işçiliği ile Roman Kilise'den Gotik Kilise'ye geçişi hatırlatır (Erdeveci, 1988, s:130).

4.2. BÖLGEDEKİ DİKKAT ÇEKİCİ YAPILAR

4.2.1. KAĞIR KONUTLAR (İLK APARTMANLAR)

Beyoğlu 19. yüzyılda iki defa büyük felaket geçirmiştir. Bunlar 1831 ve 1870 yangınlarıdır. 1870 yangınının yayılma alanı, 1831 yangınından daha geniş çaplı olmuştur. Ancak, 1831 yangınından sonra kağırleşmenin artış kaydetmesi, öteyandan Beyoğlu halkının ekonomik durumunu kuvvet kazanmış olması, 1870 yangını sarsıntısının daha kolaylıkla atlatılmasını sağlamıştır (Cezar, 1991, s:176).

Tanzimat yönetiminin yabancılara, özellikle de Osmanlı uyruklu gayri müslimlere, mülk edinme, cemaatleri için kili-

Fotoğraf 16: Tünel'deki Kırım Kilisesi (Beyoğlu'ndaki Neogotik akımın ender örneklerindendir).

Kaynak : Cezar, 1991, s:120

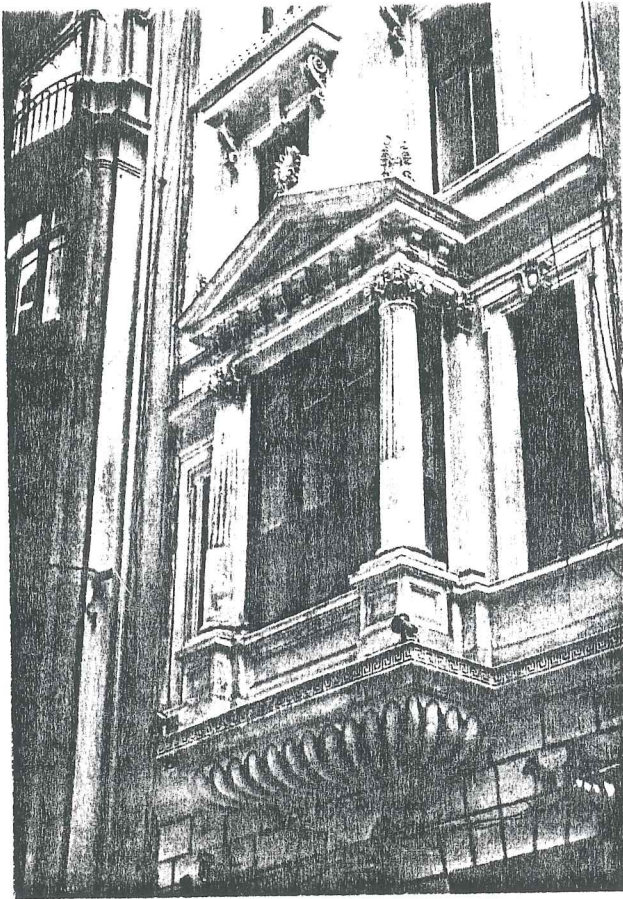
se, okul, hastahane gibi kamusal nitelikli yapılar yaptırma konusunda yumuşak davranıp kolaylıkla izin verici tutum takınması, Beyoğlu'nun kısa zamanda önemli binalarla donanması sonucunu doğurmuştur. Kısaca, Beyoğlu'nun kağır binalar topluluğundan oluşan bir şehir bölümü halini alması, 1840'ı izleyen yıllarda olumlu bir yola girmiş, 1870'i izleyen yıllarda ise, bu konudaki gerçekleşme birbiri ardına yeni yapılan çok katlı kağır yapılarla somut bir hal almıştır.

Kırım Savaşı'ndan sonra hız kazanan imar hareketi sonucu, burası fiziksel doku yönünden İstanbul'un başka taraflarından farklı bir çevreye bürünmüştür. Tiyatro-lüks otel, modern pastahane çok katlı kağır apartman gibi yapılar ilk defa burada yapılmıştır. Bazı binalarda normal boyda ya da küçük boyutlu heykellere, alçak ya da yüksek kabartma halinde insan figürlerine yer verilerek, Beyoğlu'nun mimari görüntüsünde Batı havasının takviyesine yardımcı olmuştur. Kuşkusuz bu hususta asıl önem arz eden nokta, heykel ya da alçak kabartma halindeki insan figürünün, aynı zamanda müslümanların halifesi olan Osmanlı padişahının oturduğu şehrin bir semtinde kilisenin dışına taşmış olmasıdır.

Devlet bütçesinden harcanan paralarla inşa edilen saray, kışla, okul, yönetim binaları gibi yapılar bir yana, halkın hayrat olarak değil de kendisi için yaptırdığı yapılarda, hem çok katlılığa geçiş, hemde kağır yapı sayısını artırma konusunda, imparatorluk başkenti İstanbul dahilinde öncülük Beyoğlu'ndadır. Çok katlı yapıların önemli bir bölümü konut olarak kullanılan apartmanlardan meydana gelmekteydi (Fotoğraf 17,18,19,20). Apartman tipi konut, sadece is-

Fotoğraf 17: Beyoğlu'nun
kağır apartmanlarından
(Sıraselviler Caddesi No:
87-89).

Fotoğraf 18: No:187-189'dan
ayrıntı.

Fotoğraf 19: İstiklal Caddesi üzerinde No:311-313'de gösterişli cephele bir bina (Mısır Apartmanı).

Fotoğraf 20: Beyoğlu'nun heykeli mimarisine tipik örneklerden biri (Frej Apartmanı).

tanbul ölçüsünde değil bütün Türkiye ölçüsünde ilk defa Beyoğlu'nda kendini göstermiştir.

Ticari bina ve özellikle de konutlarda kağır uygulaması Beyoğlu'nda İstanbul'a nazaran daha kolaylıkla tutunmuştur. Bunun nedeni, 19. yüzyıl başlarında istiklal Caddesi çevresinde oturan halkın önemli bir bölümünün yabancı elçilik mensupları ve Galata'dan buraya göçmeye başlamış Lövantenler'den meydana gelmesidir.

Türkler konutlarda ahşabı tercih ettiklerinden bir sürü yangın felaketine uğramalarına rağmen evlerini yine de ahşap malzeme ile yapmışlardır. Ahşapta ısrarda, kağır yapı malzemesine nazaran o devirde ahşabın daha ucuz olmasının ve ahşap inşaatta zamandan tasarruf edilmesinin rolü bulunduğuşu kuşkusuzdur. Bunlar bir yana, ahşap sevgisi, ona sıcak gözlemlerle bakmak herşeyin önünde gelmiştir.

19. yüzyılda Galata'daki ticaret yapıları ve konutlar genelde kağırdi. Türklerinde bundan etkilendiği ve çevreye uymak gereği duyduğu 18. ya da 19. yüzyıldan kalma birkaç Türk evinin bugüne kadar ulaşmasından anlaşılmaktadır (Cezar, 1991, s:176-180).

4.2.2. ELÇİLİKLER

Eski gezginlerin ifadelerini de dikkate alarak özetlemek gerekirse; 16.yüzyılın sonlarına kadar Beyoğlu'na yerleşen elçilik sayısı üçtür. Bunlar; Fransa, Venedik ve İngiltere Elçilikleridir. 16.yüzyılın ilk yarısında İngiliz elçileri önce Galata'da İngiliz tüccarlarına kiralanmış bir evde oturmuşlar, 16. yüzyılın son senelerinde ise Beuoğlu'na geçmişlerdir (Cezar, 1991, s:33).

Elçiliklerin yerleşmesinden sonra, Beyoğlu sırtlarına elçilik görevlilerinden başka yabancı uyruklular, bunların arkasından da gayrimüslim azınlıklar 17. yüzyılda yavaş yavaş, 18.yüzyılda biraz daha belirgin biçimde akmaya başlamıştır. Örneğin, bir Fransız araştırmacıya göre, 1680-1682'de ticaretle uğraşan Fransız sayısı yüz kadar iken, 1685-1719 arasında İstanbul'a gelip yerleşen Fransızların sayısı 175'tir (Mantran, 1986, s:76).

17. yüzyılda, artık elçilikler çevresinde bir mahalle teşekkül etmiş gibidir. Fransa, Venedik, Hollanda Elçilikleri birbirine yakın yerdedir. Polonya Elçiliği de bu çevrededir. 17.yüzyılda bu çevredeki elçilikler arasına bir de Danimarka Elçiliği katılmıştır.

Beyoğlu'na yerleşen Venedik, Fransız ve İngiliz Elçiliklerinden sonra 17. yüzyıldan itibaren elçiliklerin sayısı artmaya devam etmiştir. Türkiye'ye daimi elçi gönderen devletlerin elçilikleri -iran hariç- hep Beyoğlu'na yerleşir. Elçilikler, özellikle Kulekapısı Mevlevihanesi ile Galatasaray arasındaki bölgede yoğunlaşır. Fransız, İtalyan asıllı cumhuriyetler, İspanyol, Hollanda, İsveç, Rus Elçilikleri birbirine yakın yerde toplanmıştı. İngiliz Elçiliği bu alanın biraz ötesinde Haliç'e bakan tepe noktaya yerleşmişti. Amerikalılar, Tepebaşı'nda bir binayı satın alarak elçilik yapmışlardır. Militarist Prusya'dan doğan Almanya ise, elçiliklerin yoğunlaştığı yerin uzağında Gümüşsuyu'nda gösterişli bir bina yaptırarak devletlerinin büyüklüğünü elçilik binası yoluyla da gözlere sunmak istemiştir (Cezar, 1991, s:35).

Elçilikler, hem kalabalık personelleriyle, hem de çevre-

Fotoğraf 21: Fransız Elçiliği'nin Venedik Sarayı'na bakan cephesi.

lerine sokulan Batılı tüccar ve yerli gayri müslimlerin azımsanamayacak sayısal varlıkları ile, Beyoğlu'nun kozmopolitliğini takviye etmişlerdir. Bu kozmopolitlik sadece dil ve dinde değil, kılık kıyafet, toplumsal yaşam ve kültürel etkinliklerde de kendini göstermiştir.

Daha 17. yüzyıldayken bile bazı elçiliklerin, dinsel, kültürel etkinlikler yoluyla, seslerini Galata ve Beyoğlu'da oturan geniş bir kitleye duyurma çabası içinde olması dikkat çekicidir. Fransız, İngiliz Elçilikleri'nin bu tür etkinlikleri 18.yüzyılda daha da artmış, 19. yüzyılda bu kervana Avusturya, Rusya ile italyan asıllı devletlerin elçilikleri de katılmıştır (Cezar, 1991, s:51).

Beyoğlu'ndaki elçiliklerin üç kıdemlisinden biri olan Fransız Büyükelçiliği, imparatorluk döneminin sonlarına kadar tarihi binasında kalmıştır. Nuruşiya Sokağı (eski Polonya Sokağı)'na açılan bir bahçe içinde olan Fransız Elçiliği'nin ilk binası bugün ayakta değildir. İlkinden sonra 1817'de yapılan binada 1831'de yanmıştır. 1831'de yanarak ortadan kalkan ahşap binadan sonra şimdiki binanın temeli 1839'da atılmıştır (Grosvenor, Boston 1895, s:196). Sefaret binası ile birlikte kilise ve mahkeme binalarının da inşasına geçilmiştir. Bunlar sefaret binasından önce 1844'te bitirilmiştir. Sefaret binasında 1847 tarihinde tamamlanmıştır (Bkz: Fotoğraf 21). Üç binanın mimarı da Laurecisque'dir.

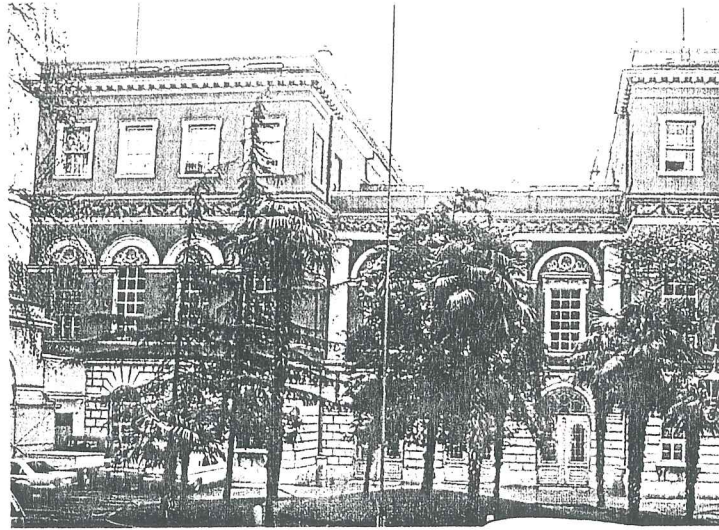
İlk yıllardan itibaren etrafı duvarlarla çevrilen Beyoğlu'ndaki İngiliz Elçiliği bahçesine 18. yüzyıl başlarında bir de kilise yaptırmıştır. İtalyan Floransa mimarisi havasındaki elçilik binası 1844'te İstanbul'da kalan Naum Tiyat-

rosu'nunda mimarı olan W.J. Smith'dir.Binanın son şeklini Westminster Katedrali'nin de mimarı olan Sir Charles Barry vermiştir (Cezar, 1991, s:34-35) (Bkz: Fotoğraf 15).

Hollanda elçiliği'nin yakınında bulunan Rus Elçiliği binası da güzel bir yapıdır. 1838-1849 yılları arasında Fossati'ye yaptırılan Rus Elçiliği diğer elçiliklere nazaran güzellikte başa güreşir bir yapı durumundadır (Bkz: Fotoğraf 22). Fossati, özenerek yaptığı anlaşılan sefaret binasında Rus mimarisini hatırlatacak öğelere yer vermek yerine, italyan yapılarındaki inceliği de yansıtacak bir Neo-klasik uygulamada bulunmuştur (Cezar, 1991, s:20).

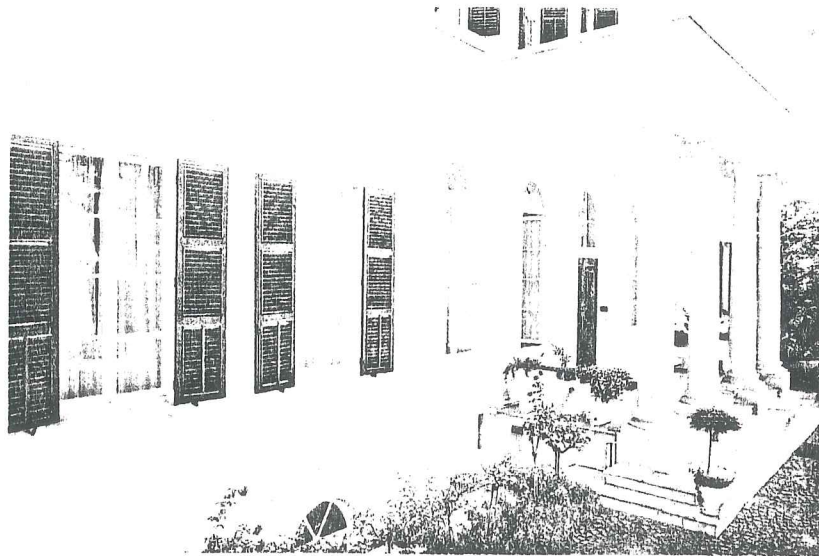
Hollanda Elçiliği ise küçük boyda saray havasında bir yapıdır.Üzerinde şimdiki binanın bulunduğu Hollanda Elçiliği arasında 1702 ve 1706 yıllarında iki Rum kadından satın alınmıştır. Satın alındığı sırada burada biri kağır,diğeri ahşap iki yapı elçilik olarak kullanılmış, sonra elçilerden biri ahşap binayı Hollandalı bir tüccara satmıştır. Böylece elçilik için sadece kağır bina kalmıştır. 1811'de Napoleon Hollanda'yı işgal ettiği zaman Elçiliğinin şimdiki binası, Rum kadından satın alınan kağır binanın yerine 1855'de yapılmıştır. Mimarı Fossati kardeşlerdir.(Cezar, 1991, s:37)(Bkz: fotoğraf 23).

Türkler 11. Mahmut devrinden itibaren Almanların askeri bilgilerinden ve daha sonra da teknolojilerinden yararlanmak istemişlerdir. Almanlar bu yüzden elçilik binası yaparken, adete elçilikleriyle de tek başlarına dikkat çekecek bir mevkîye yerleşmeyi düşünüyorlardı. Osmanlı başkentinde nüfuslarını geliştirmelerinin başlangıç dönemini yaşarken kendileri

Fotoğraf 22: Mimar Fossati tarafından yapılan
Rus Elçiliği binası.

Kaynak : Cezar, 1991, s:37

Fotoğraf 23: 1855 yılında mimar Fossati tarafından yapılan
Hollanda Elçiliği.

Kaynak : Cezar, 1991, s:36

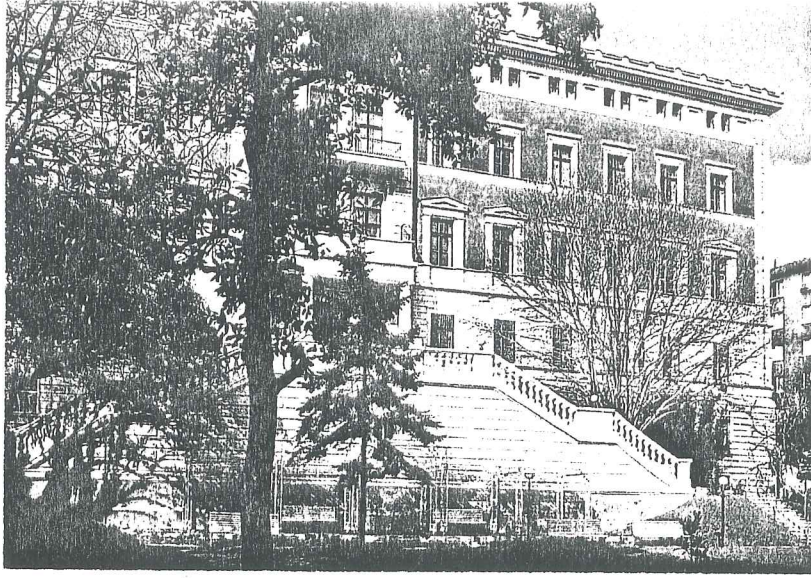
ne Ayazpaşa müslüman mezarlığından arsa ayrıldı. Köln'li Goebels adında bir mimar buraya koskocaman bir bina dikmiştir. Yapımı üç yılda tamamlanan bina 1877'de bütün haşmetiyle Boğaz'ı seyreder vaziyette tamamlandığı zaman saray ve kışlalardan sonra Beyoğlu'nun en büyük binası olmuştur (Cezar, 1991, s:49) (Bkz: Fotoğraf 24).

Amerikalılar ise özel elçilik binası yaptırmamış, satın aldıkları bir binayı elçilik olarak kullanmışlardır. Amerikalıların elçilik yaptıkları bina çevrenin en güzel yapılarından biridir. Zengin bir İtalyan olan Ignace Corpi tarafından yaptırılmıştır (Bkz: Fotoğraf 25).

Ignace Corpi, mimar Giacomo Leoni'yi 1873'de İtalya'dan özel olarak getirtmiştir. Bina özenilerek yapıldığından ancak 1882'de tamamlanmıştır. Ahşap malzemenin bir kısmı ile, içte zemine döşenen, dışta kaplama olarak kullanılan mermer İtalya'dan getirilmiştir.

Ignace Corpi'nin ömrü bu güzel binada uzun süre oturmaya yetmemiştir. Ölümünden sonra varisleri, elçilik için bina arayan Amerikalılar'a binayı kiraya vermiştir. Amerikalılar J. Leishmann'ın elçiliğine kadar burada kira ile oturmuşlar. 1907'de binayı 28.000 altına satın almışlardır (Cezar, 1991, s: 45-46).

Türkiye'deki elçiliklerin bir kısmı 18. yüzyıl ve özellikle de 19. yüzyılda, sadece diplomatik işlerin odaklaştığı yer olmanın sınırlarını aşarak çok yönlü çalışmalar içine girmişlerdir. Elçiliklerin önem verdiği yeni etkinlikler arasında kültürel konular da girmiştir. Büyük devletler, kültürel yayılmayı, siyasi yayılmanın bir parçası olarak görmüş-

Fotoğraf 24: 1877 yılında Kölnlü mimar Goebels tarafından
yapılan Alman Konsolosluğu binası.

Kaynak : Cezar, 1991, s:46

Fotoğraf 25: 1882 yılında mimar Giacomo Leoni tarafından
yapılan Amerikan Konsolosluğu binası.

ler ve buna göre bir çalışma düzeni tutturmuşlardır. Erken davrananlar böylelikle seslerini duyurmuşlardır.

4.2.3. HİZMET YAPILARI

4.2.3.1. DİNİ YAPILAR

Galata, günümüzden yüz sene kadar önce, İstiklal Caddesi çevresi ile aynı sosyo-kültürel yapıyı sergilemekte idi. Beyoğlu ve Galata arasında bazı bakımlardan birtakım farklılıklar vardır. Bir defa Galata'da, Beyoğlu'nun bel kemiğini meydana getiren İstiklal Caddesi çevresine nazaran, umulmayacak derecede çok sayıda İslami eser bulunmaktaydı. Ne yazık ki, bu İslami eser ve kurumlar 19. yüzyılda Galata'nın sosyo-kültürel yapısında geleneksel kültürün ağırlık ibresini kendilerine döndürecek güçte olamamışlardır. Zira, 19. yüzyılda Galata'nın sosyo-kültürel yapısında Türk-İslam yön aleyhine bir gelişme süreci yaşanmış, bununla birlikte Galata ve Beyoğlu'da bir çok yeni Hristiyan kurum kurulmuştur. Bunlar sadece bulundukları yerde değil hayli geniş çevrede etkili olabilmişlerdir.

Galata'da dinsel eser olarak cami ve mescidlerden başka gayrimüslimlere ait ibadet yapıları bulunmaktaydı. İşin ilginç bir yanı da, Galata ve Beyoğlu'daki kiliseler arasında çok sayıda Latin ve Katolik Kilisesi vardır.

a) KİLİSELER

Beyoğlu'nda kiliseler 16. yüzyılın sonlarından başlayarak, elçilik binaları çevresinde gelişen iskân sahalarında ve Beyoğlu'nun ana caddesi üzerinde, ya da onun yakınında yayılmaya başlamış, iskân sahalarının Taksim'e doğru ilerlemesine paralel olarak kiliseler de otarafa doğru yayılmıştır.

Beyoğlu'ndaki kiliselerin çoğu 19. yüzyılda yapılmıştır (Cezar, 1991, s:109).

Beyoğlu'nun gelişme dönemi 18. yüzyıl sonlarında başlayıp 19. yüzyıl başlarında daha da hız kazanırken, gelişme grafiğinde kozmopolitik kültür de önemli bir yer tutmuştur.

Beyoğlu'nun en tanınmış kiliseleri Tünel meydanı ile Galatasaray arasında yer alır. Bu bölgedeki kiliselerin çoğu Katolik Kiliseleridir. Bir tane de adı Panaiya olan Rum Ortodoks Kilisesi bulunmaktadır. Panaiya, Beyoğlu'da yapılan ilk Rum Kilisesidir. Sultan 3. Selim'den alınan izinle 1804'te yapılmıştır (Cezar, 1991, s:116). Bu kilise İstiklal Caddesi üzerinde Haçopulo Pasajı'nın yanındadır. Dört Yol ile Müslüman Mezarlığı arasına inşa edilmiştir.

Üç Horon (St. Trinite, Yerortutyum) Ermeni Kilisesi, Surp Yerortutyum adı ile Avusturyalılar'ca 1807 yılında inşa edilmiş, 1838'de ve 1870 yangınından sonra onarılmış, 1857'de Ermeniler'e verilmiştir. Tokatlıyan Han'ın ve Çiçek Pasajının hemen arkasında Nevizade Sokağı ile Sahne Sokağı'nın kesiştiği köşede bulunmaktadır.

Surp Pırgıç Kilisesi ise, 1831-1834'de yapılmış 1828'e kadar Katolik Ermeniler'in Kilisesi olarak kalmıştır.

Kırım Kilisesi, Kırım savaşında ölen İngiliz askerlerinin anısına 1858-1868 yılları arasında mimar C.E. Street'e yaptırılmıştır. Günümüzde hala kullanılmaktadır. Yapı Topخانه'den bile algılanabilecek şekilde, yerleşmenin en üst noktasında kapısı Serdari Ekrem Sokağı'na açılacak şekilde yapılmıştır (Bkz: Fotoğraf 16).

Taksim yöresindeki en önemli kilise Rum Ortodoks Aya

Beyoğlu'ndaki kiliselerin çoğu 19. yüzyılda yapılmıştır (Cezar, 1991, s:109).

Beyoğlu'nun gelişme dönemi 18. yüzyıl sonlarında başlayıp 19. yüzyıl başlarında daha da hız kazanırken, gelişme grafiğinde kozmopolitik kültür de önemli bir yer tutmuştur.

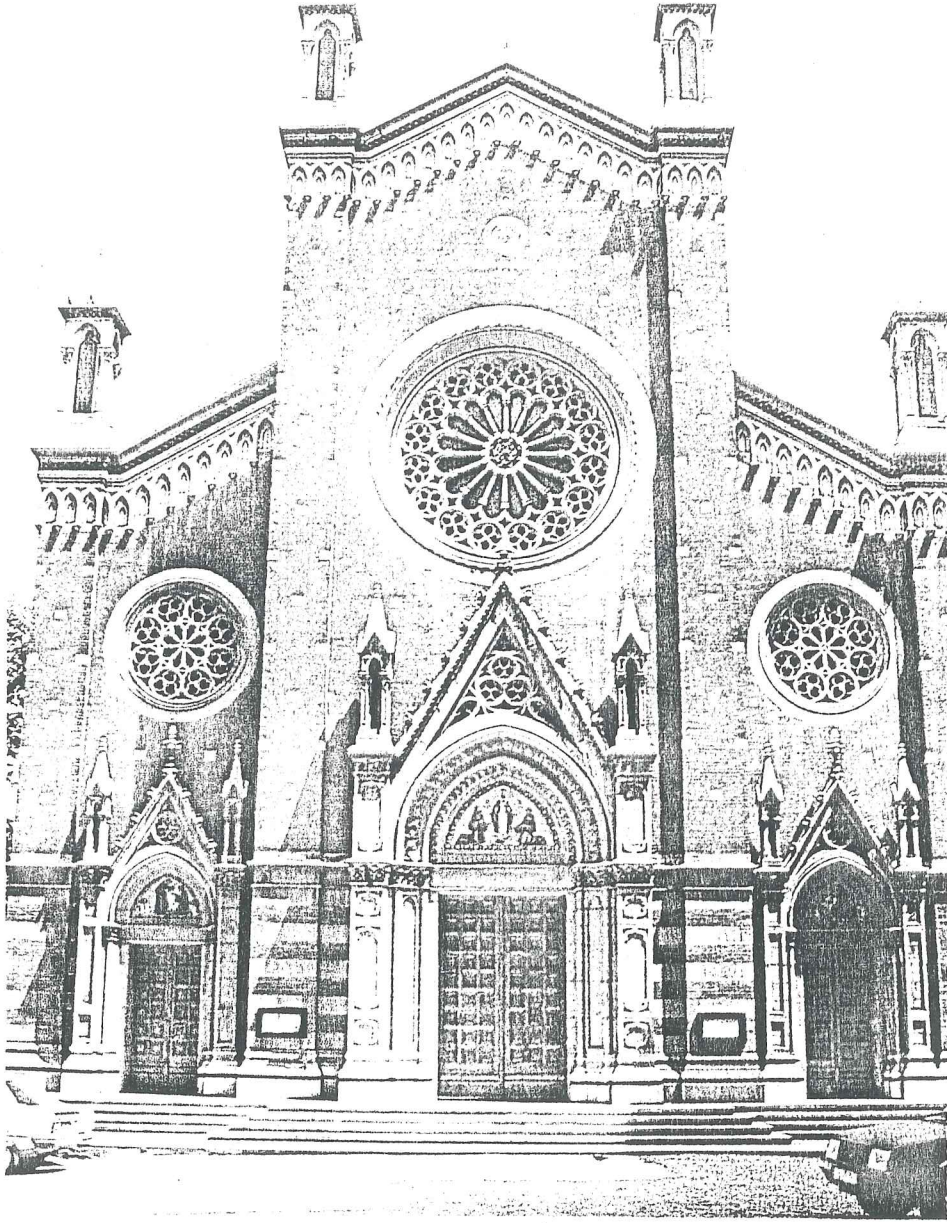
Beyoğlu'nun en tanınmış kiliseleri Tünel meydanı ile Galatasaray arasında yer alır. Bu bölgedeki kiliselerin çoğu Katolik Kiliseleridir. Bir tane de adı Panaiya olan Rum Ortodoks Kilisesi bulunmaktadır. Panaiya, Beyoğlu'da yapılan ilk Rum Kilisesidir. Sultan 3. Selim'den alınan izinle 1804'te yapılmıştır (Cezar, 1991, s:116). Bu kilise İstiklal Caddesi üzerinde Haçopulo Pasajı'nın yanındadır. Dört yol ile Müslüman Mezarlığı arasına inşa edilmiştir.

Üç Horon (St. Trinite, Yerortutyum) Ermeni Kilisesi, Surp Yerortutyum adı ile Avusturyalılar'ca 1807 yılında inşa edilmiş, 1838'de ve 1870 yangınından sonra onarılmış, 1857'de Ermeniler'e verilmiştir. Tokatlıyan Han'ın ve Çiçek Pasajının hemen arkasında Nevizade Sokağı ile Sahne Sokağı'nın kesiştiği köşede bulunmaktadır.

Surp Pırgıç Kilisesi ise, 1831-1834'de yapılmış 1828'e kadar Katolik Ermeniler'in Kilisesi olarak kalmıştır.

Kırım Kilisesi, Kırım savaşında ölen İngiliz askerlerinin anısına 1858-1868 yılları arasında mimar C.E. Street'e yaptırılmıştır. Günümüzde hala kullanılmaktadır. Yapı Topخانه'den bile algılanabilecek şekilde, yerleşmenin en üst noktasında kapısı Serdarı Ekrem Sokağı'na açılacak şekilde yapılmıştır (Bkz: Fotoğraf 16).

Taksim yöresindeki en önemli kilise Rum Ortodoks Aya

Fotoğraf 26: 1908 yılında G. Mongeri tarafından yapılan
Saint Antoine Kilisesi.

Triada Kilisesi'dir (Bkz: Fotoğraf 9).Yapı Taksim Meydanı'na bakan, İstiklal Caddesi ile Sıraserviler Caddesi'nin kesişim üçgeni içinde yer almaktadır.1882'de mimar Campanaki tarafından yapılmıştır (Cezar, 1991, 117).

Beyoğlu'daki kiliselerin bir kaç tanesi bir tarafa bırakılırsa, diğerleri hep 19. yüzyılda yapılmış kiliselerdir. En önemlilerinin inşaları ise yüzyılın sonlarına rastlamaktadır. Örneğin mimar Campanaki'nin eseri olan Taksim'deki Aya Triada'nın kapısının üzerindeki tarih 14 Eylül 1880'dir.

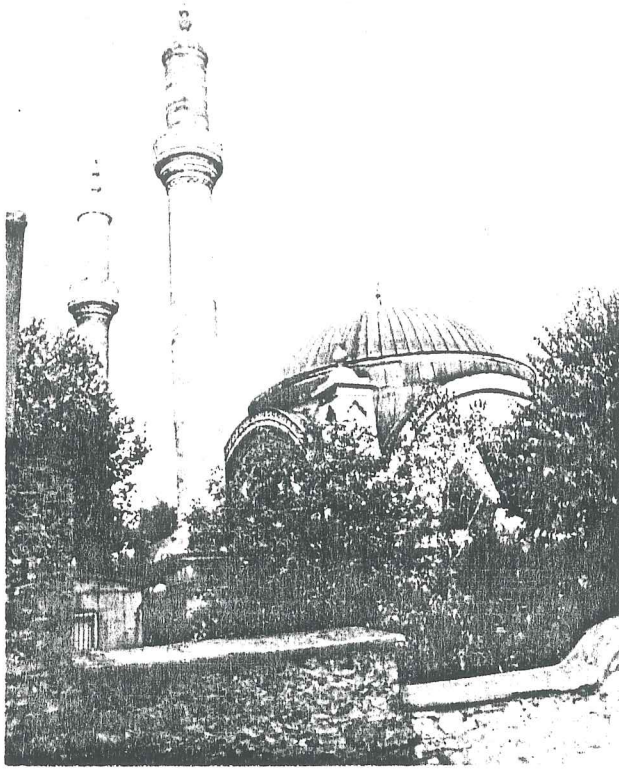
Bunlardan başka Sainte- Maria ve Saint-Antoine Kiliseleri bulunmaktadır. Sainte-Marie Kilisesi'nin yenilenmesi 1904'te tamamlanmış, Saint-Antoine Kilisesi'nin inşasına 1905'te geçilmiş, 1908'de bitirilmiştir.Sainte-Marie'nin mimarı G. Semprini, Saint-Antoine'nin mimarı G. Mongeri'dir. (Cezar, 1991, s:119).

G. Mongeri Beyoğlu'daki Saint-Antoine Kilisesi'nde Neogotik bir yol tutmuştur (Bkz: Fotoğraf 26). Bu kilise Beyoğlu'da son yüzyılda yapılan en dikkat çekici kilisedir.

19. yüzyılda Cenovalılar'dan sonra daha bazı İtalyan şehirlerinden gelenlerle Galata'da Rum, Yahudi ve Ermeniler'den başka bir de Latin kökenli halk topluluğu oluşmuştu. Bu toplulukların nüfusları 19. yüzyılda hızlı bir artış göstermiştir. Dolayısıyla bu yüzyılda Beyoğlu'da bir çok kilise yapılma gereksinimi duyulmuş ve bunların sonucu olarak Beyoğlu İstanbul içinde bir Avrupa şehri görünümü almıştır.

b. CAMİLER

19. yüzyılda Beyoğlu'da kiliselere nazaran çok az sayıda cami yapılmıştır. Bunlardan Cihangir Camii, Cihangir Yo-

Fotoğraf 27: 2. Mahmut zamanında yıkılarak yeniden onarılan Cihangir Camii.

Fotoğraf 28: 1822-26 yılları arasında 2. Mahmut tarafından yapılan Nusretiye Camii.

kuşu üzerinde, boğaza ve Marmara'ya bakan bir tepenin üzerinde Kanuni tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Bu caminin büyük bir kısmı 2. Mahmut zamanında yıkılarak yeniden onarılmıştır (Bkz: Fotoğraf 27).

Nusretiye Camii, Tophane'den Dolmabahçe'ye giden yolun sağında 1822-26 yılları arasında 2. Mahmut tarafından yaptırılmıştır (Bkz: Fotoğraf 28). Bu cami o dönemde tersane, kışlalar ve daha başka askeri tesislerin tam ortasına yapılmıştır.

4.2.3.2. TİCARET YAPILARI

19. yüzyılda İstanbul'un Tarihi Yarımadası'nda geleneksel çarşı düzeni sürerken çağdaş anlamdaki uzmanlaşmada, daha çok dış dünya ile olan ilişkilerin yoğunlaştığı Galata ve Beyoğlu'nda değişik bir ticari yapı görülmüş, burası çağdaş iş ilişkilerinin görüldüğü iş bölgesi durumuna gelmiştir. Böylece Beyoğlu İstanbul'un eğlence merkezi olmaktan başka lüks mağazaları, ticaret haneleri ve büro binaları ile aynı zamanda bir alışveriş merkezi de olmuştur. Bölgede yeni tip iş hanları ortaya çıkmış, ticarethane, depolama işleri ve büyük mağazalara geçiş de burada başlamıştır.

Beyoğlu, pasajları ile de ünlüdür. Beyoğlu pasajlarının bazıları, üzerinde özellikle durulmaya değer yapılardır. Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi'nde üstü açık ya da kapalı arastalar, arasta benzeri bedestenler, nasıl özel ticaret yapılarını oluşturuyorsa, pasajlar da, birinci derecede ticari amaç gözetilerek yapılmış yapılardır. Ancak Beyoğlu'ndaki pasajların bir kısmında alışveriş yeri olarak kullanılacak dükkanlardan başka büro ya da ikamet için kullanılacak kısım

lar da vardır (Cezar, 1991, s:395).

19. yüzyılın sonlarında halkın gereksinimini karşılayan geleneksel dükkanların yanısıra çeşitli satış birimlerinin yer aldığı pek çok pasajlar yapılmıştır. Bunlar; Panaia Pasajı, Elhamra Pasajı, Karlman Pasajı, Haçopulo Pasajı, Anzavur Pasajı, Galatasaray Pasajı, Avrupa Pasajı, Krepen Pasajı, Lütfullah Pasajı, Çiçek Pasajı, Tokatlıyan Pasajı, Moralı Pasajı ve Suriye Pasajı'dır.

Panaia Pasajı'nın oluşmasının nedeni olan Panaia Kilisesi'dir. Pasaj 1804'te yapılmış ve Beyoğlu'nun en eski pasajıdır. Panaia Pasajı hem Grand Rue de Pera'ya hem de Tepebaşı Caddesi'ne açılmaktadır.

Karlman Pasajı, önceleri bir Fransız ailesinin kışlık konutudur. Bu aile yazları Boğaz'daki yalılarına taşınıp, kışları ise buraya dönmüştür. 1850 yılında bina "Bortoli" ailesince alınmış ve yerine son döneme kadar yaşayabilen ünlü "Bon Marche" binası yapılmıştır.

Bon Marche büyük bir mağaza olup Grand Rue de Pera ve Petits Chomps'e açılan kapıları vardır. Bu mağazada her şey satılmış ve her türlü müşteriye hizmet edilmiştir (Üstdiken, 1990, s:22-279). Bon Marche 1850 yılından 1926 yılına kadar varlığını devam ettirmiş, bu tarihten sonra mağaza, pasaj ve bina "Karlman Ailesine" geçmiştir. Bu tarihten sonra da pasajın adı Karlman Pasajı olmuştur.

Galatasaray Pasajı, 19. yüzyıl sonuna doğru inşa edilmiş, günümüzde pek bilinmemekle birlikte yeri (Galatasaray Lisesi'nden önce) bugünkü Yeni Çarşı Caddesi'nin köşesinde-
dir. Pasaj köşe başında olmasından dolayı, içindeki 16 dük-

kanın çoğunun dışarı bakması nedeniyle, iç taraftaki kapılar kullanılmamıştır. Pasajın içinde ayrıca 16 dairelik bir apartman da mevcuttur. Pasajda; çiçekçi, şarapçı, terziler mevcuttur.

Avrupa Pasajı, 19. yüzyıl pasaj mimarisinin tipik bir örneğidir. Halen Beyoğlu'nun heykelce en zengin binasıdır (Bkz: Fotoğraf 29). Binanın mimarisinden ziyade heykelleri dikkat çekicidir. İki kattan oluşan pasajın zemin katında pasaj sokağına bakan yüzlerinde bir hayli bozulma olduğu muhakkaktır. Ancak heykellerin yer aldığı birinci kat pek bozulmamıştır. Burada karşılıklı kadın heykelleri sıralanmış durumdadır. Bunu yaptıran Ermeni vatandaş, pasaja tam anlamıyla bir Avrupa havası vermeyi düşünmüş olmalıdır. Avrupa Pasajı adı da bu görüşten kaynaklanan bir davranışın ürünüdür (Cezar, 1991, s:234).

Lütfullah Pasajı; Hamalbaşı Caddesi üzerinde Dudu Odaları Sokağı'yla Kalyoncu Kulluğu Caddesi arasında halen var olan pasaj 19. yüzyıl sonlarına doğru iki katlı ve han olarak inşa edilmiştir. Behzat Üstdiken'e göre bu pasaj 1920'li yıllara gelmeden önce, oda oda kiraya verilen bir pansiyon olarak kullanılmış, zaman içinde "Krepen" pasajının boşalması sonucu, kundura satıcıları yavaş yavaş buraya taşınmıştır (Üstdiken, 1991, s:41-363).

Göterişli cephe mimarisine sahip Çiçek Pasajı (Hırstaki Pasajı-Cite de Pera), halen Beyoğlu'nun en süslü binası olma özelliğine sahiptir. Heykellerin büyükleri, karyatid sütun halinde iki kız heykelinden oluşmuştur (Bkz: Fotoğraf 30). Ayrıca en üst kat orta bölümüne yerleştirilmiş saatin

Fotoğraf 29: 19. yüzyıl pasaj mimarisinin tipik örneklerindendir. Beyoğlu'nun heykellerle dolu binası.

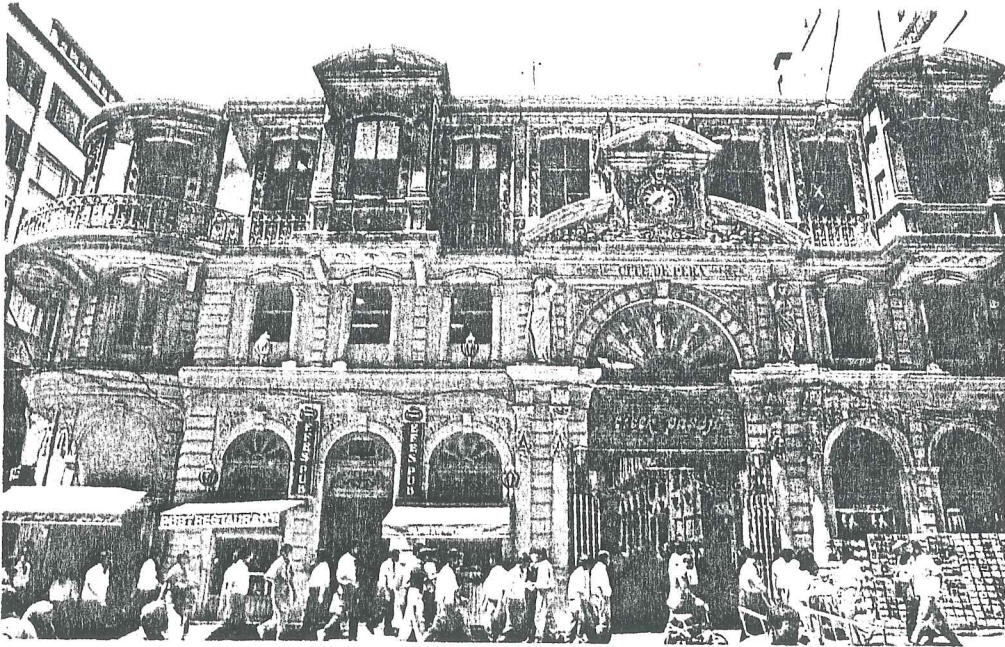
Kaynak : Cezar, 1991, s:235

Y. T. Ö.

KUTUPANE DÖK. DAL. BAŞK.

üstünde, cumba halindeki çıkıntıların cephe pencerelerinin tepelerinde de insan başı figürleri vardır.

Özetle belirtmek gerekirse, Çiçek Pasajı'ndaki yoğun süslemelerle iç ve dıştaki hareketli mimari düzenleme, 19. yüzyıl eklektisizminin hem mimari çizgilerde hem de süslemelerde, aşırıya kaçarak uygulanışını gösteren tipik fakat sembolik bir örnektir (Cezar, 1991, s:238-239).

Fotoğraf 30: İstiklal Caddesi'nde Cite de Pera-Çiçek Pasajı.

4.2.3.3. OTELLER

19. yüzyılda Osmanlı imparatorluğu'nun Avrupa ile olan ticaret ve kültür ilişkilerinin artması, nedeniyle, İstanbul'a gelip Beyoğlu'nda kalmak isteyen yabancıların artan isteklerini karşılayabilmek için o yıllarda Avrupa'daki benzerlerini aratmayacak ölçüde görkemli oteller yapılmıştır.

Özellikle 19. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'a gelen yabancılar Galata'daki hanlarda kalmışlardır. Fakat nüfus yoğunluğu arttıkça, gelişen ekonomi ve ulaşım ağı, kapitülasyonlarla gelen zengin tüccarlar ve gezgiler kalabalık Galata Hanları yerine bağlık, bahçelik Beyoğlu sırlarındaki otelleri tercih etmişlerdir. 1830'larda Beyoğlu otelleri gelişmemiştir. Fakat yukarıda sayılan nedenler Beyoğlu'ndaki otellerin gelimesine neden olmuştur.

Türkiye'deki modern otellerin yapımı 19. yüzyılın ortalarında ilk defa Beyoğlu'nda başladı. Ancak modern otellerin inşası, modern saray, kışla ve okul binaları kadar erken başlamadı. Oysa, çağdaş eğitimin gereklerine göre modern anlayışta okul ve kışla binası inşası 19. yüzyıla girilmeden önce başlanmıştır. Yeni okul ve kışla binalarının yapımında devlet öncülük ediyordu. Zira bunlar kamusal nitelikli yapılarıydı. Oysa otel inşası için devletin öncülüğü söz konusu olamazdı. Öyleyse bu işi, ticari amaçla ya yabancılar, ya da gayrimüslim azınlıklar yapacaktı (Cezar, 1991, s:398).

Özetle belirtmek gerekirse, 19.yüzyılın ikinci yarısında, İstanbul'da otelcilik gelişme kaydeder. Oteller sadece eski han ve kervansarayların yerini almakla kalmaz, yapıları ve hizmet düzenleri modernleşerek sayıları da artmıştır. Zira yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a yönelik turist ve tüccar trafiğinde önemli artışlar olmuştur.

1870 yangınında, Beyoğlu'nun ahşap binaları büyük çapta hasar gördükten sonra 1880'lerde daha çok, büyük otellerin kağır olarak yapıldığı görülmüştür.

19. yüzyılın sonlarında Beyoğlu'nun eski ünlü otelleri

denince de akla Pera Palas, Tokatlıyan ve Bristol Otel gelecektir.

Pera Palas ve Tokaklıyan, 19. yüzyılın sonlarında birbirinden bir kaç yıl farklı bir zaman sürecinde yapılmış önemli otellerdir. Pera Palas, Orient-Express'in yolcuları için 1892'de inşa ettirilmiştir. Orient-Express, o yılların en lüks taşıma aracıdır. Bu tren yolcuları oldukça zengin kişilerden oluşmuştur.

İşte Pera Palas, teşvik edici şartlar karşısında inşa edilir. Haliç ve İstanbul'a yüksekten bakışlı fevkalade manzaralı bir yere oturtulan otelin, gerçekten o yılların en konforlu yapısı olması gözetilmiştir (Bkz: Fotoğraf 31). Bina elektrikle aydınlanarak kendisine ait jeneratörden yanındaki binaya bile elektrik verilmiştir. İstanbul, dolayısıyla Türkiye'de ilk elektrikli asansör bu binada uygulanmıştır (Cezar, 1991, s:407).

Tokatlıyan Oteli, Pera Palas'a nazaran Beyoğlu'nun daha merkezi bir yerine oturtulmuştur. Otelin inşası 1895-96 yılında bitirilmiştir (Bkz: Fotoğraf 32). Tokatlıyan Oteli'nden önce burada Üç Horan Ermeni Vakfı tarafından 1884'te bir tiyatro binası yaptırılmıştır. Ne varki tiyatronun ömrü pek olmamış, bina 1892'de yanmıştır.

Tepebaşı'ndaki eski otellerden birisi de Bristol Oteli'dir. Manoussos adlı bir mimarın eseri olan bu güzel yapı halen Esbank Genel Müdürlük Binası olarak kullanılmaktadır (Bkz: Fotoğraf 33).

Bu otellerden başka 19. yüzyılın sonlarında Beyoğlu'da bulunan oteller şunlardır.

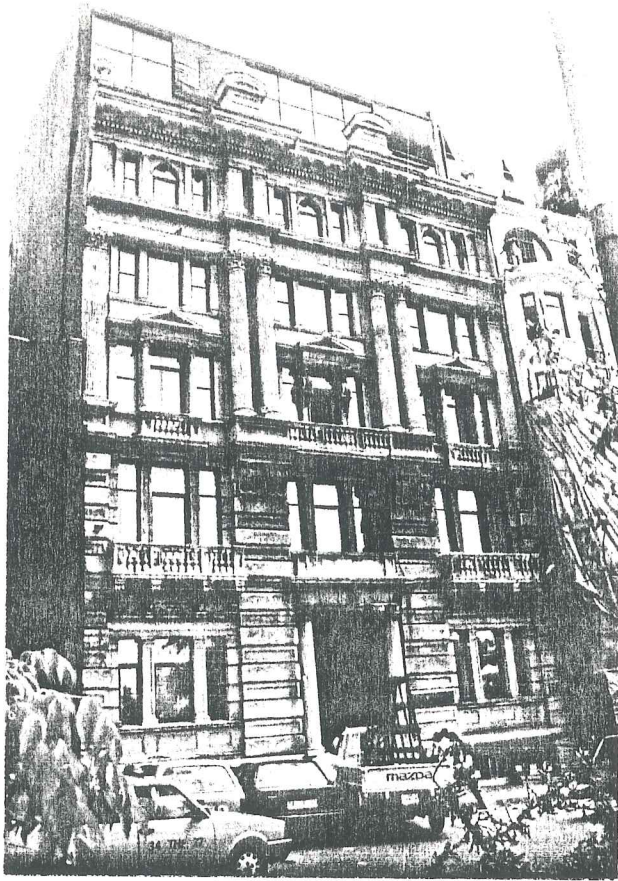
Y. T. O.
KÜTÜPHANE DÖK. DAL. BAŞKANLIĞI

Fotoğraf 31: Tepebaşı'da Pera Palas Oteli.

Y. T. O.
KÜTÜPHANE DÖK. DAL. BAŞKANLIĞI

Fotoğraf 32: İstiklal Caddesi üzerinde Tokatlıyan Oteli.

Fotoğraf 33: Halen Esbank
Genel Müdürlük Binası ola-
rak kullanılan Amiral Bris-
tol Oteli.

Fotoğraf 34: Tepebaşı'nda
Londra Oteli

1905'lerdeki Royal Oteli (1950'lerden sonra Alp Oteli), Beşir Fuat Sokağı ile Meşrutiyet Caddesi'nin kesiştiği köşede 1876 yılında açılmıştır.

Royal Oteli'nin karşısında D'Orient Oteli yer almıştır. Royal Oteli ile aynı adada ve Meşrutiyet Caddesi üzerindeki diğer oteller, Büyük Emperyal ve Florya Oteli'dir. Yine Meşrutiyet Caddesi üzerinde ve Haçopulo Pasajı yakınında Ege Oteli, Turing oteli ve Avrupa Otelleri yer almıştır.

Mezarlık Sokağı ile Balyoz Sokağı'nın kesiştiği köşede Lozan Palas Oteli, Meşrutiyet Caddesi üzerinde Kontinental Oteli, Yenişehir Palas ve Büyük Londra Oteli bulunmaktadır (Bkz: Fotoğraf 34).

4.2.3.5. SAĞLIK YAPILARI

İstanbul, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal açıdan en gelişmiş ilidir. Ekonomik gelişme, İstanbul'daki tedavi edici sağlık hizmetlerinin düzeyini nicel ve nitel olarak artırmaktadır. Eğitim düzeyinin ülke ortalamasının çok üstünde oluşu da, İstanbul'da yaşayan halkın sağlık soruları konusunda daha duyarlı ve bilgili olmasını sağlamaktadır (Yurt Ansiklopedisi, s:4046).

İstanbul'da hasta tedavisi için yapılan sağlık tesislerine "Bimarhane" denildiği bilimektedir. Bimarhaneleri, hayır ve şefkat sahipleri, hükümdarlar ve zenginler yaptırırlar ve onları idare edecek gelir kaynakları da yine bu kişiler tarafından sağlanırdı. Halk ise bu sağlık tesislerinden parasız olarak faydalanırdı.

Bu çeşit müesseseler ve Tanzimat gelinceye kadar iyi kötü halkın sağlığına hizmet etmişse de son zamanlarda Os-

manlı müesseselerinin hemen hepsinde görülmeye başlayan bozukluk, parasızlık ve idaresizlik bimarhanelerde de etkisini daha çok göstermeye başlamıştı.

Bu sağlık tesislerini kuran ve vakıf yapan kişilerin en büyük çocuğu olan mütevellilerin gitgide vakıf şartlarına, yani babanın koymuş olduğu usul ve nizamlara uymada gösterdikleri ilgisizlik ve ihmaller yüzünden bimarhaneler bakımsız kalmış, hastalar aç ve çıplak yönetici olan hekim ve memurlar tahsisatsız bırakılmış ve sonuç olarakta bu tesislere halkın rağbeti ve itimadı sarsılmış, evlerinde tedavileri mümkün olmayan akıl hastaları ister istemez bu müesseselere getirilerek bırakılmaya başlanmıştır.

1836 yılında ya vakıfların düşman istilasına uğrayan yerlerde kalmasından veya mütevellî'lerinin fena idaresi yüzünden bakımsız ve gelirsiz kalmış olması yüzünden bütün müesseseleri hükümet adına idare etmek üzere kurulan Evkaf Nezaretî, bu arada bimarhanelere de biraz yenilik ve can vermek istemişse de 5-6 yüzyıl önceki bimarhane anlayışını, tesisat, teşkilat ve tedavi usulleri ile 18.yüzyılda da yürütmeye ve halkın rağbetine bu müesseselere çekmeye bir türlü muvaffak olamamıştır.

O zamanın hükümetini yeni tedavi tarzlarına uygun olarak hastahane açmaya zorlayan ilk önce ordu ihtiyacı olmuştur. Topkapı dışında Maltepe'de ve sonraları Haydarpaşa'da ve Gümüşsuyu'nda açılan Askeri hastaneler bu maksatla yapılmıştır.

Sivil ve fakir müslüman halk için ilk sağlık müessesesinin 1845 yılında İstanbul Yenibahçe'de inşasına başlanmış-

tır. Sultan Abdülmecit'in annesi Bezmi Alem Valide Sultan tarafından yaptırılan bu hastahane 1847 senesinde açılmıştır. Hastahaneye yalnız garip ve fakir müslümanlar alınarak tedavi edildikleri için adına Gureba-i Müslimi Hastahanesi'-de denilmiştir.

Bimarhanelerin vakfiyelerinde kadın, erkek, müslim, gay-ri müslim kaydı olmadığından ilk zamanlarda din, cins ve milliyet ayrılığı gözetilmeyerek herkes bu müesseselere alınmıştır.

Bimarhaneler bu sebeplerden ötürü rağbetten düşüktü ve Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra islam olmayan unsurlar (azınlıklar) eskisine nazaran daha özerklik ve serbestlik hakları kazandıktan sonra kendi cemaatleri için hastahane yapma ve açmaya başlamışlardır. Özellikle 1855 tarihli Islahat Fermanı; Türk olmayan unsurları cemaat teşkilatı kurmaya, aralarında birlik ve beraberilik bulunması ve varlıklı olmaları nedeni ile de hastahane yapımında daha çok teşvik etmiştir. Tanzimat'tan hemen sonra da Yedikule Rum ve Ermeni Hastahaneleri'nin Rum ve Ermeni Cemaatleri tarafından yaptırıldığı bilinmektedir (Bengiserp, 1987, s:1-2).

a) AZINLIKLARIN YAPMIŞ OLDUKLARI HASTAHANELER VE BEYOĞLU HASTAHANESİ

19.yüzyılda Batı örneklerine göre sağlık kurumları da yapılmaya başlamıştır. Tıbbiye, 2. Mahmut döneminde 1838'de Galatasaray Binası'nda açılmış ve Metternich'in aracılığıyla Viyana'dan gelen Karl Ambroso Bernard adlı genç bir tıp profesörünün başkanlığında derslere başlamıştır (Berkes, 1973, s:164).

Bu yüzyılda doktorluk, cerrahlık yabancılara ve azınlıklara özgü bir meslek olmuştur.

1882'de Beyoğlu nüfusunun çoğu yabancı uyruklu idi. Ama bunların büyük bir bölümü gerçekten Avrupalı olmayıp, Avrupa devletlerinin koruması altındaki azınlıklardır. Müslümanlar ise Beyoğlu nüfusunun ancak % 20-25'nin oluşturmaktaydı.

1839 Tanzimat Fermanı'ndan sonra azınlık grupları bağılı oldukları dini güçlerin etkisi azalmış olarak yenide örgütlenmişlerdir. Bunda, Batı'nın demokrasi hareketleri kadar Osmanlı içişlerine karışma isteğide rol oynamıştır. Bu örgütler halkın gereksinimlerini sağlayabilmek için azınlık okulları ile birlikte hastahanelerini de kurmaya başlamışlar.

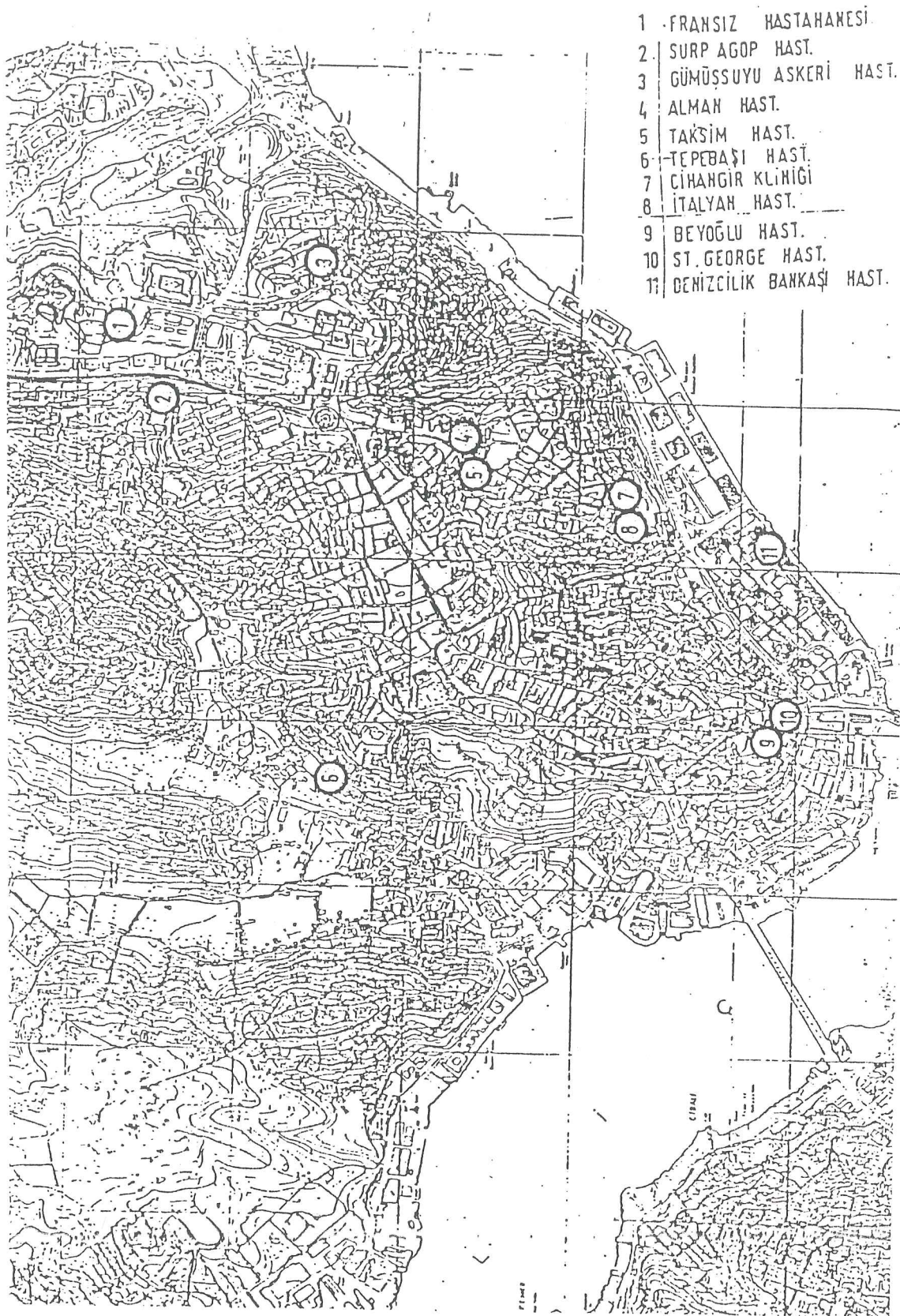
Bütün bu sebeplerden dolayı 19. yüzyılda Beyoğlu aynı zamanda yabancı ve azınlık topluluğa hizmet edebilmek için yapılan yabancı hastahanelerin en yoğun olarak bulunduğu bir semt olmuştur. Alman Hastahanesi 1844'te şimdiki binada, 1875'de Sıraselviler Caddesi üzerinde Aslan Sokağı ve Soğanlı Sokağı ile sınırlı adada, 1876'da kurulan İtalyan Hastahanesi Defterdar Yokuşu üzerinde kurulmuştur. Rus Hastahanesi ise 1874'te kurulmuştur (Dökmeci, 1991, s:35).

St. George Hastahanesi de Galata Medresesi Sokağı üzerinde kurulmuş olan Beyoğlu'nun en eski hastahanelerindendir. 1878 yılında daire reisi Edward Blaque ve hekim Michel, Yüksek Kaldırım Zürafa Sokakta ilk Nisa (Kadınlar) Hastanesini kurmuştur. Ayrıca Liva Sokağı ile Hocaşade Sokağı arasında kalan adada Sıraselviler Caddesi üzerinde Taksim Hastahanesi (Belediye Hastahanesi) vardır.

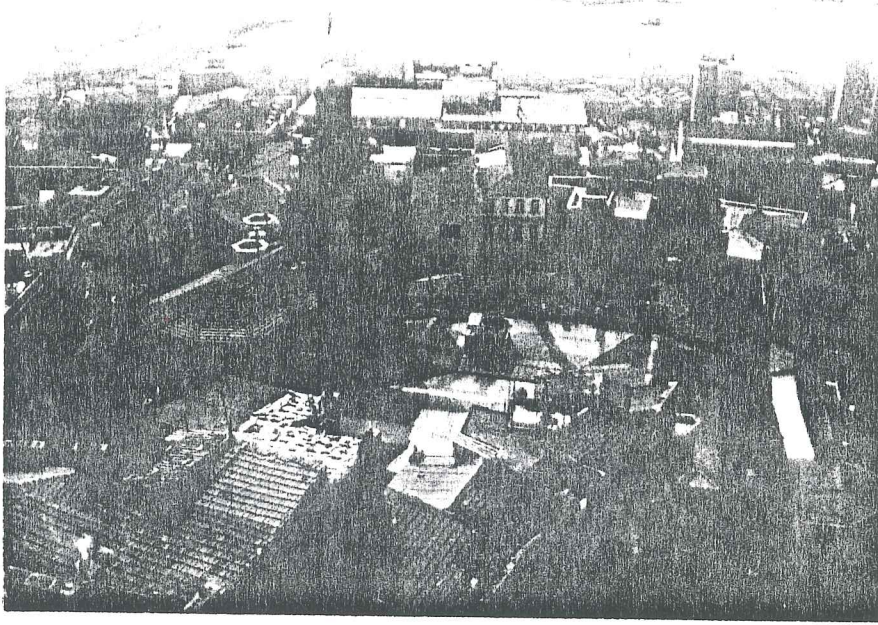
Yedikuyular Caddesi üzerinde Ermeni Katolik Surp Agop

Hastahanesi, Taşkışla Caddesi üzerinde Gümüşsuyu Askeri Hastahanesi, Defterdar Yokuşu ile Batarya Sokağının kesiştiği yerde Cihangir Kliniği, Kasımpaşa'da Deniz Hastahanesi, Ten-nure Sokak üzerinde Tepebaşı J. Vatan Hastahanesi, Kemankuş K. Mustafa Paşa Caddesi üzerinde Denizcilik Bankası Hastahanesi bulunmaktadır (Bkz: Harita 19).

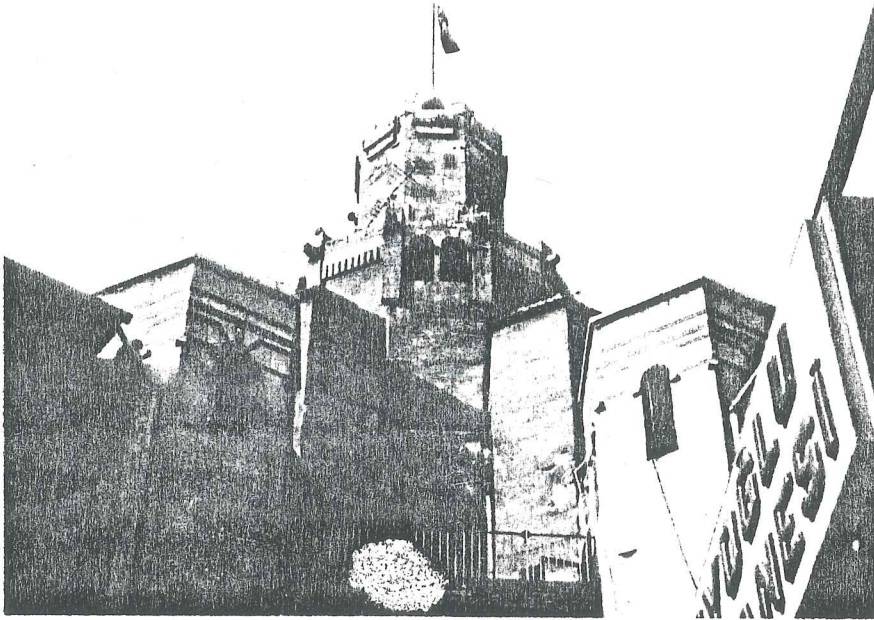
İngiliz Hastahanesi, günümüzde İstanbul Belediyesi Beyoğlu Hastahanesi olup 1879'da Sıraselviler'de Fransız Rahiplerin yönetiminde bir dispensar olarak kurulmuştur. Bu dispensar bölgedeki İngiliz vatandaşlarının sayısının artması sonucu ihtiyacı karşılayamaz olmuştur. Bunun üzerine İngilizler Galata Kulesi yakınlarında, ortaçağ şatolarını andıran kuleli bir bina yapmışlardır (Bkz: Fotoğraf 35,36,37). Kulesi hayli uzaklardan görülebilen bu yapı, şimdiki Beyoğlu Hastahanesi olup 1904'te İngiliz Bahriye Hastahanesi (British Seaman Hospital) olarak yapılmıştır. İngilizler 1860'da Galata yakınlarında bir konsolosluk binası edinmişler, daha sonra da bunun yanına bir hastahane yapmak istemişlerdir. Binanın planını H Percey Adams adlı bir mimar Londra'da çizmiş, uygulayı başka birisi gerçekleştirmiştir. Hastahanenin bazı inşaat malzemesi ile buhar kazanı ve soba gibi kullanım malzemesi İngiltere'den getirtilmiştir. Hastahanenin bahçesinde renkli çakıl taşları ile işlenmiş (BSH) harfleri 1904 tarihi ve çapa bugün de varlığını korumaktadır (Bkz: Fotoğraf 38). İngilizler binayı 1924'te Kızılay'a devretmişlerdir. 1933'te belediyeye verilmiş, belediye de burayı Beyoğlu Hastanesi haline getirmiştir (Cezar, 1991, s:220-225).

Harita 19: Yabancı ve azınlıkların yapmış olduğu hastaneler.

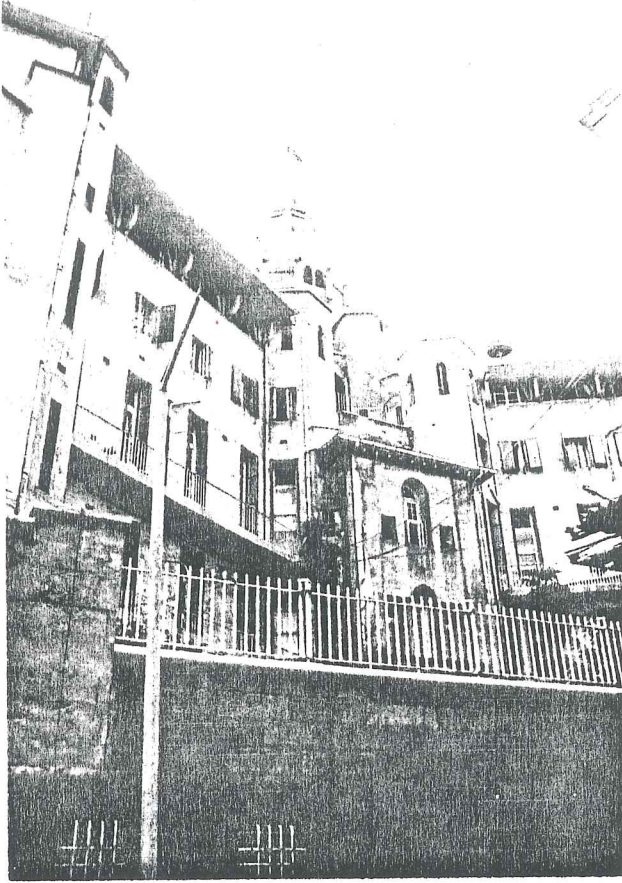

Fotoğraf 35: Beyoğlu Hastahanesi'nin Galata Kulesi'nden görünüşü

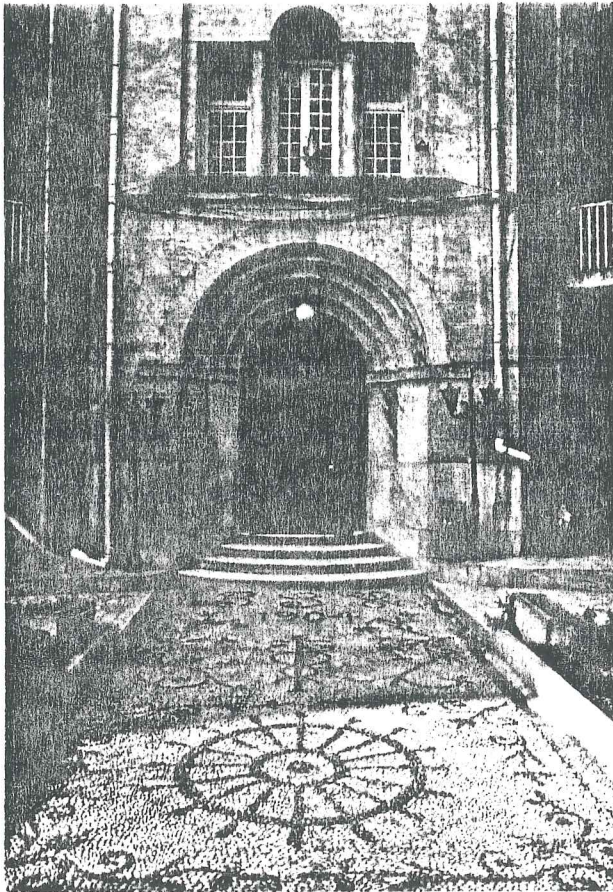

Fotoğraf 36: Galata Kulesi'nin ortasındaki Ortaçağ Şatolarını andıran kule.

Not: Bu kulenin Haliç'teki Osmanlı Donanması'nı gözetlemek amacıyla yapıldığı da rivayet edilmektedir.

Fotoğraf 37: Beyoğlu Hastanesinin Galata Medresesi Sokağından görünüşü.

Fotoğraf 38: Beyoğlu Hastanesinin girişi ve denizcilerin simgesi olan çapa.

i) H. PERCEY ADAMS VE İNGİLİZ MİMARLIĞI

Percey Adams tıpa yatkın bir aileden gelmektedir. Büyük babası Webster Adams, Londra'nın en büyük hastahaneleri olan Guy's ve Saint Thomas'ta cerrah olarak çalışmıştır. Baba Webster, Londra ve Ipswich'te cerrahlık ihtisası yapmıştır. Percey Adams Surrey'de Epsom Kolej'de eğitim görmüş, daha sonra da Ipswich'te Brightwen Binyon'a devam etmiştir. 1888 yılında Cerrahlar Kraliyet Koleji'nin mimarı olan Stephen Salter'in ofisine girmiştir. Stephen Salter 1885 yılında Victoria Embankment'te fizikçiler ve cerrahlar için Joint Examination Hall'u yapmıştır. Bu bina 1910 yılında Adams ve ortağı Charls Holden tarafından Elektrik Mühendisleri Kurumunun merkezi olacak hale getirilmiştir (40 yıl sonra aynı bina Adams, Holden ve Pearson tarafından yükseltilmiştir.) (Friba, 1954, s:84).

Adams, 1888 yılda RIBA (Britanya Mimarlar Odası) çizim ödülünü kazanmış, 1890 yılında Kraliyet Akademisi Okulu'na girerek South Kensington Okulları'nda eğitim görmüştür. Her iki okulda da ödül adamı olup ayrıca Donaldson Madalyası'nı kazanmış ve 1897'de de Godwin Bursu'nu almıştır. Salter'in ölümünden sonra Salter ve Adams adı altında mesleğine devam etmiştir. Adams'ın inşasında emek verdiği hastahaneler listesinde şunlar yer almaktadır; Bedford'da County Hospital, Surrey'de Dorking Infirmary, Southport'ta Homoeopathic Hospital'dır. Percey Adams bunların tümünü yarışmalarda kazanmıştır. Adams 1898 yılında Charles Holden'le ortak olmuştur. Yetenekli bir mimar olan Holden'in yeteneği basit ve hayal stili olan projelerle simgelenmiştir. Ortaklaşa çalışmaları

erken zamanda geleneğin dışında, önemli binalar üretmelerini sağlamıştır.

Adams 1907'de Holden'le ortak olmuştur. Daha sonra bu ortaklığa Holden'in Manchester'den arkadaşı olan Lionel G. Pearson dahil olmuştur. 1913 yılında ise bu ortaklığa William Flockhart ve E. S. Prior katılmışlardır. Adams'ın oğlu, Percy Webster Adams'ta 1925'te firmaya ortak olarak firmasının adı Adams, Holden ve Pearson olarak devam etmiştir (Fri-
ba, 1954 s:85).

Adams ve Holden firmalarının 1901-1910 yılları arasında tamamladıkları işler şunlardır;

- 1902'de Dressler'de Royal Reviri,
- 1903'de Bloomsbury Caddesi'nde Oakley Evi,
- 1903'de Kennington'da çocuklar için Belgrave Hastanesi
- 1903'de Bedfordshire'de Waburn Hospital,
- 1904'te İstanbul'da İngiliz Hastahanesi (Bugünkü Beyoğlu Hastahanesi),
- 1904'te Richmond'da Kalp Hastahanesi,
- 1904'te Soho Meydanı'nda bayanlar için hastahane,
- 1904'te Bedfordshire'de Kır Evi,
- 1905'te Bristol'de Merkez Kütüphanesi,
- 1905'te 7. Edward için Royal Kadın Reviri,
- 1906'da Midhurst'ta 7. Edward Sağlık Yurdu,
- 1906'da Paddington'da Çocuk Hastahanesi,
- 1906'da Suffolk'ta Ipswich Reviri,
- 1906'da Oxford Caddesi'nde Evelyn Evi'dir.

Adams ve ortakları yukarıda saydığımız binaları yaparken aşırı süslemeden kaçınarak alabildiğince sade olarak

yapmaya özen göstermişlerdir.

19. yüzyılın son yarısında İngiltere'de özellikle Williams Morris yazılarıyla aşırı süslemeciliğe karşı çıkarak sadelik ve malzemeye saygı için savaş vermiştir. Ne var ki, Morris bu savaşı saldırgan bir anti-endüstriyel anlayışla sürdürmüştür.

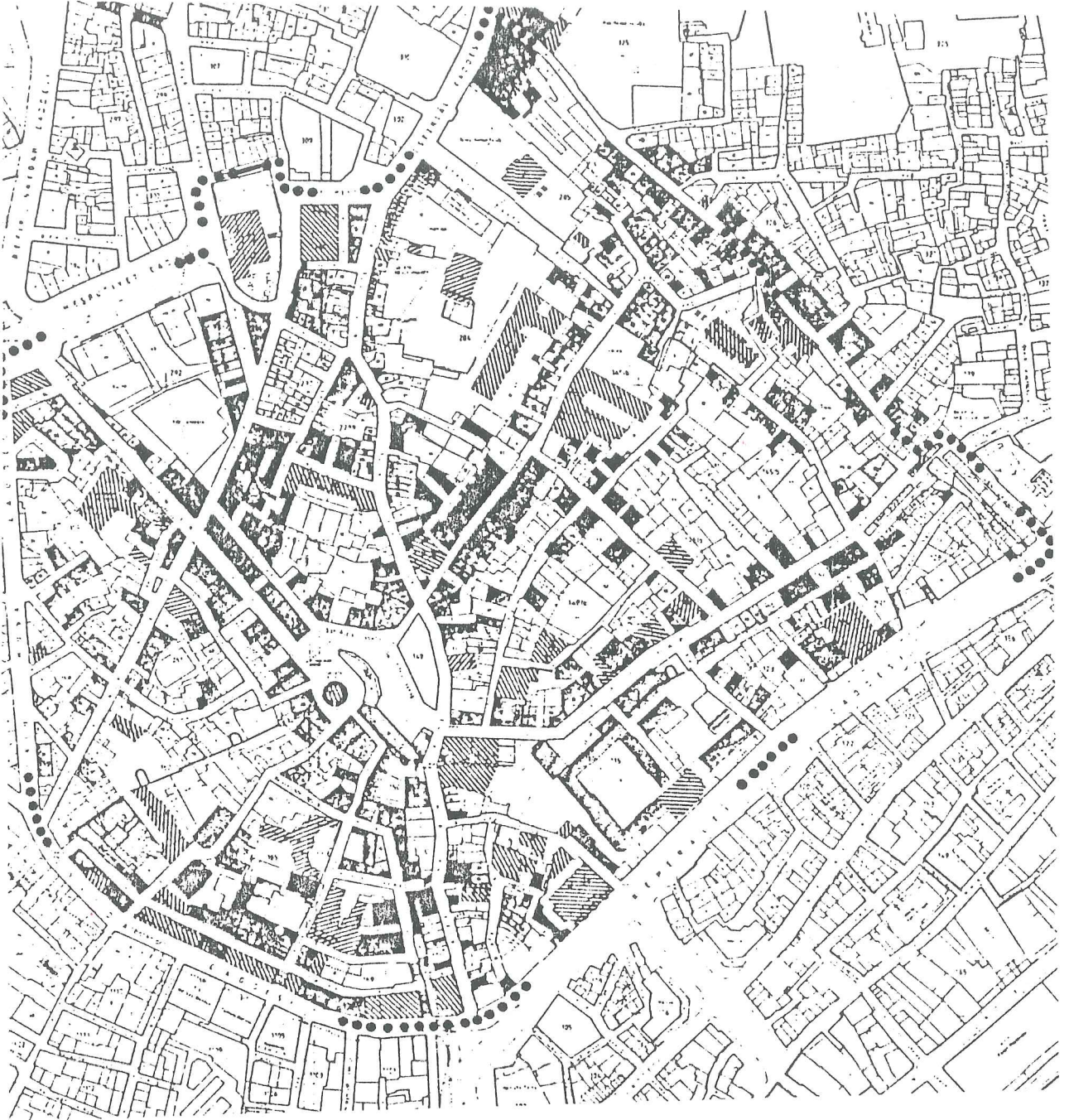
1900'lerde İngiltere, bahçeli banliyö yerleşmeleri ve konut mimarisi ile hala mimarlık alanında öncülüğünü sürdürmekteydi. Konut mimarlığında historisizmden uzaklaşarak Voysey ve erken dönem eserleri ile Lutyens'in yapıtlarında, Chicago Okulu'nun büro binalarında varmış olduğu, sadelik ve dolaysızlığa yönelinmiştir (Yapı Dergisi, s.29, s:42).

ii) BEYOĞLU HASTAHANESİ'NİN MİMARİ KARAKTERİ

Beyoğlu Hastahanesi'nin bulunduğu bölge olan Galata'da 2. grup yapılar çoğunlukta olmakla birlikte, 1.grup yapılar da bulunmaktadır (Bkz: Harita 20). 1. grup yapılar içinde en önemlisi İstanbul slüeti içerisinde ayrı bir yer tutan Galata Kulesidir. 1.grup yapılar içerisinde Galata Kulesi'nden sonraki en önemli yapı Beyoğlu Hastahanesi'dir.

Beyoğlu öteden beri Batı kültürünün Osmanlı ülkesindeki vitrini olmuştur. Yaşam tarzı, müzik, mimari,... gibi pek çok bakımdan ayrı bir dünyanın uzakta kalmış parçasını yansıtır. Bu farklılığı belli eden önemli vasıtalarından birisi mimari-
dir. Batının klasik sanat üslupları ve eklektisizmin seçkin örnekleri her yanda varlığını göstermektedir. Bunları yapanların çoğunda ülkemizde bulunan yabancı mimarlardır.

Beyoğlu Hastahanesi Batı karakterinin böylesine egemen

9 MİMARİ DEĞER ANALİZİ

- 1. GRUP YAPILAR
- 2. GRUP YAPILAR
- 3. GRUP YAPILAR

Harita 20: Beyoğlu Bölgesindeki Yapıların Mimari
Değer Analizi.

Kaynak: Kahraman, 1986

olduğu bir bölgede alabildiğince yerli durmaktadır. Bu hali ile de çok şaşırtıcıdır. Çünkü aynı dönemlerde bu bölgede yapılan yapıların hemen hepsi Batı üsluplarını yansıtırken, bu bina azda olsa İngiliz mimari biçimlerini içermekle beraber geleneksel Türk mimarisinin özelliklerini kendinde toplamıştır. Burada akla gelen ilk soru yapıyı yapan mimarların (Percey Adams ve Ortakları) bu yolu niçin tercih ettikleridir. Bu durumu daha iyi anlayabilmek için proje müelliflerinin İngiltere'deki uygulamalarını gözden geçirmekte yarar vardır.

İngiltere'de 19. yüzyılın sonlarına kadar etkili bir Historisizm anlayışı hakimdi. Neo-Gotik, Neo-Norman ve Neo-İtalyan Romaneksi moda akımlardandı. 1877'lerden itibaren, William Morris yazıları ile sadelik, malzemeye saygı, insani oranlara önem verme gibi konuları yılmadan işledi. Sonraki yıllarda bu ilkeleri farklı şekillerde yorumlayan mimarların ortaya ortaya çıktığını görmekteyiz (Yapı Dergisi, s.29 s:42). Sonuçta geleneksele dayalı ancak sadelik ve dolaysızlığa önem veren bir anlayışın ortaya çıktığı söylenebilir.

Percey Adams ve Ortaklarının tasarladıkları yapılar incelenince onların da William Morris ve Chicago Okulu çizgisinde oldukları anlaşılmaktadır.

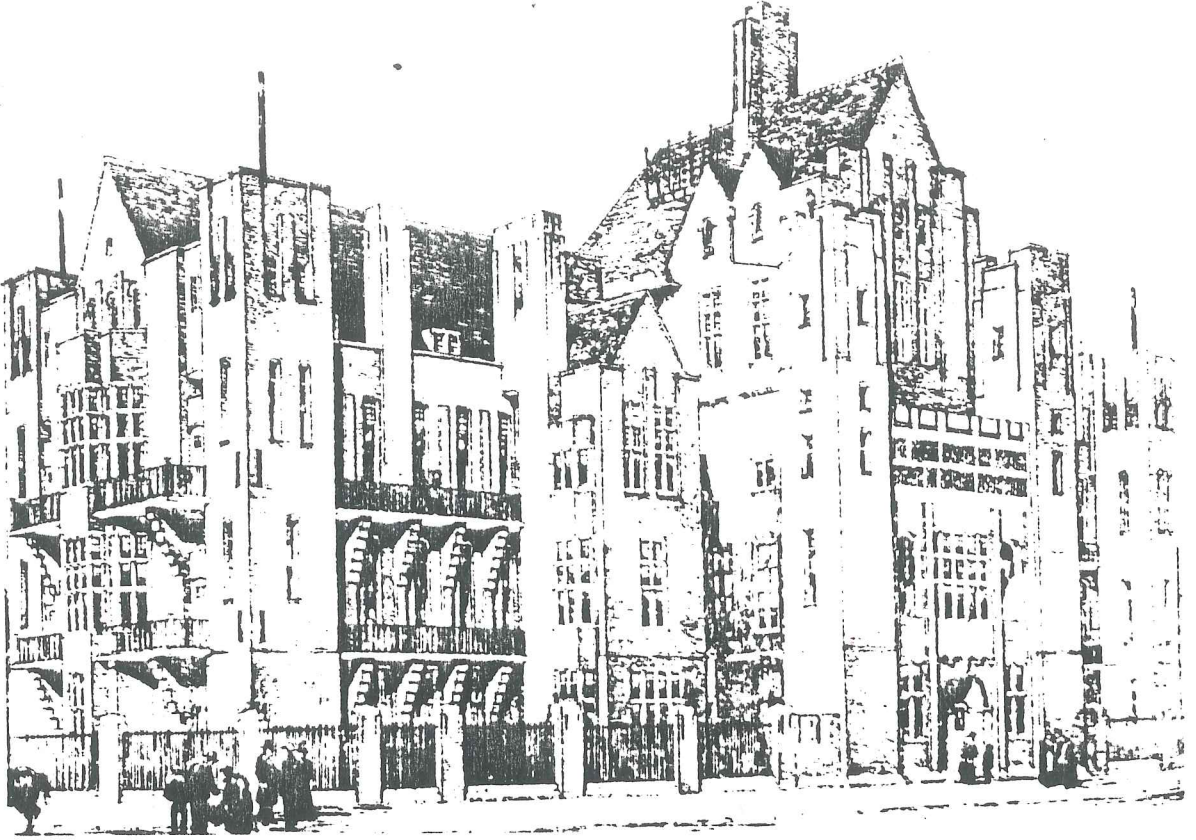
Örneğin Londra'da yaptıkları "Belgrave Çocuk Hastahanesi"nin mimari anlatımı bu bakımdan çok dikkat çekicidir (Bkz: Fotoğraf 39). Süs yoktur, dolaylı anlatıma gerek görülmemiştir. Çeşitli pencere tipleri üzerine kurulan cephe düzeni, farklı kotlarda biten kırma çatılar ve dikdörtgen kütlelerle sağlanan hareket, güçlü bir kütle plastiği ortaya çıkar-

miştir. Zengin cephe anlayışı, güçlü plastik etki gözün başka şeyler aramasına yer bırakmamıştır. Fonksiyon dışı eklen-tiler yoktur. Gerekli olan yapı öğelerinin güzel olmasına özen gösterilmiştir. Balkonları taşıyan payandaların biçimi buna en bariz örnektir. Bu payandalar taşıyıcı sistem gereği orada bulunmaktadır. Ancak kırma çatılar ve dikdörtgen kütleler gibi binanın mimari anlatımında etkili birer araç olarak kullanılmışlardır. Durgun bir yapı yerine zarif, hareketli bir bina ortaya çıkmıştır.

Yine başka bir örnekte Londra'da yapılan "Evelyn House" tur (Fotoğraf 40). Yapıyı meydana getiren taş malzeme estetik ifadenin de temel ögesidir. Örgü tarzı, dokusu, satıhtaki hareketliliği ile yardımcı süsleme öğelerine yer bırakmamıştır. Her katta değişik pencere düzenleri ile yapılan cephe kompozisyonunun başarısı dikkat çekicidir. Louis Sullivan'ın bu yoldaki çabalarını anımsamamak mümkün değildir.

Osmanlı Mimarisi'nde bu sorunlar çok önceden çözülmüştür. Mimar Sinan'ın zirveye çıkardığı, 16. 17. ve 18. yüzyılın ortalarına kadar süren düşünce tarzında, Batının daima aradığı ilkeler hep vardı. Zamanla mimariden çok dekora önem verilmeye başlanması bu temel değerlerin unutulmasına neden olmuştur. Evrensel değerlerin tekrar Batılılarca, geleneksel mimarimizde bulunması bizim açımızdan hem sevindirici, hem de üzücüdür.

Adams Percey bu binasında da yapıyı oluşturan aslı unsurların ön plana çıkmasına, sadeliğe, dolaysız anlatıma ö-

Fotoğraf 39: Percey Adams'ın yapmış olduğu Belgrave Hospital

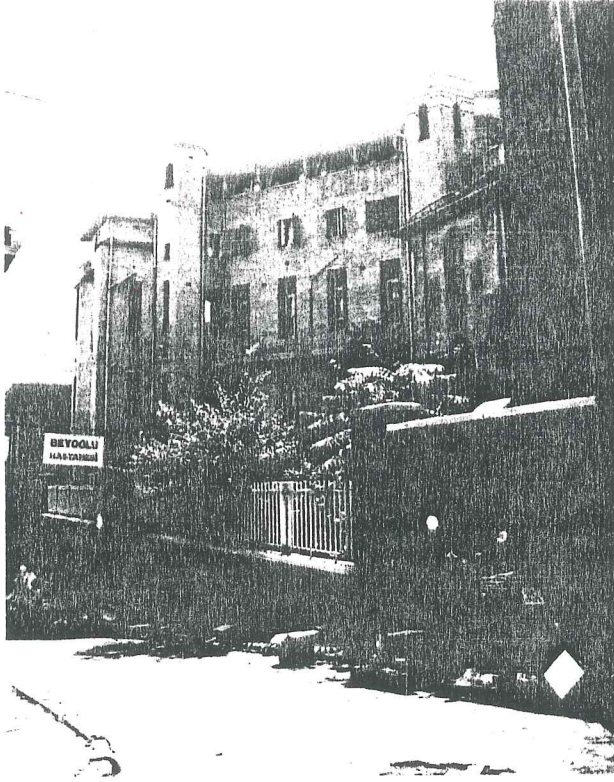
Kaynak : Friiba, 1954, s:84

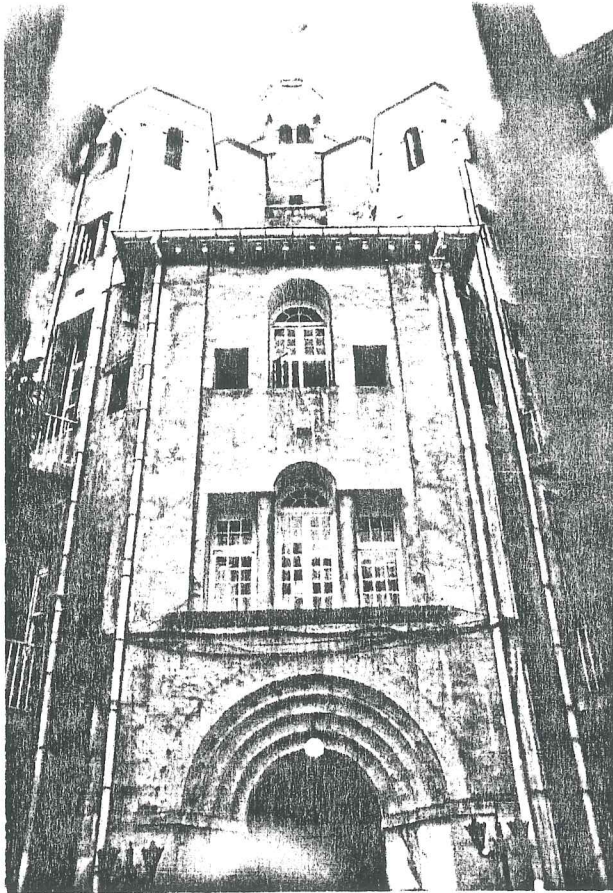
Fotoğraf 40: Percey Adams'ın yapmış olduğu Evelyn House.

zen göstermiştir. Yerel mimari ögelere de ilgi göstererek konut mimarimizdeki geniş çatı saçaklarına, pencere oranlarına, pencere biçimlerine, göğüslemelere, masif taş yüzeylere yer verilmiştir (Fotoğraf 41). Kulelerin bazıları kurşun kaplı kubbelerle tamamlanmıştır. Yapıyı meydana getiren taş malzemenin strüktürel biçimi, yapının güzelliğinde temel kaynağıdır. Fonksiyon dışı süsleme amaçlı ögelere yer verilmemiştir. (Kulelerin varlığı İngilizlerin başka amaçlar da güttüklerini akla getirmektedir.) Doluluk-boşluk nisbetlerine, pencere düzenlerine önem arzedilmiştir. Bina üçüncü boyutta kuvvetli bir kütle plastiğine sahiptir. Ancak gerek malzemenin yalınlığı gerekse cephenin aynı satıh halinde yer yer fazla uzamasının sıkıcılık yarattığı söylenebilir. Son katta cephenin tamamen cam düşünülmesi, yalnızca çatı saçağını taşıyan eli böğründelerle bölünmesi farklı bir bitiş meydana getirmiş, oluşan boşluk hissi binanın diğer satıhları ile zıtlık yaratmıştır. Bu durumun binanın yüksekliğinin daha az algılanmasına neden olduğu söylenebilir. Ancak alçak kulelerin iki değişik şekilde bitirilmelerinin estetik açıdan uygunsuzluk yarattığı hissedilmektedir. Düz biten kulelerdeki renkli tuğla örgü, Osmanlı duvar örgü sitiline bir gönderme olarak değerlendirilebilir (Bkz: Fotoğraf 42).

Topoğrafyaya uyum bakımından olumlu değerlendirmek güçtür. Binanın başı ile sonu arasında önemli kot farkı vardır. Bu fark silüette yeterince yansıtılmamıştır. Sonuçta gereğinden yüksek insan boyutlarının üstünde bir kütle ortaya çıkmıştır. Bu arada prof. Sedat Hakkı Eldem' in Zeyrek S.S.K. Tesisleri' nin ne kadar başarılı olduğunu hatırlamakta yarar

Fotoğraf 41: Saçağın altın
daki eliböğründeler.

Fotoğraf 42: Cephedeki taş
kaplama ve kulelerdeki tuğ-
la derzler.

vardır.

Herşeye rağmen, tüm dikkatlerin Batı kültürüne çevrildiği bir zamanda, yabancı bir mimarın bu tarzda bina yapıp, yerel değerlere önem vererek etkileyici bir bütüne varması takdire şayandır.

BÖLÜM 5

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Buraya kadar yapmış olduğumuz değerlendirmelerde Beyoğlu'nun şekillenmesine etki eden temel faktörleri ayrı ayrı açıklamaya çalıştık. Gayrimüslimlerin bölgedeki varlığı, hayat tarzları, sanat görüşleri müslümanlara göre hep daha ağır basmıştır. Bu olgunun yabancı uyruklu çevrelerce de desteklenip güçlendirilmesi sonucu (Elçiliklerin burada açılması, yabancı mimarların en güzel eserlerini burada vermeye çalışmaları... gibi.) Beyoğlu batı havasının hakim olduğu bir Türk yerleşmesi olup çıkmıştır. Bu durum tarihsel bir süreç olarak kendi kendine meydana gelmiştir. Yadırganması anlamsızdır.

İstanbul Batı ve Doğu kültürlerinin buluşup kaynaştıkları en önemli bölgedir. İşte Beyoğlu bu coğrafyada Batı kültürünün takdim edildiği mekan görevini üstlenmiştir.

Beyoğlu Hastahanesi, bu bölgede geleneksel Osmanlı mimarisinin temsilcisi durumundadır. Şaşırtıcılığı, yalnızlığı belkide bundandır.

Şimdiye kadar bu yapı hakkında yapılan incelemeler gayet yetersizdir.Yaptığımız çalışmalarda aydınlatıcı bir araştırmaya rastlayamadık. İngiltere'deki yakın dostlarımızın çalışmaları sonucu elde ettiğimiz bilgileri yorumlayarak ortaya çıkardığımız bu çalışma umarız ki gelecekte yapılacak çalışmalara ışık tutacaktır.

KAYNAKLAR:

- ALGIN, Ü. , Bölgemiz Marmara, İstanbul ve ilçeleri, İstanbul, Birsen Yayınevi, 1987, s:54-56.
- ANADOL, K. Galata Kulesi'nin Turistik Tanzimi, "Arki-tekt", 1964, No:317, s:150-159; 1965, No: 318, s:18-24.
- AND, M. 16. Yüzyılda İstanbul, Hayat Tarih Mecmua-sı, c.2, 1969, s:8,18-21.
- ANSİKLOPEDİ, Hayat Ansiklopedisi, c.2, 1950, s:588-589.
İslam Ansiklopedisi, MEB Yayını,1950, c.5
Meydan Larousse, İstanbul Meydan Yayınevi, 1969, c.2, s:343-344.
Türk Ansiklopedisi, c.6, s:293.
- ARKAN,Ö.K., Beyoğlu, (Beyoğlu ve Kısa Geçmişi),İstanbul Aybay Yayınları,
- ARSEVEN,C.E., Eski Galata, İstanbul, 1911.
- ARSEVEN,C.E., Eski Galata ve Binaları, Hazırlayan:Dilek Yelkenci, İstanbul Ç.G.V. İstanbul Kütüp-hanesi Yayınları, 1989, Şehir Monografisi:1
- ARSEVEN,C.E., Galata Kulesi,Sanat Ansiklopedisi,s:621-623
- AYVERDİ,E.H., Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri
Şehrin İskan ve Nüfusu, Ankara,Vakıflar U-mum Md. Neşriyatı, 1958.
- BAREILLES,B., Constantinople, Ses Citles Françes Et Levan tines, Pera, Galata, Bonlievra, Paris,1918
- BERK,I., Galata, İstanbul, Adam yayıncılık, 1985.
- CEZAR, M., Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tah-ribat Yapan Yangınlar ve Afetler, Türk Sa-

- nat Tarihi Araştırma ve incelemeleri, 1963, s:1-389.
- ÇILAK, F., Beyoğlu ilçesi Tarihi, (Sosyal Kültürel Ekonomik Yönleri ile), İstanbul, Dizerkonca Basım, 1969.
- DALKILIÇ, H., Beyoğlu-Galata, Tarihsel Mekan Gelişimi ve Çağdaş Rehabilitasyon :Şahkulu ve Bereketzade Mahalleleri Araştırması, Kule Meydanı, İstanbul, 1986, Y.Ü. Yüksek Lisans Tezi
- DENEL, S., Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri, Ankara, O.D.T.Ü. Mimarlık Fak. Ara Yayınları, 1982.
- DİRİMTEKİN, F., Fetih'ten Sonraki İstanbul, İstanbul, 1953.
- DRİMTEKİN, F., Fetih'ten önce Haliç Surları, İstanbul, 1956.
- DİRİMTEKİN, F., Türklerden önce İstanbul, T.T.O.K. Belleteni, 1972, s:35-315, s:5-8
- DİRİMTEKİN, F., 19.yüzyıldan Bugüne Kadar İstanbul, T.T.O.K. Belleteni, 1972, s:36-315, s:2-9.
- DÖKMECİ, V., Tarihsel Gelişim Sürecinde Beyoğlu, T.T.O.K. Yayını, İstanbul, 1990.
- ÇIRACI, H., Beyoğlu'nun Adı Pera iken, Hayat Tarih Mecmuası, 1962, s:35-39, 70-75.
- DUHANİ, S.N., Eski insanlar Eski Evler: 19. y.y. Sonunda Beyoğlu'nun Sosyal Topoğrafyası, Çev. Cemal Süreyya, T.T.O.K. Yayını, İstanbul, 1982.
- ERDEVECİ, M., Beyoğlu, istiklal Caddesinin(Taksim Galatasaray Aksı) Gelişimi, Değişimi ve Rehabili-

- yasyonu, istahbul, 1988, Y.Ü. Yüksek Lisans Tezi.
- EYİCE, S., Galata, Tarih Dergisi, 1949, s:1-210.
- EYİCE, S., istanbul'un Mahalle ve Semt Adları Hakkında Bir Deneme, Türkiyat Mecmuası, 1964, s.14, s:199-216.
- FRİBA, A.S.G., Edwardian Architecture, London, 1954s:84-85.
- GÜLERSOY, Ç., Düinkü Beyoğlu Otelleri, Yıllar Boyu Tarih, c:7, s:9, s:59-65.
- GÜLERSOY, Ç., istanbul Görünümleri, istanbul:T.T.O.K. Yayını, 1990, s:11-36.
- GÖKMEN, O., Türkiye Seyahatnamesi, 1970 Yıllarında istanbul ve Türkiye, Oliver'in Osmanlı imparatorluğu Seyahatnamesinden, 1977.
- HOGG, H., istanbul, München, 1961.
- İNCİCİYAN, P.G., 18.Yüzyılda istanbul, Çev.Andreasyon, H.D., istanbul: üstabul Fetih Derneği Enstitüsü Yayını, 1956.
- KAHRAMAN, S., Beyoğlu- Galata, Tarihsel, Mekan Değişimi ve Çağdaş Rehabilitasyonu; Hacı Mimi ve Müeyyetzade Mahalleleri Araştırması, istanbul Y.Ü. Yüksek Lisans Tezi, 1986
- KAYRA, C., Beşyüzyıl Boyunca Beyoğlu, istanbul:Türkiyemiz Dergisi, 1988, s:18-56.
- KAYRA, C., istanbul Mekanlar ve Zamanlar, Ak Yayınları Akbank'ın Kültür ve Sanat Kitapları, 1990, 52 Yeni Dizi.
- YENER C., "Bizans Devrinde Galata'nın Durumu" Gece

Postası , 1962.

- KOCU, R.E., istanbul Ansiklopedisi, 4.-5. Cilt.
- KÖMÜRCÜYAN, E.Ç., 17.Yüzyılda ıstanbul, ıstanbul: ıstanbul E-debiyat Fakültesi Yayını.
- KUBAN, D., ıstanbul'un Tarihi Yapısı, Tarihi Gelişimi, ıstanbul, 1969.
- KUBAN, D., ıstanbul'un Tarihi Yapısı, Mimarlık, s.5, s:26-48.
- MAMBOURY, E., ıstanbul Şehir Rehberi, ıstanbul, 1925.
- MAMBOURY, E., Byzance- Constantinople, ıstanbul, 1925.
Guide Touristique, 1951.
- MANTRAN, R., 17.Yüzyılın ikinci Yarısında ıstanbul, Çev. Ahmet Ali Kılıçbay- Emre Özcan, Ankara, Kuramsal iktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi V. Yayınları, 1986, c:2.
- MAYER, R., Byzantion, Konstantinopolis, ıstanbul, 1943.
- ORTAYLI, i., Tanzimattan Sonra Mahalli idareler (1840-1878), Ankara: O.D.T.Ü. Amme idaresi Enstitüsü, 1974.
- ORTAYLI, i., ıtanbul'dan Sayfalar, ıstanbul: Hil Yayınları, 1987.
- REYHANLI, T., İngiliz Gezginlerine Göre 16.Yüzyılda ıstanbul'da Hayat, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:554, Sanat Eserleri Dizisi:4, Ankara, 1983.
- SCMNEİDER, A.M., 15.Yüzyılda ıstanbul'un Nüfusu, Belleten, 1952, s:16-61, s:53-48.
- SCOGNAMİLLO, G., Bir Levantanın Anıları, ıstanbul: Metis Ya-

- yınları, 1990.
- SOYSAL, İ., Beyoğlu'nun Tarihçesi, Milliyet Sanat Dergisi, Yeni Dizi No:97, s:7-9.
- TEK, V., "80 Yıl Önce Beyoğlu", Yıllar Boyu Tarih c.4, s.5, s:65-73, 1980.
- TEKİN, S.A., Eski Kent Mekanlarında Sosyal Dönüşüm ve Beyoğlu örneği, İstanbul:Y.Ü. Yüksek Lisans Tezi, 1990.
- TÜREK, T., 19. Yüzyıl Başından itibaren İstanbul'u Etkileyen Mimari Akımlar, Mimarlar ve Detay Özelliklerinin incelenmesi, İstanbul: Y.Ü. Mimari Tasarım Doktora Araştırması, 1985.
- UYKUCU, K.E., İlçeleri ile Birlikte İstanbul, İstanbul, İstanbul: Kahraman Yayınları, s:149 160,
- ÜNVER, S., Fatih Zamanında İstanbul Nüfusu, T.T.O.K. Belleteni, 1952 s:124, s:16.
- ÜRGEN, A.S., Fatih Devrinde İstanbul: 1453- 1481, Vakıflar Umum Md. Neşriyatı, Türk Vakfiyeleri, no:11, Ankara, 1939.
- ÜSTÜKEN B., Beyoğlu'ndan Esintiler
Pera Dönemi Sokaklarında Geçmişe Yönelik Bir Gezi, Toplum Dergisi, 1991.

ÖZGEÇMİŞ

Selim Kaya 1967' de Zonguldak'ta doğdu. ilkokulu Üzülmey ilkokulu'nda, orta sona kadar Üzülmey Ortaokulunda okuduktan sonra orta sonu Beykoz Ziya Ünsel Ortaokulunda, liseyi Beykoz Denizcilik ve Su Ürünleri Meslek Lisesi'nin Gemi Makinaları bölümünde bitirdi. 1984 yılında Yıldız Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'ne girmeye hak kazanarak lisans öğrenimine başladı.

Birçok özel mimarlık ve mühendislik bürosunda çalıştı, hala özel bir mimarlık bürosunda çalışmaktadır.